

1400 ביזאנטיון - הקיסר מאנואל, לבית פאלאולוגוס, מסייר במערב (פאריז לונדון) בנסיון לקבל סיוע נגד העותמאנים.

1405 **חינוך:** יסוד אוני' טורינו, איטליה. אוני' לייפציג ואוני' וירצבורג, גרמניה. אוני' אקס-אן-פרובנס, צרפת.

1408 **דת:** פראג - יאן הוס (1372-1415) מרצה צעיר (28) לפילוסופיה ומחסידי הרפורמות בכנסייה מתודע לדעותיו הפוליטיות-דתיות של וויקליף (Jan Hus).

1410 פולין - קרב טאנברג: האבירים טוטונים (הגרמנים) מובסים ע"י הפולנים. הממלכה הפולנית-ליטאית בשיאה, עד 1450.

אמנות:

פירנצה - **ברונלסקי:** "עקרונות הפרספקטיבה". בורגונדיה - תחילת הציור בצבע שמן ע"י רובר קאמפיין (Carpin) ב-טורנאי (צפון צרפת).

1411 **חינוך:** יסוד אוני' סט' אנדריוו, סקוטלנד ואוני' רוסטוק, גרמניה.

פיסול: פירנצה -

דונאטלו: "דוד" ו"יוחנן הקדוש". בסגנון הגותי המאוחר.

1414 **כלכלה:** איטליה - בני משפחת מדיצ'י מפירנצה מתמנים לבנקאי האפיפיורות. **עם ישראל:** ספרד - סוף הויכוח המפורסם ב-טורטוסה שנמשך כשנה וחצי, בין הרב יוסף אלבו (1380-1444) ונציגי הכנסייה.

1415 טורקיה - שיקום הצבא העותמאני, לאחר 12 שנות מלחמת אחים על הירושה. צרפת - "מלחמת 100 השנים": הנרי V מלך אנגליה מנצח בקרב אוגינקור. צפון צרפת כולל פאריז בידי האנגלים. מקצת האצולה הצרפתית ממשיכה במאבק.

דת: פראג - יאן הוס מועלה על המוקד ככופר. תחילת מלחמות הדת בין חסידי הרפורמות והכנסייה הקאתולית, בבוהמיה ומוראביה (צ'כיה) - עד 1436.

פיסול: פירנצה -

דונאטלו: "ס' פטר", "ס' ג'ורג'", "ס' מארק", בסגנון הרנסאנס.

1420 אדריכלות:

פירנצה - **ברונלסקי:** כיפת הקתדרלה, עד 1436. בית היתומים, עד 1426 (היום מוזיאון). ונציה - ארמון קא ד'אורו (CAD'ORO) בסגנון גותי מאוחר.

אדריכלות:

פראג - בית הכנסת "אלט-נוי". **סביליה -** הקתדרלה. סגנון גותי מאוחר, עד 1521. **בריסל -** העיריה. סגנון גותי מאוחר, עד 1455.

1402 טורקיה - טימור לאנג מביס את העותמאנים בקרב אנקרה (היום בירת טורקיה). במידה רבה נגרמה מפלה זו בגין בידודם הזמני של העותמאנים משאר הטורקמנים. מצב זה נבע מיחסם הסובלני למדי של העותמאנים אל הנוצרים הנכבשים; סובלנות המסבירה אולי גם את נצחונותיהם, הקלים יחסית, עד כה.

1403 פיסול: פירנצה -

לורנצו ג'וברטי זוכה בתחרות לעיצוב דלתות בית הטבילה. הושלמו 1452.

אדריכלות: סאמארקאנד -

המוזוליאום של טימור לאנג.

הסטוריה: נפטר **איבן האלדון** (71). גדול ההסטוריונים המוסלמים. פעל בצפון אפריקה ומצרים. נודע בזכות חיבורו מוקדימה ("הקדמה להיסטוריה") ותולדות האיסלם בצפון אפריקה. בן למשפחה מוסלמית (מראשוני כובשי ספרד), שהגרה לטוניס בשנת 1248, זמן קצר לפני נפילת סביליה וקורדובה בידי הנוצרים. עבר למצרים עם פרוץ המגפה השחורה בטוניס (1349). נפל בשבי של צבא טימור לאנג (1400), אבל שוחרר בזכות המידע שמסר על צפון אפריקה. לאחר מכן הורשה לחזור למצרים ושם נפטר.

- 1429** צרפת: מלחמת 100 השנים: לאחר 92 שנים של מפללות - הצרפתים, בראשות ז'אן ד'ארק, מנצחים בקרב לשחרור אורליאן מהמצור האנגלי. שארל VII מוכתר כמלך צרפת, בכנסיית ריימס.
- 1430** רוסיה - יסוד ממלכת הטאטרים בקרים, עד 1783.
- צרפת - **ז'אן ד'ארק** בשבי האנגלים. כעבור שנה (1431) נשפטה ע"י בית דין הכנסייה באשמת כפירה וכשפים והועלתה על המוקד.
- 1433** **פיסול:** פירנצה -
דונאטלו: "דוד" (גירסה שניה). סגנון הרנסאנס.
- 1434** פירנצה - קוזימו דה מדיצ'י שליט העיר, עד 1464.
- 1436** צרפת - פאריז משוחררת מידי האנגלים.
- ציור:**
פירנצה - **פרה אנג'ליקו:** ציורי קיר במינור ס' מארקו. בלגיה - **ואן דר וויין** משתקע בבריסל.
- אדריכלות:** פירנצה -
ברונלסקי: קתדרלת ס' ספיריטו, עד 1480.
- 1438** אוסטריה - עלית בית האבסבורג. שלטו עד 1917.
- 1439** מסעות צלב כנגד העותמאנים מסתיימים בכישלון: מפלת מסע בראשות מלך פולין והונגריה (1444); תבוסת מלך הונגריה בקוסבו, יוגוסלביה (1448).
- 1440** **דת:** "איחוד" זמני בין כנסיות רומא וביזאנטיון.
אדריכלות: שטראסבורג - השלמת מגדלי הקתדרלה בסגנון גותי מאוחר.
- 1440** **חידושים:** **גרמניה - גוטנברג ממציא את הדפוס (אותיותנפרדות) - תחילת המהפכה התקשורתית השניה (הראשונה): המצאת הכתב.**
- 1442** **חינוך:** יסוד אוני' בורדו, צרפת.
אדריכלות: פירנצה -
ברונלסקי: בית התפילה פאצי, עד 1460.
מיכלוצו: ארמון מדיצ'י, עד 1460.
- 1445** רוסיה - יסוד ממלכת הטאטרים ב-קאזאן, עד 1552.
- 1446** **עיור:**
ברלין - בירת מושלי בראנדנבורג (פרוסיה). דנמרק - יסוד קופנהאגן.
אדריכלות: פירנצה -
אלברטי: ארמון רוצ'לאיי.
- 1447** **דת:** ניקולאס V אפיפיור, עד 1455. בזמנו התחיל שיקום רומא ברוח הרנסאנס. נולד (1397) למשפחת פארנטוצ'לי מאזור גנואה. למד באוני' בולוניה, אבל נאלץ להפסיק על מנת להרוויח לקיומו. עבד שנתיים כמורה אצל שתי משפחות עשירות בפירנצה. כאן עשה הכרות לראשונה עם הרוח החדשה של הרנסאנס המוקדם. סיים לימודיו בבולוניה, בהיותו בן 22 (1419). בשנים הבאות הועסק כמזכיר הקארדינאל של בולוניה. במסגרת זו הרבה לסייר באירופה בשליחויות דיפלומטיות ודתיות. בהיותו בן 47, כאשר נפטר פטרונו, ירש את מקומו כבישוף בולוניה (1444). כעבור שנתיים הועלה לדרגת קארדינאל (1446) ולאחר מכן (1447) נבחר לאפיפיור תחת השם ניקולאס V. מכאן ואילך שם לו למטרה להשכיך שלום בין הממלכות והפגלים הדתיים, ולהפוך את רומא למרכז הראוי לנצרות מבחינה אמנותית ואדריכלית. בתחום המדיני ניסה להציל את קונסטאנטינופול אבל הצי ששלח הגיע, לאחר שהעיר כבר נפלה בידי הטורקים (1453). ניקולאס V זכור כיום כראשון האפיפיורים שפעלו ברוח הרנסאנס למרות שלא הצליח לבצע אלא מעט. בין השיגיו הבודדים הזמנת הצייר-הנזיר פרה-אנג'ליקו (ע"ע) מפירנצה על מנת לעטר כמה מהבנינים החדשים. במקביל החל בהקמת אוסף הספרים הגדול, המצוי היום בספריית הוואתיקאן. ניקולאס נפטר ברומא בהיותו בן 58.
- 1450** מילאנו - פראנצ'סקו ספורצה, מפקד שכירי חרב, משתלט על העיר.
הבאלקאן - העותמאנים על חופי הדאנובה.
חידושים: יסוד ספרית הוואתיקאן.
- חינוך:** יסוד אוני' ברצלונה, אוני' פריבורג, גרמניה, ואוני' גלאזגו, וולס.
אדריכלות: איטליה -
אלברטי: (פירסומים) "על האדריכלות", על פי וטרוביוס (אדריכל רומי מהמאה ה-1).
- 1453** צרפת - סוף מלחמת 100 השנים: אנגליה מוותרת על כל תביעותיה בצרפת למעט השליטה בנמל קאלה.
ביזאנטיון - נפילת קונסטאנטינופול בידי העותמאנים, בהרעשת תותחים. כאשר נכבשה העיר ע"י צבאות הטורקים העותמאנים, 1100 שנה לאחר היווסדה. כבר לא היו בה אלא כמה עשרות אלפי אנשים: רוב הארמונות חרבו, כמו גם הכנסיות, למעט אלו ששוקמו כמסגדים, כולל ה"האגיה סופיה".
פיסול: פאדובה -
דונאטלו מסיים את דמות הפרש גואטאמלטה.

אנגליה - תחילת "מלחמת השושנים": המאבק בין בית לאנקאסטר ובית יורק, על כס המלוכה, עד 1485.

זת: קאליקטוס III, אפיפיור. עד 1458. בן (1378) למשפחת בורגיה, שהשתיכה לאצולה הספרדית של מחוז אראגון. הצטרף בצעירותו לממסד הדתי. מונה כבישוף העיר ואלנסיה בהיותו בן 51 (1429) והועלה לימים (1444) לדרגת קארדינאל, בהיותו בן 77. נבחר כאפיפיור של פשרה בהנחה שיכחן בתפקידו רק תקופה קצרה בגין גילו, כפי שאכן קרה. מיד לאחר הבחור ניסה לעורר את אירופה למסע צלב כנגד הטורקים, הצליח לגייס צי ששיחרר מקצת האיים האייגים ואפילו חילות היבשה זכו לניצחון זמני בשערי בלגראד (1456). קאליקטוס III זכור גם כמי שקבע את חפותה של ז'אן ד'ארק (לימים הקדושה הלאומית של צרפת). ברוח תקופתו הרבה להעניק הטבות לבני משפחתו ביניהם בן אחיו רודריגו בורגיה, שנבחר לימים כאפיפיור תחת השם אלכסנדר VI (ר') (1492).

ציור: פירנצה -

אוצ'לו: "הקרב בסאן רומאנו" (שלוש תמונות ענק היום בפרינצה, בפאריז ובלונדון).

1456

ביזאנטיון - אתונה בידי העותמאנים. הבלקאן - סרביה הופכת מחוז עותמאני.

חידושים: גרמניה - גוטנברג מדפיס את התנ"ך.

1458

זת: פיוס II, אפיפיור, עד 1464. כמו קודמיו ניסה לאחד את אירופה המערבית למסע צלב כנגד הטורקים, שהלכו והתקדמו לעבר איטליה ואוסטריה. יליד סיינה (1405) בן למשפחת אצולה חסרת אמצעים. זכה להשכלה רחבה במסגרת מוסדות דתיים. ביקר כשגריר הכנסיה בארצות רבות במערב. עם זאת נחשב לאוהד תנועת ההומאניזם, ששאפה להביא לרפורמות בכנסייה. בזכות כישוריו הוזמן, בהיותו בן 37 (1442), לווניה לשמש כמזכיר ומשורר החצר של מלך אוסטריה. כעבור חמש שנים מונה לבישוף העיר טרייסט. עד לשלב זה נהג בחופשיות רבה ואף ילד כמה צאצאים. אבל מכאן ואילך שינה את דרכיו ונהיה נאמן לתפקידו ולאפיפיורות. בהמשך הועבר לסיינה וכאן הועלה לדרגת קארדינאל (1452). כעבור שש שנים בהיותו בן 53 נבחר כאפיפיור. מיד לאחר מכן החל לפעול לאיחוד אירופה כנגד הטורקים במאמץ לסלקם מאירופה. על פי קריאתו היו אמורים הצבאות להפגש בעיר הנמל אנקונה איטליה, החל מחודש יוני 1464. אבל לקריאתו נענו רק בודדים והוא נפטר באנקונה בהיותו בן 59. פיוס II זכור כיום גם בזכות חיבוריו על נושאים שונים, כגון שירה, דרמה, היסטוריה ודת.

חינוך: יסוד אונ' באזל, שוויץ.

ציור: איטליה -

מאטנה מ-פאדובה מוזמן אל הדוכס גונזאגה מושל מאנטובה.

1461 ביזאנטיון - נפילת ממלכת טרביזונד צפון אסיה הקטנה, על חופי הים השחור - השטח הביזאנטי האחרון.

1462 איטליה - לורנצו "המפואר" לבית מדיצי שליט פירנצה, עד 1492. בביתו קיים את "האקדמיה האפלאטונית" (נוסדה 1440). כמו כן תמך באמנים כגון **סאנלו**, **בוטיצ'לי**, **וורוקי**, **ליאונארדו**, ואפילו **מיכאלאנג'לו** הצעיר שלמד בחצר האקדמיה. לורנצו נפטר בגיל צעיר יחסית, בהיותו בן 43 (נולד 1449). עם מותו פרץ מרד קנאי הדת בפירנצה בראשות הנזיר סאבאנארולה.

רוסיה - תחילת שלטון איבן III "הגדול" עד 1505, נחשב למיסד 'האמתי' של הממלכה הרוסית. נישא לנסיכה זואה (1472) לבית פלאוולוס, בתו של קיסר ביזאנטיון. בזכות קשר זה יטענו לימים מלכי רוסיה למעמד של קיסרים (צארים) ומיסדי "רומא השלישית". עד לזמנו הייתה רוסיה עצמה תחת שלטון הטאטארים, בלארוסיה תחת שלטון הליטאים ואוקראינה בידי הפולנים. מעתה מתחילה התפשטותה של רוסיה על פני כל המדינות שעל גבולותיה. איבן III סיפח את נובוגרוד (1478); השתחרר מעול הטאטארים (1480) שהתפלגו לשבטים. לאחר מכן השתלט גם על הערים טוור (1485) ו-סמולנסק (1503).

אדריכלות: מוסקבה -

שיפוץ מצודת הקרמלין ע"י מתכננים איטלקיים והפיכתה לארמון מלוכה.

ספרות: צרפת - פרנסוא ויון, מראשוני משוררי צרפת, נידון לתליה אבל ניצל ולאחר מכן נעלם.

זת: פאול II, אפיפיור, עד 1471. יליד (1471) ונציה. כיהן כבישוף של הערים סרווינה ו-ווינצנצה, הועלה לדרגת קארדינאל בהיותו בן 23 (1440). וכעבור 14 שנה נבחר כאפיפיור. בסמוך לאחר מכן החל במאבק כנגד מלך בוהמיה (צ'כיה) שתמך בחסידי הרפורמות של אב הכנסיה יאן הוס (ר') (1400) עד שלבסוף שיכנע את מלך הונגריה לכבוש ולספח את בוהמיה על מנת להפכה שוב לקאטולית (1468). באותה שנה ניסה, ללא הצלחה, להניע את הקיסר והנסיכים הגרמנים לצאת למלחמות קודש בטורקים. כמו כן פעל נגד התפשטות כמה תפישות קיצוניות לזמנו, שפשטו הן בין המשכילים ההומאניסטים של איטליה והן בין הנזירים הפראנסיסקאנים. פעולות אלו לא מנעו בעדו מלתמוך בהרחבת אוסף העתיקות של הוואתיקאן ויסוד בית הדפוס הראשון ברומא,

- 1480 **עם ישראל:** ספרד - תחילת פעולות האינקוויזיציה נגד האנוסים, בראשות אב הכנסייה טורקמאדה (1436-1517).
- ציור:** רומא -
- 1466 **חינוך:** יסוד אוני' בראטיסלאבה, סלובקיה.
- ספרות:** שויצריה - בלאדות ראשונות על עלילות הגיבור הלאומי "וילהלם טל".
- 1469 איטליה - לורנצו "המפואר" לבית מדיצ'י שולט ב-פירנצה, עד 1492. מגדולי פטרונים ההשכלה והאמנות.
- 1483 **חינוך:** יסוד אוני' אווילה, ספרד.
- אמנות:** איטליה -
- ליאונרדו דה וינצ'י** משתקע במילאנו.
- 1484 **דת:** אינוסנטי VIII, אפיפיור עד 1492. בזמנו התרבו רדיפות החשודים במעשי כשפים ובמיוחד מכשפות. יליד (1432) גנואה. מונה בישוף העיר סאבוונה באיטליה בהיותו בן 25 (1467) וקארדינאל כעבור 5 שנים. היה יד ימינו של האפיפיור סיקסטוס IV. מיד לאחר בחירתו כאפיפיור ניסה, כמו קודמיו לארגן מסע צלב כנגד הטורקים ומשנכשל חתם על הסכם של השולטאן באזאייט II, לפיו קיבל כופר שנתי ובתמורה התחייב להחזיק במעצר בית את אחי השולטאן שנמלט לאיטליה. כמו כל המושלים לעת זו הירבה בתככים פוליטיים ומלחמות שגרמו להוצאות כבדות ואנארכיה. אינוסנטי, שנפטר בהיותו בן 40, זכור גם כמי שרדף את פיקו דלה מיראנדולה, מגדולי הוגי הדעות של זמנו.
- 1485 אנגליה - סוף "מלחמת השושנים": והמאבק על כס המלוכה. עלית בית טיודור, עד 1603. הבלקאן - דרום רומניה בחסות העותמאנים.
- ספרות:** אנגליה - מאלורי: "מות המלך ארתור" (נחשב לגירסה החשובה ביותר).
- דת:** פירנצה - הנזיר סאבונארולה מתחיל להטיף בזכות הצורך ברפורמות (1452-98 Savonarola).
- 1488 **חידושים:** תחילת השימוש בסימני פלוס ומינוס (+ -).
- אדריכלות:** פירנצה -
- בנדטו דה מאיאנו: ארמון סטרוצי. סגנון הרנסאנס.
- 1491 **מחול:** איטליה - מופעי ריקוד (באלט) ראשונים בחצרות הנסיכים.
- מדע:** איטליה - **ליאונרדו דה וינצ'י** מבחין לראשונה בתופעת הנימיות (עלית נוזלים בצינור דקיק).
- 1492 ספרד - נפילת נסיכות גראנאדה. סוף הנוכחות האיסלמית כגוף פוליטי בספרד.
- טורקיה - השולטן, באזאייט II, מביס את הצבא ההונגרי.
- 1471 **דת:** סיקסטוס IV אפיפיור, עד 1484. זכור בעיקר בזכות הזמנת כמה מבנינה החשובים של העיר, ביניהם כנסית מאריה דל פופולו וסי' מאריה דלה פאצ'יה וכן את ה"קאפלה סיקסטינה" בואתיקאן, הקרויה על שמו, שעוטרה בהזמנתו ע"י גדולי ציירי הרנסאנס: **גירלאנדאיו, האלאנאולו, בוטיצ'לי, פרוג'ינו, סיניורלי** ועוד (1481-2). בן למשפחת רוברה (Rovere), שהיו אצילים חסרי אמצעים מאזור גנואה. בהיותו נער (נולד 1414) הצטרף למסדר, פרנסיס הקדוש וכאן עסק בהוראה. לימים בהיותו בן 50 נבחר כאחראי למסדר. כעבור שלוש שנים (1467) הועלה לדרגת קארדינאל ובהמשך, בהיותו בן 57, נבחר לתפקיד האפיפיור. מכאן ואילך התרכז בשני נושאים עיקריים, כדוגמת הנסיכים האיטלקיים של תקופתו: קידום בני משפחתו וקידום מעמדה ותפארתה התרבותית של מדינת האפיפיור. בתחום הדת לא גילה ענין רב, אם כי השתתף בנסיון, שנכשל, להשתלט על נמל סמירנה בטורקיה (1473) ופתח במו"מ (6-1474) לאיחוד של הכנסייה המזרחית ברוסיה עם רומא במטרה, כנראה, לכתר את הטורקים מצפון. מו"מ זה שנכשל, הביא לראשונה את בשורת הרנסאנס לאצולה הרוסית. סיקסטוס נפטר ברומא בהיותו בן 70.
- 1474 רוסיה - העותמאנים כובשים את דרום קרים ופורשים חסות על כל אזור הים השחור.
- שויצריה - איגוד הקאנטונים זוכה בעצמאות מידי מלכי אוסטריה (בית האבסבורג).
- חידושים:** בלגיה - בריסל נהיית מרכז ייצור השטיחים באירופה.
- חינוך:** יסוד אוני' קופנהאגן, דנמרק; אופסאלה, שבדיה; מאיינץ, טובינגן, טרייר, גרמניה; סאראגוסה, ספרד.

מסעות: גילוי אמריקה -

כריסטופר קולומבוס מקבל מימון ממלכי ספרד פרדינאנד ואיזבלה, לרכישת 3 ספינות קטנות (ביניהן אניות הדגל "סאנטה מאריה", בנפח של 225 טון וצוות של 70 איש). יצא מספרד, ב-3 באוגוסט, על מנת לחצות את האוקיינוס האטלנטי, בתקווה לגלות את הדרך הקצרה להודו. הגיע לאיי באהמה ב-12 באוקטובר, 1492, לקובה ב-18 באוקטובר ולהאיטי ב-15 בדצמבר. היות וקולומבוס סבר שאכן הגיע להודו נקראים עד היום תושבי יבשת אמריקה "הודים" (אינדיאנים) ולאיים שגילה - "הודו המערבית".

עם ישראל: גרוש ספרד -

האינקוויזיטור הספרדי, טורקמאדה, מצווה על היהודים להמיר דתם או לעזוב את המדינה תוך שלושה חודשים. יהודים רבים נמלטים לצפון אפריקה. מקצתם נקלטים באימפריה העותמאנית (יוון, בולגריה, יוגוסלביה וכו').

ד"ר אלכסנדר VI אפיפיור, עד 1503. נחשב למושחת שבין האפיפיורים ששלטו בתקופת הרנסאנס. בן משפחת בורגיה: אצילים ספרדים ממחוז אראגון (נולד 1431). חונך בילדותו ע"י דודו בישוף ואלנסיה (לימים האפיפיור קאליקטוס III). המשיך באוני בולוניה באיטליה. הועלה לדרגת קארדינאל בהיותו בן 25 (1456). במסגרת תפקידו כסגן הממונה על אוצר הוואתיקאן הצליח לצבור רכוש רב וחי כאחד הנסיכים: תמך ביד רחבה באמנים וילד מספר צאצאים מחוץ לנשואיו, שנשלחו למשפחתו בספרד. בנוסף הצליח לתת גושפנקא "חוקית" לארבעה מילדיו (ר' להלן) כולם בניה של ואנוצה קאטאני. בחירתו לכס האפיפיורות זכתה לאהדה רבה ברומא. במשך כהונתו מינה 45 קארדינאלים, ביניהם את בנו סזאר ואת אלסאנדרו פארנזה (לימים פאול III). בין אויביו יש למנות את שארל VIII מלך צרפת שפלש לאיטליה, על מנת לחזק את זכותו לשטח ממלכת נאפולי. בהעדר תומכים אחרים פנה אלכסנדר לעזרת השולטן הטורקי באזאייט II, אך ללא הועיל. בהמשך יצר ברית עם מילאנו, ונציה והקיסר הגרמני, שהצליחה בכוחות משותפים לאלץ את הצרפתים לסגת מאיטליה.

ארועים נוספים: חתימת הסכם ההבנה לחלוקת השטחים החדשים (אמריקה) לפיו קיבלה פורטוגל את בראזיל וספרד את כל יתר היבשת (1494); מרד הנזיר סאבאנארולה שסילק, ביחד עם חסידיו, את משפחת מדיצי מפירנצה והנהיג בה משטר דתי קיצוני עד שהועלה על המוקד (1498). בתחום התרבות זכור אלכסנדר VI, כמי שהקים מרכז אוניברסיטאי ברומא; שיקם את מצודת ס' אנג'לו, שהיא למעשה קבר הקיסר

האדריאן (ר' 117); עשה רבות לתפארת הוואתיקאן ובמיוחד הזמנת **מיכלאנג'לו** על מנת להשלים את כנסית ס' פטר.

ארבעת בניו "החוקים" של אלכסנדר: חואן שמונה לדוכס ונישא למשפחת המלוכה הספרדית (נרצח 1497); ז'ופרה שנישא למשפחת מלכי נאפולי; לוקרציה בורגיה שנישאה תחילה למשפחת ספורצה מושלי מילאנו (בוטל) ובהמשך ל-אלפונסו בנו החוקי אבל מחוץ לנשואין של מלך נאפולי (נרצח) ולבסוף לדוכס אלפונסו I ד'אסטה, מושל פרארה, מקום בו נודעה כפטרונית האמנות, עד שחזרה בתשובה כעבור מספר שנים בהיותה בת 39 (1519); **סזאר בורגיה** נולד (1475) וחונך ברומא ע"י אנשי כנסייה, ספרדיים. המשיך בלימודי משפט באוניברסיטאות פרוגיה ו-פיזה. מונה בישוף בגיל 15 וארכיבישוף כשנה לאחר מכן, עם עליית אביו לכס האפיפיורות (1492), ולדרגת קארדינאל כעבור שנה נוספת (1493). נטיתו הייתה רחוקה מענייני דת. אי לכך התפטר מתפקידו בכנסייה כעבור 5 שנים (1498) ומונה כמפקד צבא מדינת האפיפיור. לעת זו נישא לאחת המשפחות החשובות של האצולה הצרפתית. ע"י כך זכתה האפיפיורות בבן ברית חשוב בחצר מלך צרפת (לואי XII). בהמשך החל לכבוש לעצמו נחלה במרכז וצפון איטליה. פעולותיו הצבאיות הוציאו לו שם של אוהב מלחמות חסר רחמים ומצפון. האשימו אותו במספר מעשי רצח ביניהם את אלפונסו דוכס אראגון, בעלה השני של אחותו לוקרציה. בנוסף לכך הרג בעורמה מפקדים שכירים שמרדו בו (1502). משנפטר אביו (1503) ובמקומו נבחר כאפיפיור יוליוס II לבית רוברה, אחד משונאי בית בורגיה, נהיה מצבו של סזאר נואש. תחילה נאלץ לוותר על כיבושיו ובהמשך גורש לנאפולי, מכאן נשלח כאסיר לספרד (מלכי ספרד שלטו לעת זו בנאפולי). כעבור מספר שנים (1506) נמלט לצרפת והצטרף למשפחת אישתו ושם נהרג בהתקלות עם קבוצת מורדים, בהיותו כבן 32. סזאר בורגיה זכור כיום בעיקר כדמות "הנסיך": מעין מדריך מדיני לשליטים, שחובר ע"י ניקולו מאקיאבלי איש פירנצה. בגלל קשר זה הפך מאקיאבלי עצמו למושג נרדף למי ששואף לשררה מירמה באכזריות, בקור רוח ללא מצפון.

מדע: ליאונרדו מנסה לפתח גלשן רוח.

אדריכלות: מילאנו -

בראמאנטה: אגף המקהלה והכיפה בכנסיית ס' מאריה דלה גראצ'י.

1493 אמריקה - **האפיפיור** מפרסם צו חלוקת "הודו המערבית" בין פורטוגל (ברזיל) ושאר היבשת, מערבה לספרד.

הבלקאן - קרואטיה בידי העותומאנים.

חברה: גרמניה - מרד האיכרים. הראשון מסידרת התקוממויות, העתידות לזעזע את צפון אירופה במאות הבאות.

מסעות: קולומבוס חוזר לספרד עטור תהילה ויוצא למסעו השני מערבה (עד 1496) ומגלה את האיים פורטו ריקו, דומניקו וגיאמאיקה.

1494

איטליה - גירוש בית מדיצ'י מפירנצה. הנזיר סאבונארולה תומך בהקמתה של ממשלה רפובליקנית דמוקרטית והפיכתה של העיר למרכז דתי. חסידיו משמידים אביזרי תואבה: קלפים, עדיים, שולחנות למשחקי הימורים וכן מספר קטן של ספרים ויצירות אמנות.

חינוך: יסוד אוני' אברדין, סקוטלנד.

אמנות: איטליה -

ליאונרדו מסיי, לאחר 11 שנים, את התמונה "המאדונה של הסלעים".

הגות: נפטר הפילוסוף האיטלקי ג'ובאני פיקו **דלה מיראנדולה** (32). דוכס קונקורדיה. מגדולי ההומאניסטים של הרנסאנס האיטלקי (Pico della Mirandola).

1496 **מגפות:** תחילת התפשטות העגבת (סיפליס) באירופה, הגיעה כנראה מיבשת אמריקה.

עם ישראל: גרוש יהודי פורטוגל.

אמנות: איטליה -

מיכלאנג'לו: משתקע ברומא, עד 1501.

ציור:

איטליה - **ליאונרדו:** "הסעודה האחרונה", ציור קיר במילאנו, עד 1498.

בלגיה - הירונימוס **בוש:** "גן ההנאות הארציות".

גרמניה - אלברט **זירר** יוצא מנירמברג לסיור ראשון בצפון איטליה.

1497 סקנדינביה - מלך דנמרק פולש לשבדיה כובש את שטקהולם ומאחד את ארצות סקנדינביה (דנמרק, שבדיה נורבגיה).

מסעות:

הספנים הונציאנים ג'ובאני (ג'ון) קאבוט (1450-98) ובנו סבסטיאן (1476-57) מגלים את חופי צפון אמריקה, בשליחות הנרי VII מלך אנגליה.

הספן הפורטוגלי ואסקו דה גאמה מגיע לכף התקוה הטובה (דרום אפריקה).

1498 **דת:** פירנצה - הנזיר **סאבונארולה** (46) מוצא להורג על המוקד באשמת כפירה.

מסעות:

ספרד - קולומבוס יוצא למסעו השלישי להמשך חקר "העולם החדש".

פורטוגל - ואסקו דה גאמה מפליג מכף התקוה הטובה (דרום אפריקה) אל האוקיינוס ההודי.

פיסול: איטליה -

מיכלאנג'לו: ה"פייטה". היום בכנסית ס' פטר.

ספרות: איטליה - הדפסת תרגומים של ספרי הקלאסיקה היוונית: "אריסטו" (חמישה כרכים) והקומדיות של אריסטופאנס. במקביל נוסדת אקדמיה לחקר הדרמה היוונית העתיקה.

הגות: ארצות השפלה - ההומניסט אראזמוס איש רוטרדם מוזמן ללמד באוני' אוקספורד באנגליה.

דת: נפטר **טורקמאדה** (78). האינקוויזיטור הגדול של ספרד, מגדולי עוכרי ישראל בכל הדורות.

איטליה -

1499 הצרפתים כובשים את מילאנו ומושל העיר לודביקו ספורצה מושלך לכלא בצרפת. הצי הונציאני מובס ע"י העותמאנים.

דת: ספרד - האינקוויזיציה מנסה לנצר את המוסלמים בגראנאדה. המוסלמים מתמרדים.

מסעות: החוקר האיטלקי אמריגו וספוצ'י ומפקד הצי הספרדי ואלונסו דה אויידה מפליגים לאורך חופי דרום אמריקה.

אמריגו וספוצ'י מגיע למסקנה (לאחר שני מסעות) שהיבשת החדשה אינה הודו. בזכות תגלית זו תקרא היבשת על שמו "אמריקה".

* * * *

ג'נטילה דה פאבריאנו

1370-1427

Gentile Da Fabriano

צייר איטלקי. נולד בעיירה פאבריאנו, במרכז איטליה. שמו המקורי ניקולו דה ג'ובאני די מאסיו. החשוב בין הציירים בצפון איטליה בשנים הראשונות של המאה ה-15. מעט מיצירותיו ששרדו נחשבות בין הדוגמאות הטובות של הסגנון הגותי המאוחר (בין לאומי). על פי עבודה מוקדמת חתומה, שנמצאה בשעתו בכנסייה בעיירה פאבריאנו (היום בברלין), מניחים שלמד אמנותו בלומבארדיה. בשנת 1409 הוזמן לעטר את ארמון הדוגים בונציה בציורי קיר על נושאים הסטוריים, שהושלמו ע"י פיזאנלו (ע"ע) אבל אבדו. עבודתו היותר מפורסמת - "הערצת מלכי המזרח" (1423). היום באופיצי, פירנצה. ליצירה זו, הכוללת תיאור אקזוטי ומעודן של בגדי המלכים וכן אריות וגמלים, היתה השפעה רבה על אמנים בפירנצה - דווקא משום היותה כה שונה מסגנונם של ראשוני הרנסאנס. בהמשך הוזמן לסיימה ואורביטו. לאחר מכן עבד ברומא בכנסיית ס' ג'ובאני לאטראנו (גם עבודת אלו הושלמו ע"י פיזאנלו), וכאן נפטר בהיותו בן 57.

ג'אקופו דלה קרסיה

1374-1438

Jacoppo, Della Quercia

פסל איטלקי. נולד בסיינה. שמו המקורי ג'אקופו דופייטרי די אנג'לו. נחשב לאחד האמנים היותר מקוריים מתקופת הרנסאנס המוקדם, למרות המעט הידוע עליו. בהיותו בן 26 השתתף בתחרות עיצוב דלתות בית הטבילה בפירנצה, בה זכה גיברטי (1401). עבודתו הראשונה, מצבת קבר, המצויה בקתדרלה של לוקה, זכתה לימים להערכה רבה ממבקר האמנות הבריטי, ג'ון ראסקין, בן המאה ה-19. בין עבודותיו המפורסמות: העיטורים בבאר בכיכר הראשית בסיינה (התחלת עבודה 1409). שלבים עיקריים: 19-1414). בשנים 31-1417 שיתף פעולה עם גיברטי ודונאטלו ביצירת תבליטים לקתדרלה של סיינה. ב-1425 זכה בהזמנה גדולה (אחרונה) לתבליטים לשער ס' פטרוניו בבולוניה, הכוללים תאורים מספר בראשית ולידת ישו. תבליטים אלו זכו לשבחיו של מיכלאנג'לו, בעת ביקורו בבולוניה ב-1494 ואף שימשו לו בעת ביקורו כמקור השראה בכמה מהדמויות בציורי הקיר בקאפלה סיסטינה בואטיקן. ב-1435 התמנה לאדריכל ראשי של קתדרלת סיינה, אבל נפטר בבולוניה, כעבור 3 שנים, בהיותו כבן 64.

ברונלסקי, פיליפו

1377-1446

Brunelleschi, Filippo

אדריכל איטלקי. נולד ופעל בפירנצה. רוב האינפורמציה על חייו מקורה בביוגרפיה, שנכתבה ע"י מעריץ אלמוני ופורסמה ב-1480 לערך. ברונלסקי היה בנו השני של נוטריון מכובד בשם סר ברונלסקי די ליפי לאפי, אשר שלח את בנו ללמוד צורפות ופיסול; תחומים בהם נשאר נאמן כל חייו לאסכולה

הגותית המאוחרת: דמויות מאורכות בלבוש בעל "מראה רטוב", הקרוב לזה של צורפי דרום צרפת. בגיל 24 (1401) התקבל לגילדת האומנים ובאותה שנה הוזמן להשתתף בתחרות לעיצוב תבליטים לדלתות בית הטבילה בסמוך לקתדרלה - "הדואומו" - של פירנצה. בתחרות זכה לורנצו גיברטי (ע"ע), שנחשב מכאן ואילך ליריבו העיקרי. לפי המסורת נסע, לאחר מכן, לבקר ברומא עם ידידו הפסל דונאטלו (אם כי יש הסוברים שהנסיעה התקיימה בשנים 3-1430 ויש המפקפקים אם המסע כלל התקיים). מכל מקום, אין ספק שלאחר התחרות החל לשלב אלמנטים הלניסטיים - רומיים עתיקים בסגנון הגותי-איטלקי המקובל. התופעה ניכרת גם בשימוש בצורות גיאומטריות מושלמות (הריבוע והעיגול) ופרופורציות שישודן ביחסים של 1:2 או 1:4. אפשר ששילוב הסגנונות מבטא את המגמה הכללית הקרויה "הומאניסטית", ששאפה להחיות את תרבות רומא העתיקה; מגמה שהחלה עוד כמאה שנים קודם לכן אצל המשוררים פטרארקה ודאנטה, הסופר בוקאצ'יו, הצייר-האדריכל ג'וטו ובעיקר הפסל ניקולא פיזאנו.

בתחום הציור פיתח ברונלסקי, בין השנים 1415-1416, את טכניקת הפרספקטיבה הקווית; טכניקה שהיתה כנראה ידועה בעבר ליוונים ולרומים (לפי וטרוביוס), אבל נשכחה במרוצת השנים. ע"י השימוש בשיטתו צייר שתי תמונות (אבדו) בהן תאר רחובות ובניינים בפירנצה. הטכניקה היוותה פריצת דרך מעבר לכל נסיונותיהם האינטואיטיביים של קודמיו ובני דורו.

לימים פיתח ברונלסקי עוד מספר רעיונות לצורך בניית הכיפה מעל לקתדרלה וכן מנוף מיוחד, כאמצעי עזר להצגת מחזה בפירנצה. לרוע המזל שמר ברונלסקי את המצאותיו בסוד, בגלל התחרות הגדולה ששררה בין האמנים הרבים בעיר (ביניהם יריבו גיברטי) שחיברו והפיצו ספרים, המתארים את תגליותיהם.

כנסיית ה"דואומו", (התחלת הבניה ע"י ארנולפו די קאמביו ב-1296) הגיעה ב-1418 לשלב, שממנו אמורה היתה להתחיל הכיפה. מאחר ובסיס הכיפה היה מתומן גדול במיוחד (42 מטר) ללא חיזוקים חיצוניים, הוחלט לקיים תחרות בין המתכננים למציאת פתרון נאות. ברונלסקי זכה על הצעתו לבנות כיפה של לבנים עם צלעות אבן בנוסף לשרשרת ברזל לחיזוק הבסיס, כל זאת ללא פיגומי עזר. עצם הזכייה בתחרות לבנית הכיפה (1420) הפכה את ברונלסקי, בן ה-43, לדמות החשובה ביותר באדריכלות בפירנצה.

היות ושיטת הבניה מזכירה במקצת את הטכניקה העתיקה, יש סוברים שהבחין בה בעת מסעו לרומא (כאמור יש המפקפקים באם התקיים מסע שכזה). בשלבים הסופיים של בניית הכיפה, (1436) קיבל ברונלסקי אישור לסיום הפנס העליון המחדיר את האור פנימה, אלא שבניתו הסתיימה רק לאחר מותו (דגם הפנס, בדומה לדגמי תבליטי בית הטבילה של גיברטי וברונלסקי, נשתמרו עד היום בפירנצה).

לפי גרסה המופיעה בביוגרפיה שלו, שלא הוכחה בודאות, הוזמן ברונלסקי להכין תכניות לארמונות רבים ביניהם:

ארמון פיטי (PITTI), ארמון מדיצ'י ריקארדו (תכניתו נדחתה) וארמון בארדי בוזיני (BARDI BUSINI), כולם בפירנצה.

לברונלסקי, שלא התחתן, היה בן ויורש, אנדראה די לאזארו קאוואלקאנטי, הידוע גם בכינוי איל בוגיאנו (Il Buggiano), שהיה פסל ומעצב. ברונלסקי עבד עם בנו על פרויקטים שונים ובמקרים רבים סוברים, שהעיצוב הוא, למעשה, של הבן (בעיקר רהיטים, מזבחות, ספסלים וכיו"ב).

עבודות (כולן בפירנצה):

1419 בית מחסה ליתומים, עד 1426. (OSPADALE DEL INNOCENTI).

1420 קאפלה בארבאדורי, בכנסית ס' פליציטה.

ארמון מפלגת הגואלף: חזית ואולם ראשי (GUELFA PARTE).

אגף בכנסית ס' לורנצו.

כיפת הקתדרלה ("דואומו") והמשך עבודות בניה שונות בכנסיה זו, בשיתוף עם גיברטי, עד 1436.

1421 הלשכה הישנה ס' לורנצו (אוצר כתבי הקודש), עד 1428.

באזיליקה ס' לורנצו, עד 1426. המשך העבודה 1441-60 וגם לאחר מותו.

1434 ס' מאריה דלי אנג'לי, עד 1437 (הושלמה בשנות 1930 בצורה שרבים חולקים עליה).

1435 עיצוב הפנס מעל כיפת הדואומו (הושלם לאחר מותו).

1436 כנסית ס' ספיריטו, עד 1480 (המשך העבודה לאחר מותו, כולל ישור הקיר החיצוני).

1439 במות הנואמים בקתדרלת פירנצה.

1442 בית התפילה פאצי (PAZZI), כנסית קרוצ'ה, עד 1460. במחקרים האחרונים נתגלה, שהעמודים, הקמרון והגגון בחזית, אינם פרי תכנונו של ברונלסקי, אלא תוספת שנעשתה לאחר מותו.

גיברטי, לורנצו
1378-1455

פסל, צורף, אדריכל והסטוריון אמנות. נולד בעיירה פלאגו שליד פירנצה. בתאריך לא ידוע עברה אמו לגור בפירנצה עם בארטולו די מיכלה, צורף זהב. השניים נישאו

כ-30 שנה, לאחר מותו של בעלה הראשון. גיברטי, מכל מקום, התייחס לשניהם כאל הוריו, כמצויין בכתביו.

בהיותו בן 22 התלווה גיברטי כעוזר לצייר, שהוזמן ע"י שליט העיר פזארו. כעבור שנה חזר לפירנצה (1401), על מנת להשתתף בתחרות לעיצוב זוג דלתות לבית הטבילה על נושא עקדת יצחק (בתחרות השתתפו 6 אמנים); שנה לאחר הצגת הפרויקטים בפני ועדת שיפוט (1403), זכו גיברטי וסדנתו של בארטולו די מיכלה בעבודה.

ההצעות המקוריות של ברונלסקי וגיברטי (הדגמים שרדו עד היום) עדיין מעוגנות בסגנון הקרוי "גותיקה בין לאומית", ברוח זוג הדלתות הראשונות, שעיצב אנדראה פיזאנו (1290-1348), תלמידו של ג'וטו. אבל, סגנונו השתנה מקצה לקצה במשך 21 השנים, שנדרשו לביצוע הדלתות (עד 1424). עם זאת אפשר להבחין בסימנים

ראשונים של חזרה לתפיסת העולם הקלאסי העתיק בתאור גופו הערום של יצחק - כפי שהוא מופיע בהצעה המקורית אצל גיברטי ותיאור דמות החמור אצל ברונלסקי.

כתוצאה מהזכייה בתחרות נהיינו בארטולו די מיכלה ולורנצו גיברטי מבוקשים ביותר. ב-1412 זכו בהזמנה לעיצוב פסל דמות הקדוש יוחנן. היתה זו ההזמנה הראשונה בפירנצה של יציקת ברונזה מוזהבת במימדים בגודל שלמעלה ממידת האדם. כאשר סיים את העבודה, ב-1416, נתבקש לבצע עוד שני פסלי ברונזה גדולים "ס' מאתי" (הושלם 1419) ו"ס' סטפאן" (הושלם 1425) ותבליטים לאגן הטבילה בקתדרלת סיינה (הושלם 1427). במקביל כבר קמו לו שני מתחרים צעירים, שפעלו גם הם בכיוון החזרה לסגנון הקלאסיקה העתיקה. האחד, נאני די באנקו, (ע"ע) שיצר קבוצה של ארבעה פסלי קדושים משיש והשני, דונאטלו (ע"ע) ופסלו ס' ג'ורג'י, גם הוא משיש. הצלחתו של גיברטי, הגיעה לשיאה עם הזמנת זוג דלתות שני לבית הטבילה של פירנצה, הידועות בשם "דלתות גן העדן" (1425-52).

למרות אוירת התחרות האופיינית לפירנצה, היה גיברטי - בניגוד לברונלסקי - אדם חברותי ופתוח. בהיותו בן 37 (1415) נישא לנערה צעירה בת 16 ובשלוש השנים הבאות נולדו להם שני בנים, שלימים סייעו לו בעבודתו. כמו כן ידוע כאיש עסקים ואחד האמנים העשירים בתקופתו.

תחומי התעניינותו של גיברטי הקיפו את כל מגוון הנושאים המקובלים בין ההומאניסטים, ומבחינה זו היה אחד הראשונים, שראוי להם התואר "איש הרנסאנס".

ביתו וסדנתו היו פתוחים לתלמידים צעירים, ביניהם (ע"ע): דונאטלו, פאולו אוצ'לו, מיכלוצו ובנוצו גוצולי (Benozzo Gozzoli 1421'-1297). כמו כן שיתף פעולה עם סדנת הקרמיקה של לוקה דלה רוביה (ע"ע).

החוקרים מיחסים לגיברטי השפעה מכרעת על הפניית תשומת לבו של אלברטי (ע"ע) שביקר בפירנצה בשנת 1434, לתחום טכניקת הפרספקטיבה הגיאומטרית. גם מדבריו של גיברטי עצמו ברור, שראה בטכניקה לפיה יצר, לטענתו, את כל עשרת לוחות השערים, את שיא הישגיו. יתרה מכך, ספרו התיאורטי "יסודות אסתטיים-מדעיים להערכת האמנות" מצביע על אחת הנקודות המרכזיות בתפיסת הרנסאנס: השאיפה למצוא את המכנה המשותף בין מדע (גיאומטריה ומתמטיקה) לאמנות; רעיון הלקוח למעשה מספרו של וטרוביוס, הכולל תאור מעורפל של שיטת הפרספקטיבה החד-מגוונת.

עבודות עיקריות (כולן בפירנצה, אלא אם צויין אחרת):

1419 בית מחסה ליתומים, עד 1426.

1401 תבליט לתחרות לדלתות בית הטבילה.

1403 תבליט הדלת הצפונית, בית הטבילה, עד 1424.

1412 פסל דמות "יוחנן המטביל" בכנסית אור סאן מיכלה, עד 1416.

1417 שני תבליטים: "יוחנן המטביל בפני הרודוס-אנטיפאס"; "יוחנן המטביל את ישו", אגן הטבילה, סיינה, עד 1427.

1419 פסל דמות "ס' מאתי", אור סאן מיכלה, עד 1422.

1423 "קבר ליאונארדו דאטי", ס' מאריה נובלה, עד 1427.

1425 חלון זכוכית "העליה השמימה", בקתדרלה.

האצולה. הנוף ברקע האוירים מתאר סביבה אמיתית - טירות בורגונדיה, מראה פאריז וכו', אבל הכוונה היתה לתאור אידיאלי, הכולל דמויות צבעוניות וקלילות אצילית. מיצירותיהם שרדו רק שני כתבי יד מאויירים המיוחסים להם בוודאות: "השעות היפות של הדוכס דה בריי" (13-1410 מטרופוליטן ניו-יורק); "השעות העשירות מאד של הדוכס דה בריי"**, שצוייר כנראה בשנת חייהם האחרונה והושלם בשנת 1416, אחר מותם, ע"י ז'אן קולומב (במוזיאון קונדה בשאנטיי, צרפת). האחים לימבורג, כמו רבים מבני הדור, נשכחו לחלוטין עד המאה ה-19 ותחילת ההתענינות בהם בתקופת הרנסאנס בצרפת.

"Les Belles Heures du Duc de Berry"

**"Les Tres Riches Heures du Duc de Berry"

Nani Di Banco

נאני די באנקו

1384/90-1421

פסל איטלקי. נולד וחי בפירנצה. למד אצל אביו, הפסל אנטוניו די באנקו (מעוזריו של ניקולו ד'ארצו 1350-1417) ממעצבי קתדרלת פירנצה.

עבודתו הראשונה של נאני: פסל "הנביא ישעיה" בחזית המערבית של קתדרלת פירנצה, שהוא עדיין ברוח הגותיקה. לאחר מכן עיצב את "ארבעת הקדושים" בחזית כנסית "אור סאן מיכלה" בפירנצה (13-1411), המתוארים בסגנון הרומאי העתיק: מיבנה הגוף, הראש והגלימות (טוגות). ארבע הדמויות, הניצבות בגומחה בסגנון גותי, פונות זו כלפי זו כאילו בשעת שיחה; העמדה שהיתה חדשנית ביותר לתקופה.

יש סוברים, שיצירתו האחרונה "העליה השמימה" של הבתולה מרים, הושלמה לאחר מותו ע"י הפסל-הקרמיקאי לוקה דלה רוביה - מי שהיה כנראה גם תלמידו (תחילת העבודה 1414). הפסל הוצב מעל שער מאנדורלה (PORTA DELLA MANDORLA).

פסליו של נאני די באנקו מסמנים את המעבר מהסגנון הגותי האיטלקי אל הסגנון ההלניסטי-רומי "העתיק" האופייני לרנסאנס. עם זאת, רבים סוברים שההשפעה היתה צורנית חיצונית בלבד, בלי ההבנה האמיתית המאפיינת את דונאטלו, למשל. נאני די באנקו נפטר בפירנצה בהיותו כבן 36 (יש סוברים 31).

Donatelo

דונאטלו

1386-1466

פסל איטלקי. נולד בפירנצה. בנו של נפץ צמר. אין יודעים אלא מעט על חייו הפרטיים, למעט שהיה רווק ונימנה על צבור המשכילים ההומאניסטים בעירו. המסורת, שלא הוכחה, אומרת שבילדותו שימש כשוליה של פסל, שעבד בקתדרלה של פירנצה. בהיותו בן 15 (1401) פגש והתיידד עם פיליפו ברונלסקי ויחד נסעו לחקור את עתיקות רומא. יש עדויות שעשה תקופה בסדנה של גיברטי (ע"ע) בשנים 7-1404, דהיינו: עד היותו בן 21. יתכן שכאן התמחה בפיסול וצורפות ברונזה ומתכות אחרות, בסגנון הגותי המאוחר. עבודתו החתומה והמתוארכת הראשונה של דונאטלו היא פסל שיש (1411) של דוד כנער, שהוא עדיין בסגנון הגותי המאוחר, בדומה לסגנון הפיסול של גיברטי

1425 פסל דמות "ס' סטפאן", עד 1428.

1425 "דלתות גן העדן", בית הטבילה. תבליט "בית ס' זנוביוס", בקתדרלה, עד 1452.

גיברטי חיבר שלושה ספרים על תאוריה ותולדות האמנות (הושלמו כנראה לפני 1447).

כאשר נישג גיברטי - בן 23 - לתחרות דלתות בית הטבילה (1401) פתח את תקופת הרנסאנס וכאשר נפטר בהיותו בן 77, כבר השתנה העולם לבלי הכר: שנתיים קודם לכן, ב-1453, נפלה קונסטנטינופול ובכך נסתיימו 1100 שנות קיומה של ביזאנטיון. ואילו שנה לאחר מותו (1456) יצא לאור התנ"ך הראשון ממכש הדפוס של גוטנברג: ארוע שישנה, תוך שנים ספורות, את כל מושגי התקשורת והמידע.

Campin, Robert

קאמפיין, רוברט

1378/9-1444

צייר פלמי. ידוע גם כ"מאיסטר פלמאלי", נחשב כיום לאחד האמנים הראשונים והחשובים ביותר, שיסדו את אסכולת הציור של פלאנדריה; **אסכולה שמיחסים לה גם את פיתוח טכניקת הציור בצבע שמן**. נמצאו מסמכים המעידים שאדם בשם זה פתח סדנה בעיר טורנאי, צפון צרפת, בשנת 1406. מסמכים אלו כוללים גם את שמותיהם של שנים מתלמידיו: האחד - רוג'לה דה לה פסטור, המזוהה היום עם רוג'ייה ואן דר ויידן (ע"ע) והשני - ג'אק דארה (Jaques Daret) שנמצאה יצירה חתומה על ידו, אבל אין פרטים נוספים עליו.

תמונות של קאמפיין בשילוב נאטורליסטי פרטני פיוטי של חיי היומיום. שילוב זה אופייני לסגנון הגותי המאוחר בציר ובאיר ספרים, אבל יש בו גם משום ניתוק מסוים מן ההיבט האלגנטי שרווח בתקופתו. בדרך כלל מקובל לראות ברוברט קאמפיין כמי שהשפיע על ואולי גם הושפע מיאן ואן אייק (ע"ע). לפי אחת הגירסאות, יש לזהות את עבודותיו כיצירותיו המוקדמות של רוג'ייה ואן דר ויידן, אם כי גירסה זו אינה כה מקובלת.

Limbourg

Paul, Pol Herman, Hermant

Jan, Jehanequin

לימבורג

פול הרמן

יהאנקין

שלושה אחים, ציירי מיניאטורות פלמיים, בסגנון הגותיקה המאוחרת (גותיקה בין לאומית). נולדו אחרי 1385 ונפטרו לפני 1416.

האחים נולדו בלימבורג, פלאנדריה (מכאן שמם). אביהם היה הפסל ארנולד ואן לימבורג ודודם ז'אן מאלואל (Malouel), גם הוא צייר בחצר דוכס בורגונדיה. ידוע שלמדו צורפות בפאריז. כאן גם עבדו עבור דוכסי בורגונדיה, פיליפ "הנועז" ובנו ז'אן "ללא חת". עד שנת 1400 נקראו "הילדים" והכוונה כנראה שהיו מתחת לגיל 18. ב-1411 הוזמנו לברוג' כציירי חצר של הדוכס ז'אן דה ברי פטרון האמנות ואספן של יצירות איטלקיות, פלמיות וצרפתיות.

האירים של האחים נחשבים כשיאה של הגותיקה המאוחרת (הסגנון הגותי הבינלאומי) בציר הבורגונדי. המפורסם ביותר הוא ספר תפילות, מעין לוח שנה, שכל אחד מדפיו מוקדש לחודש אחד והעיסוקים האופייניים לו, כולל "מחזור העבודה" השנתי ו"מחזור הבילויים" של

לקבלת התשלום המגיע לו, אבל יש אומרים שנשאר שם בגלל מחלה כלשהיא (ידוע שכאשר חזר לפירנצה ב-1456, בהיותו בן 71, נבדק ע"י רופא, שציין ביומנו שטיפל באמן הנודע שסבל ממחלה קשה).

בשנים שעשה בפאדובה התחיל בגילוף שני פסלים מעץ. האחד של "יוחנן המטביל" (כנסיית סנטה מריה פרארי, ונציה) והשני של "מרים המגדלנית", שהביא עמו לפירנצה. (כאשר שוקם הפסל, לאחר השטפון שפקד את פירנצה,

ב-1966, התברר שהיה צבוע בגווני טבעיים עם שער מוזהב). פסל זה גרם כנראה לזעזוע בגלל סגנונו המיוסר, שהיה משום חזרה לגותיקה, בניגוד גמור לסגנון הקלאסיקה העתיקה.

רוב עבודותיו מכאן ואילך בוצעו לפי הזמנות, שהגיעו מחוץ לפירנצה, רובן מאבות העיר סיינה כגון: פסל יוחנן המטביל, זוג דלתות לבית הטבילה (העבודה נפסקה ב-1460), ודמות יהודית והולופרנס (ברוזה), שנקנתה והוחזרה לפירנצה ע"י משפחת מדיצ'י, שהיו אחרוני מעריציו בעיר. עבור משפחת מדיצ'י יצר גם את מזבח כנסיית ס' לורנצו, בפירנצה, המתאר את סבלות ישו (1466). דונאטלו נפטר בפירנצה, באותה שנה, בהיותו בן 80.

Van Eyck, Jan

ואן אייק, יאן

1395-1441

צייר פלמי. נולד במאזייק שבאזור העיר ליאז'. תאריך לידתו המדויק לא ידוע, אבל שמו מופיע כצייר חצר הדוכס של הולנד בהאג בשנת 1422. שהה זמן קצר ב-בורג', עד שהוזמן לחצר הדוכס פיליפ "הטוב" ב-ליל - מגדולי השליטים ופטרונים האמנות של פלאנדריה. כאן פעל גם כשליח דיפלומטי: ב-1427 היה בספרד, בנסיון לא מוצלח לחתן את הדוכס עם איזבלה מלכת ספרד ובשנותיהם הבאות (9-1428) בשליחות דומה, שהצליחה, אצל איזבלה מפורטוגל. על מסעו השלישי, ב-1436, לא ידוע דבר.

ב-1431 רכש בית ב-בורג' ונשא אשה, בת 25, שילדה לו שני ילדים. ואן אייק נפטר כעבור עשר שנים, כנראה בגיל 46 (1441). מיחסים לו 10 עבודות מתוארכות מהן 9 חתומות, כולן מעשר השנים האחרונות לחייו.

בעבר סברו, שהיה יוצרה של אסכולת האמנות הפלמית, המהווה חלק מהגותיקה המאוחרת וממציא טכניקת הציור בצבע שמן. אבל היום ברור, שקדמה לו קבוצה של מאיירי כתבי יד, ביניהם האחים לימבורג, שפעלו אף הם בשרות דוכס פלאנדריה, כמו גם הצייר רוברט קאמפיין (ע"ע), אזרח העיר טורנאי; צייר שמיחסים לו כיום מעמד בכיר בתחילתה של האסכולה הפלמית. קרוב לוודאי שהשניים נפגשו ב-1427 ונראה שואן אייק למד ממנו את סגנון התאור הראליסטי והסימבוליזם המוסווה ואולי גם את הטכניקה המלוטשת של צבע השמן.

יש לציין את הפער התהומי במעמדם של השניים: קאמפיין לא היה אלא אזרח פשוט מטורנאי ואילו ואן דייק היה דיפלומט "רב אמן" בחצר הדוכסות הגדולה. על כך מעידה גם העובדה שהיה הצייר הפלמי הראשון שחתם את שמו על תמונותיו ובכמה מהן אף הוסיף את המוטו:

וברונלסקי באותה תקופה. וכעבור 4 שנים (1415), בהיותו כבן 29, יצר שני פסלים (ס' מארק וס' ג'ורג') המסמנים את המעבר לסגנון הרנסאנס, שהיה קרוי בפי אנשי התקופה "העתיק" (אפילו החתימה נעשתה בכתב הלאטיני העתיק).

כעבור שנה קיבל הזמנה לחמישה פסלי נביאים למגדל הפעמונים (קאמפאנילה) הסמוך לקתדרלת פירנצה ("דואומו") והזמנה נוספת לפסל "עקדת יצחק". היצירות הושלמו רק כעבור חמש שנים.

במקביל - החייה דונאטלו את הטכניקה העתיקה של התבליט השטוח: מעין ציור תלת-מימדי, הכולל לעתים תוספות צבע. בשנת 1423, בהיותו בן 37, יצר גם פסלי ברוזה, ביניהם דמותו של ס' לואי מ-טולוז. מאחר וידוע שלעת זו הסתכסך עם ידידו הוטיק, ברונלסקי, סוברים שהגומחה עוצבה ע"י האדריכל מיכלוצו (ע"ע), איתו שיתף פעולה מכאן ואילך. פסלים אלו מתאפיינים בתאור הדמות בקומה זקופה וגודל מלא. זאת בניגוד לתנוחה הכפופה והמעודנת המקובלת בסגנון הגותי של זמנו. בשלב זה הצטרפו לסגנון "העתיק" גם גיברטי ועוזריו, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בסידרת התבליטים השניה שהוזמנו (1425) לדלתות בית הטבילה שליד ה"דואומו".

כעבור ארבע שנים (1427) קיבל הזמנה לפסלי הנביאים ירמיהו וחבקוק. (הושלמו כעבור שמונה שנים, 1435). המיוחד ביצירה זו הוא המעבר מתאור "אידיאלי" לראליזם, כנראה בהשפעת מקור ההלניסטי-רומי כל שהוא. כך למשל חבקוק מתואר כקרח ומכאן הכנוי ראש דלעת (ZUCCONE), שזכה לו בין אנשי פירנצה. בהמשך ביקר ברומא (3-1430), שם יצר, בין היתר, ארון קודש משיש בכנסית ס' פטר, בו שילב עיטורים אדריכליים רומיים עתיקים.

בעשר השנים הבאות (43-1433) עבד בעיקר עבור משפחת מדיצ'י. לתקופה זו שייכות כמה מיצירותיו החשובות: תבליט ילדים/מלאכים רוקדים על רקע פסיפס זהב; תבליטי טיח; שני תבליטי נחושת לכנסית ס' לורנצו וכן פסל "דוד" (גירסה שניה), שהוא הפסל העצמאי הראשון בעת החדשה, דהיינו לא לכנסיה ולא לגומחה אדריכלית.

בעוד שהמלאכים הרוקדים מהווים המשך לסגנון העתיק, יש המגלים בגירסה זו של "דוד" רמז לסגנון האטרוסקי ויש הרואים בו סינטזה בין הסגנון העתיק והגותיקה. מכל מקום, פסל נחושת זה, שגובהו כ-1.56 מ', הפך לסמלה של פירנצה עד שהוחלף בפסל השיש של מיכלאנג'לו.

ב-1443, בהיותו בן 57, קיבל מאבות העיר פאדובה הזמנה מדהימה בחדשנותה: לעצב בברונזה את דיוקנו של הקונדוטורה: ארזמו באנארמידה, הקרוי גאטאמלאטה (GATTAMELATA), רכוב על סוס. הפסל מושפע מדמות מארקוס אורליוס (שלט 80-160 לספירה), רכוב על סוס המצוי ברומא וסוסי הברונזה ההלניסטים שהובאו מקונסטנטינופול לונציה בשנת 1261. עוד בטרם הוצג הפסל, לאחר 10 שנות עבודה (1453), כבר נחשב לאחד מפלאי תקופת הרנסאנס. בו זמנית התבקש להכין גם מזבח לכנסיה בפאדובה, שכלל מספר דמויות בגודל מלא, בנוסף ל-21 תבליטי נחושת מסובכים ביותר, ביניהם אחד הכולל למעלה ממאה דמויות. עם סיום העבודה (1453) פיטר דונאטלו את צוות עובדיו ובמשך שלוש השנים הבאות נשאר בפאדובה באפס מעשה, כשהוא מחכה

פירנצה. למד מגיל 10 אצל לורנצו גיברטי והיה עוזרו ביצירת דלתות "שער גן העדן" בבית הטבילה של פירנצה. בהיותו כבן 20 (1414) התקבל לגילדת הציירים ע"ש ס' לוקה ושנה לאחר מכן לארגון הרישמי יותר: גילדת הציירים והרוקחים. מיצירותיו המוקדמות נשארו רק שרידי ציורי קיר בהם ניסה - כמו שאר תלמידי גיברטי - למזג את הסגנון הגותי המאוחר (גותיקה בין לאומית) והסגנון "העתיק". בשנת 1425, בהיותו בן 29, יצר פסיפסים בונציה (אבדו). סוברים שחזר לפירנצה כעבור 6 שנים, כאשר הוזמנו אצלו ציורי קיר למנזר ס' מיניטאו (היום במצב הרוס למחצה). כאן החל לשלב את טכניקת הפרספקטיבה, שהשתכללה ביותר בשנות העדרותו.

החשובות ביצירותיו: ציורי קיר מספר "בראשית" בכנסיית ס' מאריה נובלה (1430); תמונת הקונדוטיירי (ממוצא אנגלי) ג'ון הוקווד (1436) קתדרלת פירנצה; ומעל לכל, שלוש תמונות ענק הקרויות: "קרב סאן רומאנו", שיצר בהיותו בן 56 (1455). תמונות אלו מתארות שלושה שלבים בקרב חסר חשיבות הסטורית, שקרה 23 שנה קודם לכן: בתמונה הראשונה נראית קבוצת פרשי פירנצה; בשניה, התקפת פתע של פרשי סיינה ובשלישית, הופעתה של קבוצת פרשים נוספת מפירנצה, שהניסה את אנשי סיינה (התמונות נמצאות היום ב-לובר, בגלריה הלאומית של לונדון וב-אופיצ'י). אוצ'ילו נפטר בפירנצה בהיותו בן 78.

בדורו התפרסם אוצ'ילו כאחד מחלוצי הסגנון החדש ואילו היום-לאחר תקופת שיכחה יחסית, עלתה חשיבותו דווקא בזכות שילוב הסגנון הגותי המאוחר, המצטיין בעצמת צבע ופירוט קפדני וסגנון הרנסאנס, היוצר תחושה פיסולית תלת מימדית. מבחינה זו החליף אוצ'ילו, במידה מסוימת, את מקומו של בוטיצ'לי, בעל סגנון דומה, שהתחבב במיוחד על אמני עידן הניאו-גותיקה והאר-נובו, בסוף המאה ה-19.

ויידן, רוז'ייה ואן דר Weyden, Rogier Van Der
1399-1464

צייר פלמי. נולד ב-טורנאי. בנו של אזרח אמיד, יצרן-אומן של סכינים וכלי שולחן. בשנת 1426, בהיותו כנראה כבן 26, הוענק לו התואר "מאיסטר" ע"י רשות העיר; אי לכך אפשר להניח, שסיים את לימודיו באוני. באותה שנה התחתן עם בתו של אזרח העיר בריסל ושנה לאחר מכן נרשם כתלמיד בסדנת הצייר רוברט קאמפיין (Campin), הנחשב היום לחשוב בציירי טורנאי. כאן נשאר 5 שנים, עד שעבר לעיר בורג', מקום מושבו של הצייר הידוע יאן ואן אייק. ב-1435 הוזמן לבריסל לשמש כ"צייר העיר". כל האמור עד כאן מבוסס על ההנחה ששמו המקורי היה רוז'ייה דה לה פאסטור או פאטור (Pasture/Pature) וששינה שמו לנוסח הפלמי: רוחיר ואן דר ויידן.

ויידן יצר תחילה בסגנון הראליסטי של קאמפיין עד כדי בלבול בין תמונותיהם, אולם כעבור זמן נהיו עבודותיו יותר פרטניות ו"אלגנטיות", כנראה בהשפעת יאן ואן אייק. לאחר המעבר לבריסל חל מפנה "דתני" באמנותו ומכאן ואילך נטה להבליט את המשמעות הריגשית של נושא העלילה. כמו כן יצר טיפוס חדש של דיפטיכון (שני

"ככל יכולתי" "ALS ICH CHAN". מכל מקום, אין להתפלא שמעמד זה הביא לואן אייק - הצעיר יחסית - תהילה ואילו קאמפיין נשכח.

בעיה מסוימת מתעוררת לגבי יצירתו החשובה ביותר: "מזבח גנט" המורכבת מכמה תמונות ובמרכזן תאור הקדושים והמלאכים המשתחווים לשה (סמל ישו). יצירה זו חתומה גם ע"י יוברכט ואן-אייק (Huibrecht Van Eyck), צייר אלמוני, שהוא אחיו הבכור של יאן, אלא שעל יוברכט לא ידוע דבר למעט העובדה שנולד כנראה ב-1370 ונפטר ב-1426. מכאן מניחים - במידה ומתיחסים לאותה חתימה - שואן אייק סיים את התמונה לאחר מותו של יוברכט. עם זאת, אין ספק לגבי קיומו של אמן בשם "יוברכט", המופיע 3 פעמים בארכיב של העיר גנט, כמו גם תאריך לידתו ומותו.

גם אם יאן ואן אייק לא המציא את טכניקת הציור בצבע שמן, אין ספק לגבי תרומתו להתפתחות אמצעי זה, הנראה בעליל ביצירותיו. ניתן גם לראות שרוברט קאמפיין ואחריו רוז'ייה ואן דר ויידן השתמשו בחידושי של ואן אייק. בין האמנים שהושפעו ממנו (ע"ע): פטרוס כריסטוס (Petrus Christus 1442/73-72).

הוגו ואן דר גוס (Goes 1467-82). בעוד שבגרמניה ובצרפת התייחסו יותר לסגנונם של רוברט קאמפיין ורוז'ייה ואן דר ויידן (ע"ע), היתה השפעתו רבה דווקא על האמנים האיטלקים, שהכירו בגדולתו, בעיקר בתחום צבע השמן.

מיכלוצו, בארטולומאו די, Michelozzo Bartolomeo di
1396-1472

פסל ואדריכל איטלקי. נולד בפירנצה. תלמידו של לורנצו גיברטי. עד היותו בן 36 (1432) פעל בעיקר כפסל, בשיתוף עם גיברטי, דונאטלו ו-לוקה דלה רוביה.

בשנת 1433 יצא לונציה בפמלית פטרונו קוזימו דה מדיצ'י. עם שובו כעבור שנה החל את פעילותו כאדריכל משפחת מדיצ'י: בניי המנזר וכנסית ס' מארקו, כנסית אנונציאטה וארמון מדיצ'י (התחלה 1444, סיום 1456, היום ארמון מדיצ'י ריקרדו). ארמון זה, כמו אחרים פרי תכנונו, עוצב כיחידה מרובעת בת שלוש קומות עם חצר פנימית; אבני החזית מעובדות בסיתות גס בקומת הקרקע, סיתות בינוני בקומה השניה וסיתות עדין בקומה העליונה; הקומות מופרדות ע"י שורת אבן בולטת, כמו גם כרכוב הגג, העשוי כמצחיה, הסוגרת על הקומפוזיציה כולה - צורת עיצוב הנחשבת כמיצגת את טיפוס הארמון בפירנצה במאה ה-15. בשנת 1517 סגר מיכלאנג'ילו את הפתחים הפינתיים ובשנת 1715 הוסיף מישהו לבנין עוד חלונות בחזית הארוכה וכך הפך המיבנה מריבועי לבנין מוארך.

בשנת 1446, עם מותו של ברונלסקי, נבחר מיכלוצו לאדריכל הראשי של קתדרלת פירנצה. החלטה זו עולה בקנה אחד עם מעמדו - בעיני בני עירו - כמי שגיבש את דמותה האדריכלית של פירנצה.

אוצ'ילו, פאולו Uccello, Paolo
1396/7-1475

צייר וצורף זהב איטלקי. נולד בעיירה פראטו ווקיו ליד

(שלושה לוחות) לפני מותו בשנת 1425, עבודה שהושלמה ברובה ע"י פרה אנג'ליקו.

בגיל 39 (1439) עבר מפייזולה למנזר ס' מארקו בפירנצה. המעבר קשור למסירת המנזר לידי האחים הדומיניקנים (1436), כולל תרומה כספית נכבדה של משפחת מדיצ'י לשיקום והרחבת הבנינים (1438), לפי תכניותיו של הפסל-ארכיטקט בארטולומאו די מיכלוצו (Michelozzo). פרה אנג'ליקו נשאר בס' מרקו כשש שנים. בתקופה זו יצר סידרת תמונות למזבח (הושלם) 1443, התמונות פורקו וכיום הן מפורזות ברחבי העולם). כמו כן יצר עשרות ציורי קיר בתאי הנזירים ובמסדרונות - הנחשבים לשיא יצירתו - בחלקם בסיוע כמה מתלמידיו, שהיו לימים לציירים מפורסמים בזכות עצמם. בנוסף לרמתם האמנותית של הציורים, בעיקר אלה שביצע במו ידיו, יש חשיבות רבה לעצם העובדה שנעשו ע"י חבר המנזר ומתוך הארה פנימית ואמונה דתית כנה ועמוקה.

ב-1445 הוזמן פרה אנג'ליקו לרומא ע"י האפיפיור ונשאר בעיר 5 שנים. בתקופה זו ביקר גם ב-אורבייטו (1447), מקום בו עיטר את כנסיית ס' בריצ'ו. ברומא עצמה עבד על כמה ציורי קיר, שנהרסו עם הזמן, למעט אחד בקאפלה די ניקולו ה-5. ב-1450 חזר ל-פייזולה כראש מנזר ס' דומניקו, תפקיד בו כיהן כשנתיים. לעת זו הכין סידרה של 35 תמונות על חיי ישו ונושאים אחרים, שנועדו לדלתות ארון עשוי כסף בכנסיית ס' אוננציאטה בפירנצה. לרוע המזל ניכרת בתמונות אלו אזלת ידם של תלמידים ו"מתקנים". ב-1453 יצא שוב לרומא וכאן נפטר, כנראה בגיל 55.

Filarete

פילארט

1400'-1469'

אדריכל, פסל וסופר איטלקי. יליד פירנצה. שמו האמיתי אנטוני די פייטרו אברלינו. יש סוברים שהיה מתלמידיו של לורנצו גיברטי. בשנים 45-1433 הועסק ע"י האפיפיור בהכנת דלתות לכנסיית ס' פטר ברומא, (הוצבו בכנסייה החדשה ב-1619). סגנון הדלתות הוא קלאסי יותר מאלו של גיברטי בבית הטבילה בפירנצה או של דונאטלו בבית הטבילה בסיינה.

ב-1448 חזר לפירנצה ושלוש שנים לאחר מכן (1451) עבד בשירותו של פראנסצ'קו ספורצה במילאנו; כאן היה אחראי לתכנון ה-אוספדלה מג'ורה (OSPEDALE MAIORE 65-1457), בנין הנחשב לדוגמה ראשונה של סגנון הרנסאנס בלומבארדיה (הושלם במאה ה-18). באותה תקופה (64-1460) חיבר את ספרו "על האדריכלות", הכולל 24 פרקים, מהם 21 על האדריכלות ושלושה על ציור ורישום. הספר, כתוב בצורת סיפור עם דיאלוגים והוא זכור בזכות הפרק המתאר "עיר אידאלית". במרכזו של העיר הציע להקים מבנה סמלי בן עשר קומות בשם "החטא והטוהר": הקומה הראשונה - המייצגת את "החטא" - אמורה לשמש כבית זונות והקומה העשירית - "הטוהר" - כמצפה כוכבים. גם לשם פילראט, שאומץ על ידו כנראה בתקופת שהותו במילאנו, משמעות סמלית ופרושו ביוונית: אוהב הטוהר. היה מוכר לבני זמנו, אבל לא הובא לדפוס ונשכח עם הזמן, אולי בגלל הביקורת השלילית של ואסטורי שלא הובא לדפוס עד המאה ה-19. פילארט נפטר בהיותו בן 69.

לוחות): על האחד מצוירת המדונה עם התינוק, ועל השני דיוקנו של המזמין. הדמויות של ויידן ערוכות בחלל קדמי "שטוח", היוצר תחושת בידוד, תוך עצירת התנועה ("תמונות התרחשות"). הצבעים בתמונותיו קרירים, כתוצאה מריבוי גוני האפור. הדיוקנות של ויידן שימשו עוד דורות רבים כאב טיפוס באמנות ארצות השפלה, למרות שעיקר תמונותיו הוקדשו לנושאים דתיים.

בשנת 1450, לאחר מותה של בתו, עלה לרגל לרומא, מקום בו התקיימו חגיגות היובל לאפיפיורות. מניחים שבאיטליה יצר הכרות קרובה עם טכניקות הציור החדשות ביותר, אם כי נטה יותר לסגנונם של אמנים שמרניים, כגון פרה אנג'ליקו. באיטליה נרכשו יצירותיו ע"י משפחות פטרוני האמנות: ד'אסטה מ-פרארה ומדיצ'י מפירנצה. לאחר שובו לבריסל (1451) כבר היה לצייר מפורסם באירופה. בגין הביקוש הרב לתמונותיו נאלץ להגדיל את סדנתו, שכללה (בנוסף לבנו פיטר) גם אמנים מתלמידים רבים.

למרות השפעתו הרבה, כאחד מראשוני הציירים שפיתחו את טכניקת צבע השמן, נשכח שמו לחלוטין - בדומה לקודמו רוברט קאמפין - עד למאה ה-19, בה התחדשה ההתענינות בתקופת הטרום רנסאנס. ואן דר ויידן נפטר בבריסל בהיותו כבן 65.

Della Robbia, Luca

דלה רוביה, לוקה

1400'-1482

נולד בפירנצה. החשוב שבמשפחה. החל דרכו כפסל שיש והתקבל כחבר בגילדת הפסלים בגיל 32 (1432). יצירתו המתועדת החשובה הראשונה היתה דוכן מקהלה משיש בקתדרלה של פירנצה (1438-1431), במוזיאון הקתדרלה. לאחר מכן, ב-1441, החל לשלב בעבודותיו קרמיקה צבעונית מזוגגת. לבסוף חדל מפיסול בשיש (1455) והתרכז ביצירת תבליטים ופסלי קרמיקה מזוגגת, בזכותם נודע שמו בעולם. לוקה דלה רוביה עבד עם כמה מחשובי אמניה של פירנצה, ביניהם ברונלסקי, גיברטי, מיכלוצו ועוד. לוקה דלה רוביה נפטר בפירנצה בהיותו כבן 82. רבות מיצירותיו המאוחרות בוצעו בידי עוזריו ואחיינו (ע"ע אנדראה דלה רוביה 1435-1525).

Angelico, Fra

אנג'ליקו, פרה

1400'-1455

צייר איטלקי. נולד וחי בפירנצה. שמו המקורי גידו די פייטרו. בשם זה זכה לפרסום כצייר כבר בהיותו בן 17 ואף יצר שותפות עם צייר מינאטורות בעל סגנון גותי מאוחר (גותיקה בינלאומית).

בהיותו כבן 22 הצטרף למנזר הדומיניקני ב-פייזולה (עירייה ליד פירנצה) ומכאן ואילך נודע בשם פרה אנג'ליקו. יצירתו האמנותית משקפת בברור את המגמה הרוחנית-דתית מול המגמה החילונית, הקרויה "הומאניסטית", של תקופתו. למרות דבקו הדתית היה פרה אנג'ליקו מודע לגילויי הרנסאנס ובעיקר לפרספקטיבה; עם זאת, שמר על כמה מאפיינים של אמנות דתית מסורתית, כגון השימוש ברקע מוזהב. השפעה נוספת, שמגלים ביצירתו, מקורה בסגנון הגותי של הצייר לורנצו מונאקו (Monaco Lorenzo, 1370-1425). ידוע, שמונאקו התחיל ביצירת טרפטיון

צייר איטלקי. נולד ופעל בונציה. למד אצל ג'נטילה דא פאבריאנו (ע"ש). ב-1423 התלווה ל-פאבריאנו לסויר בפירנצה. כאן ראה את יצירותיהם של אמני הרנסאנס: דונאטלו, גיברטי, מסאצ'יו, אוצ'לו ועוד. ב-1439 שב והשתקע בונציה - מקום בו נחשב לבולט שבציירי העיר. בשנים הראשונות שילב את הגותיקה והסגנון הוונציאני - ביזאנטי. עם הזמן שיכלל את יכולתו בטכניקות של פירנצה ומשנות ה-50 צייר בסגנון הרנסאנס. מאחר ונותרו רק מעט מיצירותיו, הוא ידוע היום בעיקר בזכות שני יומנים ובהם כ-230 רישומים על נושאים שונים: אלה, מוכיחים שליטה בפרספקטיבה וכן קומפוזיציות נועזות בחופשיותן, ששימשו גם את שני בניו הציירים, ג'נטילי וג'יובני בלני, ואת הצייר אנדראה מאנטנה (Manetgna) מ-פאדובה, שהיה נשוי לבתו. ג'אקוֹפּוֹ בלני נפטר בהיותו בן 70.

מאסאצ'יו

1401-1428

asaccio, Tommaso di Mone

צייר איטלקי. נולד בעיירה קטנה בין מילאנו ופירנצה. אביו היה נוטריון ואמו בת של פונדקאי. אביו נפטר כשהיה בן 5 ואחיו הבכור גם הוא נפטר ב-1417. טומאסו בן ה-16 ואחיו הצעיר ג'ובאני בן ה-12 עברו לגור בפירנצה. כאן היו השניים לציירים וגם זכו לכינויים: איל שגיה (IL SHEGGIA) לצעיר והפחות ידוע, ו-מאסאצ'יו, דהיינו המגושם, לבכור (אולי בגלל מראהו ומנהגיו). למרות כל מאמציהם לא הצליחו החוקרים לגלות היכן למד מאסאצ'יו את אמנותו. הסברה, שהיה תלמידו של מאסולינו דה פאניכאלה (Masolino da Fanciale 1383-1440/7) שרווחה במאה ה-16, מקורה כנראה בעובדה שמאסולינו נולד באותו אזור והשניים שיתפו פעולה. מאידך, ברור, שמקורות יצירתו של מאסאצ'יו נובעים - לפחות מבחינה כרונולוגית - מפועלם של ברונלסקי ודונאטלו, עם זיקה מסוימת לעבודתו של ג'וטו. שמו של מאסאצ'יו מופיע ב-1422 - בהיותו בן 21 - ברשימותיה של גילדת הרופאים והרוקחים בפירנצה, שאיגדה גם את האמנים. כבר באותה שנה, לפי המשוער, ביצע במנזר הכרמליטים בפירנצה ציור קיר מונוכרומי, שתיאר את תהלוכת חנוכת הבניין (נהרס בשלהי המאה ה-16); יצירה שזכתה לימים לשבחים נלהבים מהאמן וההסטוריון ואסארי.

ל-מאסאצ'יו מייחסים בבטחה עוד יצירה בה השתתף גם מאסולינו: "המאדונה עם בנה ואנה הקדושה" (1424, אופיצי, פירנצה). ב-1426 הוזמן לצייר מזבח רב לוחי (פוליפטיכון) בכנסייה אחרת של מסדר הכרמליטים, בפיזה; הלוחות פזורים היום באוספים שונים באירופה. יצירתו המפורסמת ביותר ונקודת מיפנה בתולדות האמנות, היא מחזור ציורי הקיר בקאפלה בראנקאצ'י, שבכנסיית ס' מריה דל כרמינה בפירנצה, המתארים פרשיות מחיי ס' פטר. ההזמנה המקורית נמסרה כנראה למאסולינו דה פאניכאלה, אבל מאחר ובשתי תמונות אלו "החייאת טביתא" ו"ריפוי החיגר" ניכרות בנפרד ידיהם של שני האמנים, יש מניחים, שכאן הצטרף מאסאצ'יו אל מאסולינו, שהוזמן ונסע לכמה חודשים להונגריה (1427).

הנושאים המיוחסים כיום ל-מאסאצ'יו: הרקע הארכיטקטוני והדמויות ב"החייאת טביתא וריפוי החיגר", "הטבלת הגרים", "פטרס מרפא בצילון", "פטרס מחלק את נכסי הקהילה ומות חנניה", "תשלום המס", "החייאת בנו של תאופילוס מאנטיוכה" (הושלם ע"י פיליפנו ליפי), ו"הגרשו".

יצירותיו של מאסולינו בקאפלה זו הן הדרשה של ס' פטר ו"החטא הקדמון". היום ידוע, שהיצירות בקאפלה בראנקאצ'י הושחרו מפיה בשריפה שפרצה בשנת 1771 - עובדה שנתבררה לאחר שהוזז לוח שיש, שכיסה חלק קטן מאחת התמונות ומתחתיו נתגלה הצבע המקורי. לאותו פרק זמן שייך ציור קיר "השילוש הקדוש" בכנסיית ס' מאריה נובלה בפירנצה (1427).

בטרם סיומה של העבודה בקאפלה בראנקאצ'י נסע מאסאצ'יו לפתע לרומא; יש סוברים על מנת להשתתף עם מאסולינו בציורי כנסיית ס' קלמנס ובטרופיטיון של הבאזיליקה ס' מאריה מאג'ורה, אשר אחד מלוחותיו - "היארונימוס ויוחנן המטביל" - מיוחס למאסאצ'יו. מכל מקום, ידוע שמת (כנראה מהרעלה) זמן קצר לאחר הגיעו לרומא, בגיל 28.

חידושיו של מאסאצ'יו: עיצוב הדמויות ברוח האידיאלים הראציונלים של הקלאסיקה העתיקה (הדמויות הן בעלות הוד והבעה טראגית מאופקת), השימוש בשיטת אור וצל ומעל לכל, הפרספקטיבה הארכיטקטונית החד מגוונת שברקע. רקע זה משקף, לראשונה בציור האיטלקי, את רעיונותיו של ברונלסקי.

אלברטי, ליאון

(1404-1472)

Alberti, Leon Battista

אדריכל ותאורטיקן. נולד בגנואה. בנו השני של סוחר-בנקאי עתיר נכסים מפירנצה, שהוגלה מסיבות פוליטיות. האם של שני האחים, שנולדו מחוץ למסגרת הנישואין, היתה אלמנה מבולוניה. לאחר מותה של האם נישא האב לאישה מפירנצה, על מנת שתסייע בחינוך שני הילדים, שהיו יורשיו ובניו היחידים. זמן קצר לאחר מכן עבר האב לונציה.

בגיל 10 נשלחו ליאון בטיסטה ואחיו, כמו רבים מבני ונציה, לפנימיה חינוכית בפאדובה. שהיתה בעיצומה של הפריחה התרבותית הקרויה הומאניזם. כאן הושם דגש על לימודי הלאטינית, החוק והספרות. כמו כן דאג האב, שבניו ילמדו מתמטיקה, כנדרש למי שעתיד לעסוק במסחר ובנקאות. לימודים אלו מסבירים אולי את תרומתו המיוחדת של אלברטי בתחום החישוב הגיאומטרי של הפרספקטיבה. בגיל 17 עבר אלברטי לאוני בולוניה, על מנת ללמוד משפטים. בגיל 20 כתב, בלאטינית מחזה, שפורסם כהעתק ממקור רומי עתיק, שנתגלה מחדש. המחזה, שזכה לשבחים, הופיע במהדורות רבות במאה ושישים השנים הבאות (עד 1588). תוך מהלך לימודיו נפטר אביו ובני משפחתו תפסו את כל רכושו. אלברטי נשאר חסר כל, אבל הצליח לסיים את עבודת הדוקטורט שלו, בהיותו כבן 25 (1428).

בתום לימודיו קיבל משרה אצל אחד מראשי הכנסייה, כמזכיר "ספרות", דהיינו, מנסח ומסגנן מכתבים; משרה שלא היה לה כל קשר לתחום המשפטי. כעבור 4 שנים (1432) מונה ליועץ האפיפיור, אבל עסק בעיקר בכתיבת

חיי הקדושים הנוצרים בלאטינית קלאסית מהודרת. מכאן ואילך התקיים אלברטי מעבודתו במשרות שונות בשרות הכנסייה. כאיש כנסייה שמר אלברטי על חיי רווקות, על אף שהתמסר בנוסף לכתובה עבור הכנסייה, גם לפעילות בתחומים חילוניים, כולל אדריכלות. בגיל 28 (1432), החל לחבר סידרה של דיאלוגים, באיטלקית עממית, על נושאים של חיי היומיום, בשם "על המשפחה". בדיאלוגים אלה, המבוססים על כתביהם של סופרים רומאים עתיקים, השתדל שלא לגלוש לתחום הפילוסופיה המופשטת והם בעיקרם בעלי גוון מעשי ותכליתי.

לאחר 1434 ערך מספר מסעות בצפון איטליה עם פמליה האפיפיור או בשליחותו. בתקופה זו החל התעניינותו בנושאים טכנולוגיים ואמנותיים. בביקור בפירנצה (1434) - לאחר שהוסר החרם על משפחתו עם שובה של משפחת מדיצ'י לשלטון - שיתף פעולה עם ברונלסקי ודונאטלו על מנת לקדם את החישוב הגיאומטרי של שיטת הפרספקטיבה; נושא שפורסם (1435) בספרו "על הציור". כמו כן התיידד עם הגיאוגרף והאסטרונום פאולו טוסקנלי (האיש שסיפק לימים את המפות למסעו של קולומבוס ואף פרסם מאמר רב השפעה על שיטות מדידה גיאוגרפית, מאמר ראשון מאז ימי הגיאוגרף היווני פתולמאוס מאלכסנדריה). ב-1438, בהיותו בחצר משפחת ד'אסטה (D'Este), שליטי פרארה, קיבל מהנסיך ליונלו הזמנה ראשונה בתחום האדריכלות: שער נצחון קטן, בסגנון רומי עתיק, שנועד לשמש כבסיס לפסל פרש, לזכר אביו של הנסיך. כמו כן הזמין לניולו מאלברטי את תרגום ספרו של וטרוביוס (אדריכל רומי מתקופת אוגוסטוס). בהמשך הקדיש את רוב זמנו ללימוד האדריכלות העתיקה וב-1447 מונה ליועץ הבניה של האפיפיור ניקולא ה-5. מעמדה זו השפיע על מלאכת שיקומה של רומא והשתתף בפרויקטים, כגון שיקום בנין כנסיית ס' פטר ובנינים אחרים בואטיקן ב-1452. שנתיים לאחר מכן פרסם את ספרו "על הבניה". ספר זה, המבוסס לכאורה על וטרוביוס, יש בו למעשה תפיסה מקורית שהיתה לאורים ותומים של אדריכלות הרנסאנס וזיכתה את אלברטי בכינוי "וטרוביוס הפלורנטיני". את עשרים שנותיו האחרונות הקדיש בעיקר לבניה מעשית: ארמון רוצ'לאי בפירנצה, (RUCELLAI 1445/51)

- שבוצע בשיתוף עם ברנארדו רוסוליני (ע"ע). בנין זה הוא גם הראשון המבוסס על סדר העמודים הרומי הלקוח מהקולוסאום; כנסיית ס' פרנסיסקו ברימיני הקרויה גם טמפיו מאלאטסטה, עם חזית בצורת שער נצחון רומי (הביצוע ע"י Matteode Pasti 56-1447, לא הושלמה); חזית כנסיית ס' מאריה נובלה בפירנצה, שהיא סינטזה של סגנון ימי הביניים והסגנון הרומי העתיק (70-1456); כנסיית ס' סבסטיאנו (1470-1460) עם חזית המשלבת שער נצחון ומקדש רומי עם תכנית של באזיליקה המבוססת על צלב לאטיני, תכנית שנהייתה פופולארית לאחר שהאדריכל וינולה (Vignola) חזר והשתמש בה כעבור כ-100 שנים בכנסיית הגיסו (ישו) ברומא; בית תפילה למשפחת רוצ'לאי (1467) בפירנצה; כנסיית ס' אנדראה ב-מנטואה (1470) וכנסיית "הבשורה" בפירנצה (ANNUNZIATA 1470 STA).

במקביל לעבודתו כאדריכל ולנסיעותיו הרבות ברחבי איטליה - בעיקר לפירנצה - המשיך אלברטי לעסוק במחקרים שונים ופרסם ספר על דקדוק השפה האיטלקית (הדיאלקט הטוסקאני) וספר "על הפיסול" (1464).

כאשר פוטר אלברטי משרותו בחצר האפיפיור - בגלל הצורך בקיצוצים - המשיך כיועץ לאישים בעלי השפעה ואף ערך מחקר על נושא הקריפטוגרפיה (שיטה לכתובת צופן). את רוב שנותיו האחרונות עשה בפירנצה, בחצרו של לורנצו דה מדיצ'י ופרסם ספר "על האיש המצוין ושליט משפחתו" (De Iciarhia), שכתבתו נסתיימה סמוך למותו, בגיל 68, ברומא.

חשיבותו של אלברטי בגשר שיצר בין המדע המדוייק, הטכנולוגיה והרוח מחד ותחומי הציור, הפיסול והאדריכלות מאידך. זאת בניגוד לתפיסה הקודמת של האמן כאיש מלאכה. בנוסף להתאמת הסגנון הרומי לאדריכלות החדשה ראה גם צורך להדגיש את חשיבות הפרופורציות היחסיות, אותן ניסה לבסס על תפיסות מתמטיות גיאומטריות. את הציור ראה כחיקוי תוך בחירה (סלקציה) מהטבע ואת היופי הגדיר כדבר "הנעים לעין". למרות שגישתו היא אפלטונית ביסודה, אין הוא מזוהה עם הניאופלטוניסטים של זמנו, כמו: פיקו דלה מיראנדולה, (della Mirandola Pico), שפעלו בפירנצה בחסות לורנצו דה מדיצ'י.

* * * * *

אמני הרנסאנס בשיאו

Lippi, Fra Filippo

ליפי, פרה פיליפו

1406-1469

צייר איטלקי. נולד בפירנצה. התייתם בילדותו ועבר לגור אצל דודתו. בהיותו כבן 15 הצטרף למנזר הכרמליטים (1421) ושימש ככהונות כנסיות שונות בפירנצה ובעיירה הסמוכה פראטו.

במנזרו (STA. MARIA DEL CARMINE) בפירנצה שרד חלק מציור קיר על נושא "התקנות למסדרהכרמליטים". פרסקו זה מושפע מסגנונו החדש של מאסאצ'ו בקאפלה

בראנקאצ'י, הממוקמת באותו מנזר. בשנת 1432 עזב את המנזר. לפי ספרו של האמן וההיסטוריון ואסארי ביקר בסמוך לחוף הים האדריאטי ושם נחטף ע"י שודדי ים צפון אפריקאים. כעבור 18 חודש שוחרר בזכות ציור דיוקן של אחד משוביו. לאחר מכן ידוע שביקר בפאדובה (1434). למרות שלא נשתמרו כאן יצירותיו, יש סוברים, שדווקא אלו עתידים להשפיע על הצייר אנדראה מאנטונה.

1415-1492

צייר איטלקי. נולד, לפי המסורת, בבורגו-סאנספולקרו, עיירה בשליטתה של הרפובליקה פירנצה. בנו של סנדלר ויצרן עורות אמיד ואם צרפתייה (מכאן שמו "של הצרפתייה"). נזכר לראשונה בתעודת תשלום לצייר דומניקו ונציאנו (נפטר 1461) וכנראה שעבד בסדנתו בפירנצה כשוליה. ידוע שב-1442, בהיותו כבן 26, חזר לסאנספולקרו ובהמשך נבחר כחבר מועצת העיר.

יצירתו המתועדת הראשונה, שהוזמנה ב-1445, היא ציור מזבח של "אגודת המיזריקורדיה" (פינאקוטה, סאנספולקרו): רב-לוח שבמרכזו תמונת "המאדונה של החמלה", אשר בצל גלימתה חוסים חברי האגודה וביניהם האמן. כבר כאן מתגלים סימנים של סגנונו האמנותי, כמו גם שיטת עבודתו האיטית: התמונה הושלמה רק כעבור 12 שנים (1462). ב-1448 בקירוב הוזמן להכין ציורי קיר בטירת דוכסי פרארה, שהשפיעו, כפי הנראה, על סגנונם של אמני האסכולה המקומית. ציור אפייני לתקופתו המוקדמת הוא "הטבילה" (1451, ג'יל, לונדון).

ב-1452 קיבל על עצמו את השלמת ציור הקיר בכנסיית ס' פראנצ'סקו ב-ארצו (AREZZO) - מלאכה שנמשכה כ-14 שנים. במחזור ציורים זה בולטת יכולתו בעיצוב הדמות והחלל הארכיטקטוני. דוגמא דומה לסגנונו בתקופה זו היא "הלקאת ישו" (פינאקוטה, אורבינו). ב-1459 הוזמן לרומא ע"י האפיפיור, על מנת להכין כמה ציורי קיר (נהרסו) - הזמנה המצביעה על מעמדו הבכיר בקרב אמני איטליה.

יש המגלים השפעה מסוימת של הציור הפלמי בדיפטיכון של דיוקניהם של דוכס אורבינו ואשתו (1465 בקירוב, אופיצי, פירנצה) כמו גם ב"לידת ישו" (1470, הגלריה הלאומית, לונדון). יצירה גדולה אחרת מתקופה זו היא "תחיית ישו", שבוצעה עבור "ארמון הקונסרוואטורים" (כיום בפינאקוטה, סאנספולקרו).

ביצירותיו המאוחרות החל מתמקד בתאורים אדריכליים ברוח כתביו ובניינו של אלברטי. משנות ה-60 לחייו (82-1474) פנה גם למחקרים תאורטיים: "על האבקוס"; "על אריתמטיקה, גיאומטריה והנהלת חשבונות"; "על ציור הפרספקטיבה" (המשך לספרו של אלברטי) "על הציור ותורתו של אוקלידוס" ו"על חמשת הגופים הסדירים" (מחקר מתמטי-גיאומטרי על הפרופורציות המושלמות, המבוסס על אפלטון ופיתאגוראס).

פעילותו של פיירו דלה פראנצ'סקה הצטמצמה בעיקר למרכזים הומאניסטיים קטנים יחסית (ארצו, אורבינו, פרארה), כנראה מתוך בחירה, מאחר וידוע שנהג לחזור אחרי כל מסע לביתו, בעיר הקטנה סאנספולקרו, ממנה לא יצא ב-20 השנים האחרונות לחייו. ידוע גם שבשנותיו האחרונות איבד את מאור עיניו.

פיירו דלה פראנצ'סקה נפטר בעיירת מולדתו, בהיותו כבן 72.

למרות חשיבותו לא נמצאו ממשכים ישירים לאמנותו ותלמידיו - אם להאמין למסורת - לוקה סיניורלי ו-פרוג'יני פנו אחרי סגנונם של אמנים אחרים. עם זאת היה נערץ עוד שנים רבות לאחר מותו, כפי שמעיד ג'ורג'יו

ב-1437 חזר לפירנצה כבן חסות של משפחת מדיצ'י. באותה שנה, ב"מאדונה טארקויניה" (כעת רומא), מסתמן מיזוג אלמנטים משל דונאטלו בעיצוב הדמויות וביחוד הילד וטכניקת הציור הפלמי, בעיקר בפרטי הרקע ובתיאור החלל. באותה תקופה כבר שלט בתפיסה החדשה של הפרספקטיבה המרכזית, שאומצה לא מכבר ע"י אמני הרנסאנס המוקדם, כפי שנראה ב"מזבח בארבאדוצ'י" (הוזמן ב-1437; בלובר). בהדרגה נוספו לציורי המזבח גם יסודות של פרה אנגליקו והפיסול של בני תקופתו בפירנצה. ב-1452 הוזמן ליפי עם עוזרו פרה דיאמאנטה (1430-1498) לצייר על קירות הקתדרלה ב-פראטו, שליד פירנצה, ארועים מחיי יוחנן המטביל וס' סטפאן. עבודה זו, שהושלמה לא לפני 1464, נחשבת לאחת מיצירותיו המעולות. שנים רבות קודם לכן, בהיותו כבן 36 (1442), קיבל מינוי כדיקן הכנסייה בלנאיה, אלא שבסמוך לאחר מכן התאהב בנזירה לוקרציה בוטי. כעבור 14 שנים (1456), בהיותה בהריון, ברחח לוקרציה ממנזרה ב-פראטו. הולדת בנם - לימים הצייר הנודע בשם פיליפינו ליפי (1504-1457) - הביא להתרת נדרי נזירותם של בני הזוג ע"י האפיפיור (1461) בהשתדלות פטרוניהם מבית מדיצ'י.

בשנת 1467 התחיל ליפי בציורי הקיר של האפסיס בקתדרלה בספולטו. מרבית העבודה בוצעה, כנראה, בידי פרה דיאמאנטה והיא נמשכה עד מותו של ליפי בהיותו בן 65.

יחודו של פיליפו ליפי נובע מיכולתו למוג למקשה אחת את חידושי דור הרנסאנס הראשון: ברונלסקי, דונאטלו ומאסאצ'יו עם האמונה התמימה של פרה אנגליקו - סגנון המאפיין את אמני הרנסאנס בשיאו.

יצירותיו הטביעו את חותמן על רבים מציירי הדור הבא בפירנצה וביחוד על בנו פיליפינו ליפי ועל בוטיצ'לי, שהיה כנראה תלמידו.

Rossellino, Bernardo

רוסלינו, ברנארדו

1409-1464

אדריכל ופסל איטלקי. נולד ופעל בפירנצה. למד אצל ברונלסקי. סגנונו בפיסול קרוב גם לזה של לוקה דלה רוביה וג'יברטי. יצירתו החשובה: אנדרטת ההומאניסט והמדינאי - ליאונדרו ברוני ב-ס' קרוצ'ה (50-1444). אנדרטה זו, שהיתה לאב טיפוס, עומדת בשורה אחת עם מיטב יצירות הרנסאנס המוקדם.

אנדרטאות נוספות: אורלאנדו דה מדיצ'י בכנסיית אנונציאטה (1455); ג'יובאני פליני בכנסיית ס' דומניקו, סאן מוניאטו (4-1462) ועוד.

בשנים 51-1446 פיקח רוסלינו על בניית ארמון רוצ'לאי, שתוכנן ע"י אלברטי.

ברנארדו רוסלינו עבד בשרות האפיפיור יוחנן V כאדריכל כנסיית ס' פטר ברומא ובשרות האפיפיור פיוס II, שהטיל עליו את משימת בנייתו מחדש של עירת מולדתו פיינצה (64-1460, PIENZA), דרום טוסקאנה. למרות שעבודה זו לא הגיעה לכלל סיום, שרדו ממנה בנין כנסייה וארמון סמוך (PALAZZO PICCOLMINI); שניהם מפורסמים ביותר. בשנותיו האחרונות שימש כאדריכל הקתדרלה בפירנצה. רוסלינו נפטר בפירנצה בגיל 55.

ואסארי, הן בזכות ספריו והן בזכות עבודותיו. לאחר תקופת שיכחה יחסית זכה להכרה מחודשת במאה העשרים, כאחד מגדולים האמנים בכל הדורות.

Fouquet, Jean

פוקה, ז'אן

1420-1481

צייר צרפתי. נולד בטור. למד, כנראה, בסדנת אמן מיניאטורות בפריס. לפי התעודות המצויות באיטליה והעיטורים האדריכליים ברקע של מיניאטורות אחדות, כמעט ואין ספק ששהה באיטליה, בשנים 1443-47. ב-1448 שב לעיר מולדתו, ופעל בה בשירות המלך שארל VII.

ב-1475 נתלוה לשמו התואר "צייר המלך". מתקופה זו נותר דיוקן המלך (1477, לובר פאריז). חשיבותו של פוקה בציור מיניאטורות ודיוקנות.

מיניאטורות: "ספר השעות של אטיין שוואליה" (במוזיאון קונדה, שאנטי); המיניאטורות לתרגום הצרפתי של חיבורי בוקאצ'ו: "על קורותיהם של בני אדם מפורסמים" ו"על נשים מפורסמות" (הספרייה הממלכתית, מינכן); המיניאטורות ל"כרוניקות הגדולות של מלכי צרפת" (הספרייה הלאומית, פאריז); האיורים לתרגום הצרפתי של "קדמוניות היהודים" ליוסף - פלביוס - בן מתיתיהו, שהיא יצירתו הוודאית היחידה (הספרייה הלאומית, פאריז).

דיוקנות: שני לוחות "דיפטיכון מלון" (Melun): באחד מתואר ס' סטפאנוס עם אטיין שוואליה (מוזיאון ברלין), בשני המאדונה עם הילד (מוזיאון אנטוורפן).

פוקה נחשב כמי שהחדיר כמה מרעיונות הרנסאנס האיטלקי לצרפת (פרספקטיבה ותאור הגוף האנושי כהתגלמות מוחשית). עם זאת, שמר גם על מסורת אמנות צרפת ותפיסתה הכאילו-אוביקטיבית.

בזמנו נחשב פוקה לגדול ציירי צרפת, אבל נשכח לתקופה של כ-300 שנה ונתגלה מחדש במאה ה-19, עם התחדשות העניין בתקופת הרנסאנס בצרפת.

Gozzoli, Benozzo

גוצולי, בנוצו

1420-1497

צייר איטלקי. נולד בפירנצה. עבד בצעירותו בסדנה של גיברטי ובהמשך (1447) עם פרה אנגליקו. עבודתו המפורסמת - ציורי קיר בארמון מדיצי-ריקארדי בפירנצה (1459-60) - עשויה בטכניקה, המשלבת את חידושי הרנסאנס, כגון תחושת מרחב ועומק ויכולת תיאור הדיוקן אבל גם את התיאור הפרטני של צמחיה נוף ובעלי חיים שהוא גם ברוח הגותיקה המאוחרת וגם ברוח השאיפה החדשה להבנת הטבע. גישה זו חוזרת ומופיעה בהתמדה באמנות הרנסאנס בפירנצה. ע"ע: גינטילה פאבריאני, פאולו אוצ'לו, סנדרו בוטיצ'לי ועוד.

Castagno, Andrea del

קאסטאניו, אנדראה דל

1421-1457

צייר איטלקי. נולד בסביבת פירנצה והגיע לעיר זו כבן חסותה של משפחת מדיצ'י. כשהיה בן 19 הכין ציור על חזית ארמון פודסטא (PODESTA), המתאר מחזה מזעזע של אזרחים שנתלו ברגליהם באשמת בגידה (1440),

ומכאן הכינוי "אנדראינו של התלויים". לאחר מכן, בגיל 21 (1442) היה בונציה שם הכין ציור קיר בכנסית ס' זאכאריה.

ב-1444 צייר את המתווה ל"קבורת ישו", המופיע על הזוגית הצבעונית של אחד מחלונות כיפת הקתדרלה (דואומו), ובסמוך לאחר מכן את ציור הקיר "הצלב עם הקדושים" במנזר ס' מאריה דלי אנג'לי (היום במוזיאון קאסטאניו, פירנצה).

לתקופה 1445-50 מיוחסים ציורי הקיר במנזר ס' אפולוניה בפירנצה - הקרוי היום מוזיאון קאסטאניו-ובהם תמונותיו המפורסמות: "הסעודה האחרונה" ו-"צליבתו ועלייתו השמימה". יצירות אלה מאפיינות את סגנונו הדרמטי, כמו גם ציורי הקיר של הווילה קארדוצי ב-לנאיה הכוללים דמויות מפורסמות מן ההסטוריה העתיקה ומדורו שלו (היום במוזיאון קאסטאניו). דוגמא אופיינית נוספת מהווים שני ציורי הקיר "חזון ס' הירונימוס" ו"ס' יוליאנוס" (מקוטע בחלקו התחתון), בכנסית סנטיסימה אנונציאטה בפירנצה (1455 בקירוב). בהיותו בן 34 (1455/6) צייר על קיר הקתדרלה של פירנצה את "מצבת הזכרון של ניקולו דה טולנטינו", שהיא, בדומה לציורו של אוצ'לו על אותו קיר, מעין תחליף ציורי לפסל פרש. בניגוד לקו הגאומטרי כמעט של אוצ'לו, מצטיין קאסטאניו בקו הינאמי היותר אכספרסיבי. קאסטאניו, שנפטר בפירנצה בהיותו בן 36, הושפע, ללא ספק, מטכניקת הפרספקטיבה של מאסאצ'יו ויצירותיו של דונאטלו אבל מאידך השפיע, הוא עצמו, על דורות רבים של אמנים אחריו.

Rossellino, Antonio

רוסלינו, אנטוניו

1427-1479

פסל מפירנצה. אחיו הצעיר ועוזרו של ברנארדו רוסלינו (1409-64). התפרסם בגין יכולתו בתחום הדיוקן. עבודתו הראשונה החתומה: דיוקן של הרופא של דונאטלו (מוזיאון ויקטוריה ואלברט בלונדון). עבודתו העיקרית: קאפלה בכנסית ס' מיניאטו אל מונטה (ליד פירנצה 1456-66). זוהי עבודה משותפת עם אחיו ברנארדו ועם לוקה דלה רוביה (תקרה); האחים פולאיאולו (מזבח) ותלמידם בנדטו דה מאיאנו (Benedetto da Maiano 1442-1497). כאן יצר סינטיזה, המשלבת אדריכלות, עיטור ופיסול דמויות. סגנונו קרוב לזה של אחיו ברנארדו, שלפי המסורת היה גם המורה שלו. עם זאת נטה ליתר תנועה ברוח בני דור ההמשך של הרנסאנס. אנטוניו רוסלינו נפטר בפירנצה בהיותו בן 55.

Bellini, Gentile

בליני, ג'נטילה

1429-1507

צייר איטלקי. נולד ופעל בונציה. בנו ותלמידו של ג'אקופו בליני. בתמונותיו המוקדמות ניכרת המזיגה האופיינית של אביו: גותיקה, ביזאנטיון, רנסאנס. ב-1479 נשלח ע"י שלטונות ונציה לחצר השולטן בקונסטאנטינופול. כאן קלט מעט מסגנון המיניאטורות הטורקיות-פרסיות. גינטילה נודע היום בזכות תאור ארועים בחיי ונציה, מהם

ניתן ללמוד על המנהגים, הלבוש והאדריכלות של העיר בתקופתו. תמונות אלו הן גם תחילת מסורת ציור "מראות העיר" של ונציה.

בליני, ג'ובאני

1430-1516

צייר איטלקי, בנו של ג'אקופו בליני. נולד ופעל בוונציה. נחשב כמי שקידם את הרנסאנס של ונציה לרמה מקבילה לזו של פירנצה ורומא. מרבית יצירותיו החשובות אבדו בדליקה, שפרצה בארמון הדוגיים ב-1577. בליני שלט בכל הטכניקות המקובלות של אמני הרנסאנס וגם הוסיף עליהן את הציור בצבעי שמן. כמו כן פיתח סגנון אידיאליסטי של ציור הנוף, בנושא בפני עצמו.

לונציה היו אמנם קשרים הדוקים עם ארצות השפלה - מקור טכניקת צבע השמן - אבל יש מסורת האומרת, שבלני למד טכניקה זו דווקא מהצייר הסיציליאני אנטוולו דה מאסינה, בעת שזה ביקר בוונציה בשנים 1475-6. מכל מקום, טכניקת צבעי השמן הוסיפה מימד חדש לאמנות הרנסאנס.

אנטוולו דה מאסינה

1430-1479

צייר איטלקי. נולד במאסינה, סיציליה. נודע, לפי המסורת, כמי שהביא לוונציה את טכניקת הציור בצבעי שמן, טכניקה, שמקורה בארצות השפלה (הולנד ובלגיה). למרות מיעוט הפרטים על תקופת צעירותו, סוברים שלמד בנאפולי, מקום בו עשוי היה להתוודע לציוריו של יאן ואן אייק (Jan Van Eyck) ופלמים אחרים. כבר בתמונותיו הראשונות, בהיותו בן 25 (1455), הצטיין ביכולתו לתרגם לצבעי שמן את סגנון הרנסאנס האיטלקי. בשנת 1457, בהיותו בן 27, חזר לעיר מולדתו, מאסינה, כאן עבד 17 שנים (1457-74). מתקופה זו התפרסמו בעיקר התמונה "פורטרט של גבר" (1472), הגלריה הלאומית, (לונדון) ופורטרט "הקונדיטוריה" (1475, לובר, פאריז).

בשנים 6-1475 שהה אנטוולו בוונציה (יתכן שביקר גם במילאנו) וזכה לאהדתם של האמנים ושלטונות העיר. בשלב זה הגיעה אמנותו והשפעתו לשיאה. מכל מקום, ב-1476 חזר למאסינה, כאן השלים את יצירתו האחרונה - "הבשורה" (הגלריה הלאומית, פאלרמו). שנתיים לאחר מכן נפטר אנטוולו בהיותו בן 49.

ממלינג, הנס

1430-1494

צייר פלאמי ממוצא גרמני. נולד בפרנקפורט, גרמניה. למד, כנראה, בקלן ולאחר מכן בבריסל אצל רוזייה (רוחיה) ואן דר ויידן והושפע מסגנונו עד סוף ימיו. ב-1464 השתקע ב-ברוג' ועד מהרה נמנו עם פטרוניו מוסדות דת וחוגי הבורגנות העשירה של העיר. בדרך כלל יצר לוחות מזבח שבמרכזם מופיעה המאדונה עם קדושים, או לוחות זוגיים (דיפטיכונים) בהם מתוארת המאדונה על לוח אחד ופטרון על הלוח השני. סגנונו של ממלינג - פרוזאי, שלו, מאופק וצלול, עם טכניקה ללא פגם. את המבחר המצומצם של קומפוזיציות ודמויות ירש מקודמיו: ואן דר ויידן ואחרים. קשה לסווג את עבודתו לפי תקופות,

מאחר וסגנונו כמעט ולא השתנה, למעט תוספות רקע קישוטיות, שמקורן, כנראה, בתמונות שהגיעו ל-ברוג' מאיטליה.

מיצירותיו הידועות: טריפטיכונים: "יום הדין" (73-1466), דאנציג), "נישואיה המיסטיים של ס' קאתרינה" (1479), פאריז), "חכמי המזרח משתחוים לישו התינוק" (1479, ברוג'), כריסטופורוס (1484, ברוג'), "הצליבה" (1491, ליבק). דיפטיכונים: מאדונה ודיוקן מארטן ואן יונהובה (1487, ברוג'), תומאזו פורטינארי ואשתו (ניו-יורק) וילם מורל ואשתו (1484, בריסל). לוחות בודדים: "בת שבע רוחצת" (1484, שטוטגארט), "שבע שמחותיה של מרים" (1480, מינכן) ו"הפאסיון" (? - טורינו), המצטיינים בחן מיניאטורי. ידוע במיוחד הרליקוואריום של ס' אורסולה (1489, ברוג', מוזיאון ממלינג).

מאנטנה, אנדראה

1431-1506

צייר איטלקי. נולד בוונציה. בנו של נגר. בטרם היה בן 10 אומץ ע"י צייר ואספן אמנות פראנצ'סקו סקווארציונה (Squarcione ; 1397-1468) ולימים טען שנוצל ללא פצוי הולם. בהיותו בן 17 קיבל כמה הזמנות לציורי קיר ועל הראשונה חתם בגאווה: "מאנטנה מפאדובה, בן 17, 1488". כעבור שנה הזמנו אצלו ציורי קיר בקאפלה אובטארי שבכנסיית ארמיטאני בפאדובה (העבודה נסתיימה ב-1457 אבל רובה נהרס בהפצצה ב-1944). כבר בעבודתו זו הגיע להשגים אמנותיים נכבדים. בינתיים (1453) נישא מאנטנה לבתו של הצייר ג'קופו בליני, אחותם של הציירים ג'נטילי וג'ובאני בליני, שנהיו בעשור הבא למשפחת האמנים החשובה ביותר בוונציה. עם זאת, שמר מאנטנה על סדתו העצמאית.

ב-1456, בערך, הזמן מאנטנה ע"י הדוכס לודביקו גונזאגה לשמש כצייר החצר ב-מאנטואה, אולם לא נענה להזמנה זו עד 1460, לאחר שסיים את ציור המזבח של ס' זנו (1459, ורונה). יצירותיו החשובות ביותר ב-מאנטואה הן ציורי הקיר ב"חדר הנשואים" ו"חדר התמונות" בארמון הדוכס.

בין יצירותיו הגדולות האחרונות: "הפארנאסוס" (1492, לובר), "מאדונה דלה ויטוריה" (1496, לובר) ו"נצחון סקיפיו" (1500, לונדון, הגלריה הלאומית).

מאנטנה הוא נציגו המובהק של "סגנון הקו הקשה"; סגנון המצטיין בגושיות ברורה ואור בהיר, המבליט את פרטי הנוף והעצמים. ברקע ציוריו תיאורים מפורטים של אדריכלות ופיסול קלאסיים, המדגישים את נושאי תמונותיו: "מסע הנצחון של קיסר", "הפארנאסוס". נושאים אלו מופיעים גם בתחריטיו: "בכחאנאליה", "קרבות אלי המים", ועוד. בכלם נועד תפקיד חשוב לפרספקטיבה ולהקצרים קיצונים של הדמויות, כגון תמונתו היותר מפורסמת - "ישו המת" (מוזיאון ברירה, מילאנו).

ב-1478 נפטר פטרונו, הדוכס של מאנטואה, וסמוך לאחר מכן בנו של הדוכס וגם בנו של מאנטנה, שהיה אמור להיות ממשיכו. תוך זמן קצר הורע מצבו הכלכלי וכנראה שביקש סיוע מלורנצו דה מדיצ'י; יתכן שהיה עובר לגור בפירנצה אילולא קם לדוכס מנטואה יורש - בנו הצעיר פרדריקו ה-2 - בשנת 1484 שהביא לשיפור מצבו הכספי.

התינוקות שבחזית בית היתומים בפירנצה (66-1463). התכנון ע"י ברונלסקי). נפטר בהיותו בן 90. הוריש את סדנתו לחמשת בניו ביניהם:
ג'ובני Giovanni (1469-1529) המשיך לנהל את סדנת הקרמיקה לאחר מות אביו אנדראה דלה רוביה (1525), אבל נפטר בעצמו כעבור מספר שנים. מכאן ואילך התמקדה הסדנה בעיקר ביצור אגרטלים.
ג'ירולמו Girolamo (1488-1566) למד ופעל בסדנת הקרמיקה ביחד עם אביו אנדראה ואחיו. ב-1527/8, כשנתיים לאחר מות אביו, עבר לחצר פרנסוא ה-1 מלך צרפת, בארמון פונטנבלו. עם מות המלך חזר לפירנצה (59-1547), אבל הוזמן שוב לצרפת ע"י פרנסוא ה-2 ואשתו קאטרינה לבית מדיצ'י.

Lombardo, Pietro

לומברדו, פיטרו

1435-1515

אדריכל ופסל איטלקי. נולד ב-קארונה ליד מילאנו. בגיל 29 עבר לפאדובה. מתחילת דרכו ניכרת עליו השפעה מכרעת של אסכולת ונציה, אם כי לא עבר לעיר זו אלא בהיותו בן 32 (1467). כאן עסק במשך שנים בעיקר כפסל מצבות ועיטורים אדריכליים. כעבור 14 שנים (9-1481) תכנן ובנה את כנסיית ס' מאריה דאי מיראקולי - הנחשבת לפנינת סגנון הרנסאנס בונציה. כמו כן עיצב את חזית בנין "הסקוואלה די סאן מארקו", העשויה שיש צבעוני (כאן מצוי האוסף הגדול מיצירות טינטורטו).
 מ-1498 ועד מותו בגיל 80 (1515) שימש כאדריכל ופסל בארמון הדוג'ים בונציה. במרבית יצירותיו נעזר בשני בניו: אנטוניו (Antonio, 1458-1516), שנפטר כשנה לאחר אביו, ו-טוליו (Tullio, 1455-1532), שהמשיך כפסל בסגנון הרנסאנס המאוחר וזכור כיום בעיקר בזכות מצבת פסל של גוידאלו גוידארלי (1525, באקדמיה וורונה).

Verrocchio, Andrea del

ורוקי, אנדראה דל

1436-1488

פסל, צורף וצייר איטלקי. נולד בפירנצה. בנו של מיכלה פראנצ'סקו - יצרן לבנים ורעפים, שמונה לימים לגובה מסים. מסיבה בלתי ידועה היתה המשפחה מסובכת בחובות ולכן נאלץ ורוקו לסייע לאחיו ולאחיותיו. מאחר והוא עצמו לא התחתן, דאג, לימים, גם לחינוכן ונשואיהן של בנות אחיו הצעיר טומאסו. מסורת אחת אומרת, שבצעירותו למד צורפות אצל אחד בשם גוליאנו ורוקו ואפילו אימץ את שמו; מסורת אחרת היא, שלמד אצל דונאטלו, אולם השערה זו מסופקת מבחינה סיגנונית. יש אומרים שהתמחה בציור - ביחד עם בוטיצ'לי - אצל פרה פיליפו ליפי. מכל מקום ברור, שהתחלת הצלחתו באה כבר בהיותו בן 30, לאחר מותו של דונאטלו (1466), כאשר כבש לעצמו עמדה מרכזית בין פסלי עירו ויצר יצירות רבות בשביל בית מדיצ'י ואחרים. סגנונו מצטיין בחן ובאצילות, תכונות המנוגדות לסגנונו החמור של דונאטלו. ורוקו ניסה לא פעם להתמודד עם נושאים שעסק בהם דונאטלו, כגון בפסל הברונזה "דוד" (לפני 1476, מוזיאון בארגלי, פירנצה) ובמצבת הפרש של הקונדוטורה קולאוני בונציה (88-1483). יציקת הברונזה של המצבה הושלמה בידי אלסאנדרו לאופארדי, לאחר מותו הפתאומי של ורוקו בונציה, בגיל 52.

בשנים 90-1488 הוזמן לצייר בארמון הבלוודר ברומא (הציור נהרס ב-1780). למרות השנים וגילו המשיך מאנטנה לעבוד במלוא המרץ עבור משפחת גונזאגה עד סוף חייו. מאנטנה נפטר במנטואה בהיותו בן 75 ולזכרו הוקם בית תפילה עם ציורי קיר, כנראה ע"י קורג'יו (הושלם 1516); עצם בניית בית התפילה - דבר שלא זכה בו אף אחד מאמני המאה ה-15 - מעידה על ההערכה שרחשו לו משפחת גונזאגה ובני דורו במנטואה.

על מנת להבין את תופעת האמנות של מאנטנה - עלינו לזכור את תפקידה של עירו כעיר אוניברסיטאית שתמכה בפעילותם של ההומאניסטים, כגון פטרארקה ובוקאצ'יו, ג'וטו, דונאטלו ועוד - כפי שגם קיבלו בהתלהבות את הנער הצעיר בן ה-17 ואף זיכוחו בהזדמנות ליצור את עבודותיו הראשונות.

מאנטנה הוא שהביא להתפתחותה של אשליית מרחב שמים, מראה נוף, גלריות ומבטים "מלמטה" (di soto in su) ב"חדר הנשואים" במאנטואה יצר אשליה כאילו החדר הקטן הוא ביתן בגן ממנו יכלו דיירי הארמון לראות את עצמם, אם כי יש לציין שטכניקה זו לא נקלטה עד לפיתוחה ע"י קורג'יו. מכאן ואילך הפך "המבט מלמטה" לאחד ממאפייני אמנות הבארוק והרוקוקו.

Pollaiuolo, Antonio

פולאיאולו, אנטוניו

1432-1498

Pollaiuolo, Piero

פולאיאולו, פיירו

1443-1496

ציירים, פסלים וצורפים איטלקים (אחים). נולדו בפירנצה. שם המשפחה המקורי, די ג'אקופו די אנטוניו בנצ'י, שונה כנראה כאשר האב, צורף במקצועו, רכש לול תרנגולות (POLLOIO = תרנגולת באיטלקית).

האחים התחילו ללמוד צורפות אצל האב וציור אצל אנדראה דל קאסטאנו (Castagno), ובתום לימודיהם פתחו סדנה משותפת.

בין עבודותיהם הראשונות היה מזבח בכנסיית אנונציאטה (1475). בשנת 1484 עברו לרומא, כאן ביצעו בין היתר את מצבות הקבורה של האפיפיורים סיקסטוס ה-4 (1484-43), אינוצנטו ה-7 (7-1493) ומערות ס' פטר (GROTTOES).

לאנטוניו מיחסים את הרישומים של דמויות בתנועה (סוברים שהיה אחד הראשונים שלמד אנטומיה, על מנת להכיר טוב יותר את מבנה גוף האדם), כולל התחריט המפורסם של "דמויות ערום בשעת קרב" (1470) ופסל הרקולס אנטאוס (ANTAEUS, 1475).

לפיירו מיחסים את "הכתרת הבתולים" (1483, קתדרלת ס' ג'ימיניאנו) וכן את "שלושת הקדושים" ו"הזהירות" (שניהם באופיצי פירנצה).

חשיבותם של האחים נובעת מההשפעה הרבה שהיתה להם על ליאונרדו דה וינצ'י (חקר גוף האדם, והבעת הפנים) ומיכלאנג'לו (הבלטת השרירים והתנועה).

Della Robbia, Andrea

דלה רוביה, אנדראה

1435-1525

פסל איטלקי. נולד בפירנצה. פעל בסדנת דודו, לוקה דלה רוביה והמשיך במפעלו. עם יצירותיו נמנים תבליטי

אם אכן היה יוצרן של תמונות אלה, הרי שאמנותו של גוס היתה מעין המשך לזו של יאן ואן אייק, אבל עולה עליו מבחינת מיקום דמויות האדם, המשתלבות ומסייעות ליצור רושם של עומק ומרחב. מבחינת התוכן הרוחני והביצוע הציורי היה גוס מהפכן, שיצר ראליות חדשה המצטיין בהבעת פניהן של דמויותיו, ביחוד דמויות אנשי העם. בנוסף היקנה מימד מונומנטלי לקדושים בתמונותיו (כגון בתמונת המזבח שבמנזר פורטה שבספרד) - דבר שגם הוא חידוש בציור ארצות השפלה; האור ביצירותיו אינו רק אמצעי להדגשת התלת מימדיות, אלא אף גורם להשראת אוריה נפשית כגון: דראמטיות סוערת (כגון "הילד ישו עם המלכים", היום בברלין); אפולונית קודש (כגון המלאכים המנגנים או אורגן בתמונת המזבח של ארמון דולירוד) או כאב המגיע עד כדי טירוף הדעת ("מות מרים", בורג'). ההנחה היא שגוס חי - למרות השלווה המנורת שמסביבו - במתיחות נפשית של מראות וחזיונות, שכמותם לא הובעו בציור לפניו.

Bramante, Donato

בראמאנטה, דונאטו

1444-1514

צייר ואדריכל איטלקי. נולד, לפי ואסארי, למשפחת איכרים אמידים בסביבת העיר אורבינו, שהיתה מרכז תרבותי חשוב בתקופה זו. פרט לכך ידוע מעט על שלושים השנים הראשונות לחייו. הסברה היא, שהיה עוזרו של האמן פיירו דלה פראנציסקה ב-אורבינו. יש סוברים שהתמחה בציור פרספקטיבות אדריכליות ששימשו כרקע לתמונותיהם או תוכניותיהם של ציירים ואדריכלים אחרים, סברה המבוססת על מקרים ידועים מתקופה מאוחרת יותר.

בשנת 1477, בהיותו בן 33, עבד בארמון פודסטה (PODESTA), מקום בו צייר כנראה גם דמויות של פילוסופים קלאסיים על רקע פרספקטיבות אדריכליות. לאחר מכן המשיך בנדודיו בין ערי צפון איטליה עד שהתיישב במילאנו, שזכתה לפריחה גדולה תחת שלטונו של לודויקו ספורצה (Sforza). כאן נפגש עם צוות הבנאים הבין לאומי - צרפתים, גרמנים ואיטלקים - שעסק בהקמת הקתדרלה הגותית הגדולה של העיר (הבניה הסתיימה ב-1818).

העבודה האדריכלית הראשונה, שאפשר ליחסה בבטחון ל-בראמאנטה, היא משנת 1481 - בהיותו בן 37 - וגם זו אינה אלא הדפס, שנעשה לפי רישום, בו נראים חורבה עתיקה וכמה דמויות. בתקופה זו ידוע, שהחל לעבוד על תכנון ובנין כנסית ס' מאריה פרסו ס' סאטירו, שכללה בשעתו ציור קיר המראה פרספקטיבה, שנועדה ליצור אשליה של חלל גדול. כמו כן הכין ציור של דמויות על רקע אדריכלי בכמה ארמונות במילאנו (שרידים בגלריה בררה, מילאנו). כעבור שבע שנים (1487) הוזמן לתכנן כנסיה נוספת ב-פאביה, שבחלקה נבנתה בהשגחתו האישית. כנראה שבתקופה זו (1487-90) פגש את ליאונרדו שהיה במילאנו ב-1490 ויחד עסקו בפתרון בעיות סגנון וקונסטרוקציה עבור צוות הבניה של הקתדרלה, ובהצעות לביצורים ועריכת חגיגות למשפחת ספורצה ואצילי מילאנו. בדומה לליאונרדו, נאלץ גם בראמאנטה לחיות בצניעות רבה, בגין ידם הקמוצה של ספורצה וחוגו, אבל בו זמנית יכול היה להרחיב השכלתו

התנועה הפראית כמעט של קולאוני מחד והתיאור הרגיש והמדוקדק של סוסו מאידך, קבעו את סגנון דמות הפרש בדורות הבאים. יצירות מפורסמות אחרות בברונזה הן הקבוצה "ישו ו-ס' תומאס" בגומחת קיר של כנסיית אור סאן מיכלה, פירנצה (83-1467), ו"קופידון והדולפיין", שנועד לעמוד במרכז של מזרקה (מוזיאון פאלאצו וקו פירנצה 1479). חשיבותה של יצירה זו היא בתנועה הסיבובית - ללא חזית עיקרית - שהוותה צעד חשוב בהתפתחות הפיסול משלב התבליט לשלב הדמות העצמאית בחלל.

מיצירותיו בשיש ידועים בעיקר לוחות קברי משפחת מדיצ'י בכנסית ס' לורנצו (קוזימו 7-1465, פיירו וג'ובאני 1472), אנדרטה לקארדינאל ניקולו פורטגרי (88-1476) קתדרלת פיסטויה) ודיוקן של נערה (אחרי 1476, מוזיאון בארג'לו). כצורך ביצע ורוקיו את גולת הזהב בראש כיפת הקתדרלה (הדואומו) של פירנצה ותבליט במזבח הכסף של יוחנן הקדוש (מוזיאון הדואומו, פירנצה). ורוקיו פעל גם כצייר והיה בין מפתחי טכניקת הציור בצבע שמן. לגבי הציורים הרבים שיצאו מבית אולפנו הגדול - רובם מאדונות שצוירו למען כנסיות פירנצה - קשה לברר מה חלקו בהם ומה נעשה בידי תלמידיו. רק אחד מהם זוהה בוודאות כשלו: "טבילת ישו" (אופיצי, פירנצה). לפי וואסארי, השתתפו בציור לאונרדו דה וינצ'י ותלמידים אחרים בסנתו, ביניהם פרוגיניו (המורה של רפאל). גם גירלאנדאיו (המורה הראשון של מיכלאנג'לו) היה איתו בקשר - לפחות במשך תקופה קצרה, כמו גם סאנדרו בוטיצ'לי, פראנציסקו די ג'ורג'יו, אנדראה סאנסובינו ועוד.

Goes, Hugo van der

גוס, הוגו ואן דר

1440-1482

צייר פלמי. מתולדות חייו ידוע רק שזכה להצלחה כאמן ושימש כדיקן גילדת האמנים בגנט (75-1468). ב-1475 פרש למנזר רודה, שליך בריסל, בשל דכאון נפשי. ב-1479 יצא משם לצורך ביקור בלובן ובקלן בענייני אמנות. כאשר חזר למנזר שוב לא עזב אותו עד יום מותו, כעבור שנה, בהיותו כבן 42.

גוס לא נהג לחתום על תמונותיו ואין ידיעה ישירה על יצירתו, פרט לתמונת מזבח אחת, אותה צייר עבור פורטינארי, בא-כוחו של בית מדיצ'י ב-ברוג'י; ציור זה הובא ב-1475 לפירנצה ועשה רושם רב על אמני איטליה בזכות חידושיו בשימוש בצבעי שמן. המענין ביצירה זו, המתפרשת על שלושה לוחות, הוא בשילוב הבו-זמני של מרכיבים שונים. בקנה מידה אחד מופיע תיאור אידאליסטי של הבתולה והתינוק, ומימין ומשמאל - באותו גודל - תיאור ריאליסטי של רועים ושל האב (יוסף). ביניהם, בגודל שונה לגמרי, תיאור אידאליסטי של המלאכים. ברקע משובצים בתוך הנוף מספר תיאורים מחיי ישו כגון: הבריחה למצרים, התגלות המלאך, בשורת הרועים הופעת המלכים. בנוסף שובצו סמלים שונים כגון אלומת חיסה=ירושלים, האירוס=צער הבתולה ועוד.

על סמך השוואה סגנונית נקבעה בעלותו על עוד מספר יצירות, העוסקות בנושאים מהתנ"ך והברית החדשה, הנמצאות היום במוזיאונים שונים.

במגע עם חוג ההומאניסטים בעיר, וידוע שגם כתב בעצמו כמה קטעי שירה.

ברור שבשלב זה הלכה ותפשה האדריכלות את מרכז התענינותו, למרות שעדיין המשיך לצייר (ידוע על מספר עבודות, שלא שרדו). ב-1492 ביקר בפירנצה על מנת לעמוד על עבודותיהם של ברונלסקי ואחרים. יש להניח שכאן נגש לראשונה עם כתביהם התאורטיים של אלברטי וגיברטי, בנוסף למגע האישי, שהיה לו קודם לכן, עם פיירו דלה פראנצ'סקה ו-ליאונרדו דה וינצ'י. עם שובו למילאנו תכנן אגפים של כנסית ס' אמבורג'יו, מעבר מקורה במצודת ספורצה ועוד. ב-1499 נאלצו אנשי ספורצה להמלט ממילאנו, שנכבשה ע"י הצבא הצרפתי, וכעבור שנה (1500), בהיותו בן 56, עבר באראמנטה לרומא כיועץ אמנותי לאפיפיור.

עיקר עבודתו כיועץ היתה, כנראה, מחקר מבנים עתיקים, ולצורך זה נסע דרומה, על מנת לבחון את המקדשים היוונים העתיקים בפאסטוס, שליד נאפולי. כמו כן כיהן בכמה ועדות ואולי היה מעורב בכמה עבודות עיצוב כולל מזרקות - אם כי כולן שונו במאות הבאות.

ב-1502 תכנן ובנה את כנסית ומנזר ס' מאריה דלה פאצ'יה (הושלם ב-1504) וכן בנין כנסיה קטן הקרוי טמפייטו, להנצחת האתר המקודש בו נצלב, לפי המסורת, ס' פיטר.

באוקטובר 1503 נבחר לאפיפיור יוליוס ה-II, שיהיה תוך זמן קצר לאחד מגדולי חובבי האמנות בכל הדורות.

בראמאנטה מונה מטעמו כאחראי ליישום החלום האדריכלי של שיקומה של רומא לתפארתה הקדומה. בין עבודותיו מתקופה זו-חצר ארמון הבלוודר (התחלת הבניה 1505. הושלמה עם שינויים ע"י אחרים). באותה שנה נתקבלה הצעתו לבנין הכנסיה הענקית ס' פטר -

במקום בנין הבאזיליקה הישן והרעוע, שנבנה עוד בתחילת המאה הרביעית, בימיו של הקיסר קונסטאנטינוס. לעומת זאת נדחו ההצעות לבנין זה, שהוגשו ע"י האדריכלים ג'וליאנו דה סאנגאלו (ע"ע)

ופרה ג'יקונדו (Fra Gicondo 1433-1515) בהמשך, בין 1505-9, הגיש תכנית מקיפה לשינוי פני כל קריית

הואתיקן (לא בוצעה); תוספת אגף בכנסית ס' מאריה דל פופולו וכן תכנון וביצוע חלק מרחובותיה החדשים של רומא: ויא ג'וליה; ויא דלה לונגארה; ויא דיי באנשי ועוד.

בויא ג'וליה תכנן את ארמון טריבונאלי (1508), הכולל את כנסית ס' ביאג'יו (1509), וכנסית רוקאווראנו - שלימים

השפיעה במיוחד על האדריכל אנדראה פאלאדיו (ע"ע) - ועוד בנינים שבחלקם שונו או נהרסו עם הזמן. ב-1508

הוזמן רפאל לרומא להפגש עם האפיפיור יוליוס ה-II לפי המלצתו של בראמאנטה. מטרתו של בראמאנטה היתה

כנראה כפולה: מחד, למצוא עוזר צעיר, כשרוני ונאמן, לכן רצוי בן אותה העיר, ממנה הגיע בעצמו, דהיינו אורבינו, שהיא גם מולדתו של רפאל, ומאידך, למצוא

מענה לנחשול הצעירים עתירי הכשרון - ביניהם מיכלאנג'לו, שהגיעו לרומא בשנים אלו. קרוב לודאי

שלימד את רפאל אדריכלות ומעבר לכך הכין (11-1508), לדברי האמן וההיסטוריון ואסארי, את הפרספקטיבה

האדריכלית, שהיא הרקע לתמונתו של רפאל "אסכולת אתונה". בתמורה הציג רפאל את באראמנטה בדמות

המתמטיקאי הקלאסי הנודע אוקלידוס מאלכסנדריה (300 לפנה"ס). לאחר מותו של יוליוס ה-II (1513) נשאר

בראמאנטה יועצו של האפיפיור החדש, ליאו ה-X. למרות שבראמאנטה היה כבר בן 69 המשיך בפעילות עד מותו, כשנה לאחר מכן. בראמאנטה נקבר, לדברי ואסארי, בטקס רב משתתפים, בריצפת כנסית ס' פטר, אותה לא זכה להשלים (המשך הבניה ע"י מיכלאנג'לו).

בזמנו נחשב בראמאנטה ל"חסר השכלה", שם שדבק בכל מי שלא למד לאטינית ויוונית, כמו גם ליאונרדו דה וינצ'י

יוליוס ה-II ואחרים, אבל אין ספק, שהיה בעל ידע רב ביותר. בתקופתו העריכו אותו בזכות ציוריו, כולל הפרספקטיבות האדריכליות והבנינים שבנה בפועל אבל

גם יצירותיו בתחום השירה והמוסיקה.

למרבה הצער אבדו כל כתביו התאורטיים, ביניהם מסות על הפרספקטיבה, הסגנון הגותי, ביצורים ועוד. ממעט כתביו שנותרו ועדויות אחרות ידוע שהיה בעל בטחון ועם

זאת יכול היה גם ללגלג על עצמו; היה ידידותי אבל לא בחל באמצעים להשגת מטרה או הזמנת עבודה; זריז

ובעל דמיון אבל גם חסר סבלנות.

אפשר לומר על בראמאנטה שהיה הדמות המרכזית באדריכלות המאה ה-16 בזכות פועלו ותלמידיו ממשיכי דרכו: רפאל, פרוצ'י ואפילו מיכלאנג'לו.

עבודות עיקריות:

1477	ציור קיר בחזית ארמון פודסטה, בראגמו.
1480'	ס' מאריה פרסו ס' סאטירו, מילאנו.
1488	קאתדרלת פאביה (תכנית קריפטה ועוד).
1492	אגפים שונים בכנסית ס' אמבורג'יו, מילאנו, עד 1499.
1500	חצר הנוזרים בכנסית ס' מאריה דלה פאצ'יה, רומא (PACE), עד 1504.
1502	טמפייטו (ס' פטר אין מונטוריו) רומא.
1505	חצר הבלוודרה, קריית הואתיקן, רומא (הושלם בשינויים ע"י אחרים).
1505	תכנית לבניית מחדש של כנסית ס' פטר, קריית הואתיקן, רומא.
1505	אגף כנסית ס' מאריה דל פופולו, רומא, עד 1509.
1508	ארמון טריבונלה, רומא (לא הושלם). ארמון קארפיני (נהרס ב-1510). נבנה מחדש כ"בית רפאל". צורתו ידועה מתחרטו.

Boticelli, Sandro

בוטיצ'לי, סאנדרו

1445-1510

צייר איטלקי. נולד ופעל בפירנצה. למרות המאמצים הרבים נמצאו מעט מאד עובדות ממשיות על חייו. ידוע

שבגיל 13 עוד היה תלמיד בית ספר (גיל מאוחר יחסית לאותם ימים). האמן וההיסטוריון ג'ורג'יו ואסארי, כותב

בספרו "חיי האמנים...", שבוטיצ'לי החל דרכו באמנות כשולית צורף. כמעט ואין ספק שהיה גם תלמידו של פרה

פיליפו ליפי (Fra Pilippo Lippi). בגיל 25 כבר היה בוטיצ'לי בעל סדנה משלו. בשנה זו צייר את התמונה "עוז

רוח" (FORTITUDE 1470) ולאחר מכן את "ס' סבסטיאן" (1474), המסמנת את סוף התקופה הראשונה של אמנותו.

בתקופה השניה, המתחילה בשנות השלושים לחייו, צייר שתי תמונות מפורסמות עבור לורנצו די פירפרנצסקו דה

מדיצ'י: "האביב" (Primavera, אופיצ'י, 1477) ו-"לידתה

של ונוס" (אופיצי, 1485); שתיהן בהשפעת סגנון הגותיקה המאוחרת (הבין לאומית) הניכרת בפירוט הצמחיה, צבעוניות חזקה, נטיה להאריך את הדמויות ותיאור כמעט דו מימדי עם דגש על קוי מתאר. ג'ורג'יו ואסארי ראה בסגנון זה ביטוי ל"חן" והמבקר הבריטי מהמאה ה-19, ג'ון ראסקין, "לינאריות ריתמית".

בשנים 2-1481 הוזמן בוטיצ'לי לרומא על מנת לעטר את קירות ה"קאפלה סיסטינה" בותיקן ביחד עם עוד כמה מאמני אסכולת פירנצה ביניהם (ע"ע): פרוג'ינו ו-גירלאנדאיו. כאן יצר את התמונה "פרשת קורח", המשלבת מראה מחורבות רומא העתיקה. בתום העבודה בואתיקן חזר לפירנצה יחד עם פרוג'ינו וגירלאנדאיו ולאחר מכן הוזמן לצייר בארמון לורנצו ("המפואר") דה מדיצ'י ב-וולטרה ביחד עם פרוג'ינו גירלאנדאיו ופיליפו ליפי. בנוסף קיבל גם הזמנות לציורי קיר ותמונות לכנסיות בפירנצה עצמה.

ידוע שב-1491, בהיותו כבר בן 46, שימש כחבר הועדה האמנותית החשובה, שדנה בהצעות לגמר חזית כנסיית ה"דואומו". כעבור שלוש שנים היה בשיא פריחתו ומצבו הכלכלי איפשר לו לרכוש לעצמו בית עם חלקת גן בשער העיר, יחד עם אחיו. מכאן ואילך אפשר להבחין בשינוי מהיר יחסית בסגנונו: התמונות נהיו קטנות יותר, האוירה מיסטית, הצבעים רוויים ומעל לכל התעלמות מ"האמת" האנטומית בציור האנשים. יש הרואים בכך השפעה של אמנות צפון אירופה ובעיקר של ארצות השפלה, שהיו בקשרי מסחר הדוקים עם איטליה. מכאן באה גם טכניקת הציור בצבעי שמן והסגנון המיוחד המשלב אמונה דתית עמוקה, בנוסח הגותיקה המאוחרת, עם כמה מהישגי הרנסאנס. אך מעל לכל רואים בכך את השפעתו של הכומר הדומניקני סאבונארולה השפעה עליה מעידים דברים, שנכתבו ביומנו של אחיו - מתומכיו של סאבונארולה - וע"י ג'ורג'יו ואסארי. למרות שאין בזאת הוכחה ברורה וסופית, ראויים ארועים אלו לפרוט נוסף:

1490 בואו הקרוב של "יום הדין". מותו הקרוב של השליט העריץ בן ה-41, לורנצו "המפואר" לבית מדיצ'י ופלישת המחודשת של צבאות "הבארבאריס" העתידיים לבז את איטליה. 1492 לורנצו "המפואר" נפטר כפי שניבא סאבונארולה - (יצוין שהיה חולה מזה זמן רב, עובדה שהיתה ידועה למקורביו). 1494 "הבארבאריס", בדמות שארל ה-8 מלך צרפת וצבאו, פולשים לאיטליה ומכניעים בין השאר את פייטרו דה מדיצ'י "ביש המזל" - בנו של לורנצו. תומכי סאבונארולה מכוננים רפובליקה דמוקרטית דתית - רבים ממשפחת מדיצ'י ותומכיהם נמלטים מהעיר. 1497 מהומות דתיות לטיהור העיר "מעבודה זרה": קלפים, עדיים, ואפילו כמה פרים ו"תמונות טומאה". התחזקותה של האמונה הדתית והצורך בטיהור הכנסייה מחטאיה ושחיתותה לא רק שגרמו למהפכת סאבונארולה, אלא יבאו בסופו של דבר (מ-1517 ואילך) לחלוקת הכנסייה ע"י הפרוטסטנטים, חסידי הרפורמות של מארטין לותר (1483-1546).

Sangallo Giuliano

סאנגאלו, ג'וליאנו

1516(?) - 1445

בנו של פראנססקו ג'אמבטי, נגר מרובע סאנגאלו בפירנצה (מכאן גם שם למשפחה). כאן למד את מלאכת בנית דגמים אדריכליים. בצעירותו עסק בתכנון הביצורים של פירנצה, שהגנו ביעילות על העיר במצור של צבא מלך נאפולי (1478). בהמשך הועסק כאדריכל משפחת מדיצ'י. הושפע בעיקר מברונלסקי, אבל ניתן למצוא בעבודותיו גם השפעות של מיכלוצ'ו ואלברטי. עבודות:

בפראטו: וילה לורנצו די מדיצ'י ב-פוג'ו א קאיאנו (a Caiano Poggio) עבור לורנצו דה מדיצ'י (1483/5). כנסיית ס' מאריה דל קארצ'רי, (1485-91), עם תכנית בדוגמת צלב יווני. בפירנצה: הלשכה (SACRISTY) והאטריום של כנסיית ס' ספיריטו (1489) וארמון גונדי (1490-94). ב-1496 ערך ביקור קצר בצרפת. ב-1514, לאחר מותו של בראמאנטה, הוזמן להגיש הצעה, שלא נתקבלה, להמשך בניינה של כנסיית ס' פטר. עם שובו לפירנצה, עבד על פרויקט גמר חזית כנסיית ס' לורנצו (1515-16), שנבנתה ע"י ברונלסקי. חזית זו השפיעה רבות על אדריכלות המאה הבאה. ג'וליאנו נפטר בפירנצה בהיותו כבן 71.

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

1498 סאבונארולה מועלה על המוקד ככופר, אבל רבים

גירלאנדאיו 1449-1494

Ghirlandaio

צייר איטלקי. נולד וחי בפירנצה. שמו האמיתי דומניקו ביגורדי. בנו ותלמידו של צורף, שכונה בשם גירלאנדאיו, שפרושו עושה הזרים (גירלאנדה=זר). עם זאת, לא ידוע אצל מי למד לצייר והסברות שהועלו בעבר נתבררו כבלתי נכונות.

סוד הצלחתו של גירלאנדאיו נובע מהצגה ריאליסטית מדויקת ופרטנית של מחזות דתיים והסטוריים, בהם שילב את דיוקנות פטרוניו עם דמויות של אבות העיר ואנשים ידועי שם - הכל על רקע תקופתו, כולל אדריכלות ולבוש. סגנון זה התחבב על האמנים הראלסטים במאה ה-19 ואילו היום רבה חשיבותם כעדות הסטורית. כמו כן נודע גירלאנדאיו בזכות תלמידו מיכלאנג'לו, שרכש בסדנתו את הידע הבסיסי של ציור הקיר כמו גם את הרתיעה משימוש בצבע שמן - טכניקה שהגיעה לפירנצה ללא ספק בסביבות 1475, עם תמונתו של ואן דר גוס (Goes): "מזבח פורטינארי". מכל מקום ראוי לציין שיש סברה שלראליזם של גירלאנדאיו זיקה לאמנות ארצות השפלה.

הזמנתו החשובה ביותר של גירלאנדאיו היתה כאשר נתבקש לבוא לרומא (1481-2), ביחד עם האמנים סאנדרו בוטיצ'לי, פרוגיניו, סניורלי ועוד, על מנת לעטר את קירות הקאפלה סיסטינה בואטיקן. כתוצאה מיצירתו בואטיקן, שכללה אף היא דיוקנות רבים של בני דורו - בעיקר מאנשי פירנצה ברומא - זכה לשטף אדיר של הזמנות. אי לכך הצטרפו, בשלב זה, לסדנתו שני אחיו הצעירים וכן גיסו ומספר רב של שוליות. גירלאנדאיו נפטר בפירנצה בהיותו בן 45.

סיניורלי, לוקה 1445/50-1523

Signorelli, Luca

צייר איטלקי. נולד בקורטונה. שמו המלא: לוקה ד' גידיו די ונטורה דה סיניורלי. לפי האמן וההסטוריון ג'ורג'יו ואסארי, היה סיניורלי תלמידו של פיירו דלה פראנציסקה. מציורי הקיר שבהם עיטר ב-1474 את מגדל העיר ב-צ'יטה די קאסטלו שרדו רק דמותו המטושטשת של ס' פאולו (פינאקוקתה, שם) ושני הלוחות של "תמונת התהלוכה" (1478-80, גלריה בררה, מילאנו). אלו מעידות שהגיע למיומנות גבוהה עוד לפני גיל 30, ללא סימנים להשפעתו של פיירו דלה פראנציסקה. ידוע שבשנת 1479 נבחר לחבר מועצת עירו (מועצת ה-18) והיה מעורב כל חייו בענייני ציבור. ב-1482 הוזמן לרומא - ביחד עם גירלאנדאיו, פרוגיניו בוטיצ'לי ועוד - והשתתף בציור קירות הקאפלה הסיסטינית: "זקנתו ומוותו של משה" (1497). כמו כן הכין סידרת ציורי קיר על חיי ס' בנדיקט - בחצר מנזר מונטה אוליווטו מאג'ורה ליד סיינה (הושלמה בידי סודומה).

יצירת המופת של סיניורלי היא - לדעת רבים - סידרת ציורי קיר בקתדרלה של אורבייטו (הוזמנו ב-1499), המתארים את "אחרית הימים". סגנונו מתאפיין בקו מתאר (קונטור) "קשה" ותאור הדמויות בתנועה "רכה", לעתים מזוויות חדשניות לאותה תקופה. מיצירותיו

העיקריות: "עלייתו ונפילתו של האנטיכריסטוס", "יום הדין", "תחיית המתים", "המקוללים" ו"המבורכים". לאחר שני ביקורים נוספים ברומא (1508 ו-1513), לא עזב עוד את עיר מולדתו קורטונה, שם התמסר לציור נושאים כגון: "המדונה", "המדונה והבן" וקדושים שונים (אופיצ'י); ברוב עבודותיו המאוחרות ניכרת ידם של עוזריו הרבים. סיניורלי נפטר בהיותו בן 73 (יש אומרים 78).

Perugino

פרוג'ינו 1450-1523

צייר איטלקי נולד ליד פרוג'יה. שמו המקורי: פיטרו די כריסטופורו ואנוצ'י. על ילדותו לא ידוע דבר, אבל יתכן שלמד אצל פיירו דלה פראנציסקה בארצו, ביחד עם בן דורו לוקה סיניורלי. הבעיה בהנחה זו נובעת מכך, שהמורה ושני תלמידיו ציירו בסגנונות שונים. מאידך אין ספק שעשה תקופה מסוימת בסדנה של אנדראה דל ורוקי, כאן התמחה בטכניקת הציור בצבע שמן, ביחד עם ליאונרדו דה וינצ'י הצעיר.

כאשר ביצע את עבודתו המתועדת הראשונה - ציור קיר ליד פרוג'יה בשנת 1478 הלך כבר שמו לפניו. שלוש שנים לאחר מכן (1481-2) הוזמן לרומא ע"י האפיפיור סיקסטוס V - ביחד עם סיניורלי, גירלאנדאיו, בוטיצ'לי ועוד. מכל ציורי הקיר שהכין כאן לא נותר אלא אחד בקאפלה סיסטינה, המתאר את "ישו מוסר מפתחות לס' פטר". פרסקו אחר - מאחורי המזבח של אותה קאפלה - סולק לימים ע"י מיכלאנג'לו, כשנצטווה לצייר את "יום הדין" (6-1535). בתום עבודתו ברומא הוזמן פרוגיניו לעבוד בארמון הסיניורנה, מרכז השלטון בפירנצה.

ב-1482 זכה בהזמנה לסדרת ציורי קיר, לכנסית ס' מאריה מדאלנה דל פאצ'י, להן הקדיש את עשר השנים הבאות. בסידרה זו, הנחשבת לשיא יצירתו, אפשר למצוא רמזים להכרות עם הציור הפלמי ובעיקר זה של הנס ממלינג. בהמשך הוזמן ליצור סידרה נוספת עבור גילדת הבנקאים של פרוג'יה. בשלב זה כבר עבד אצלו תלמיד צעיר - לימים הצייר רפאל. היו אלה ימים סוערים לאמנות פירנצה, בגין התחרות הגדולה בין מיכלאנג'לו הצעיר וליאונרדו הותיק, שיצרו בו זמנית את שני ציורי הענק על קירות ארמון הסיניורנה - ציורים שלא הסתימו ואשר אבדו לאחר מכן.

מכאן ואילך נטה פרוגיניו לחזור על עצמו. כאשר ליגלו על כך בני דורו טען לעומתם - לפי דברי ההסטוריון ג'ורג'יו ואסארי - שמאחר ואהבו את יצירותיו עד כה, אין סיבה שלא ימשיכו כך גם עתה. מכל מקום בשנת 1505 עזב את פירנצה ומאז פעל בעיקר באזור פרוג'יה. הוא הוזמן עוד פעם אחת לואטיקן לביצוע עבודה קטנה, באותו חדר, שבעתיד ימסר לתלמידו רפאל. ב-1521 השלים ב-פרוג'יה ציור קיר של רפאל, שנפטר שנה קודם לכן (1520). פרוגיניו עצמו נפטר כעבור שנתיים ממגפה שפרצה בעיר, בהיותו בן 73.

פרוג'ינו זכה במאה ה-19 להערכה מחודשת של האמנים הבריטים הידועים בשם "פרה רפאליסטים". אלה אימצו לעצמם, בין השאר, את נטיות לשוות לדמויות ארשת של "חן מתקתק".

צייר פלמי. יליד הרטוג'ן-בוש מכאן מקור השם (בוש) באיזור בראבנאט (היום דרום הולנד). מעט מאד ידוע על חייו למעט העובדות הבאות:

1. שמו מופיע בספרי עיר מולדתו משנת 1488 עד מותו.
2. היה בן ונכד של ציירים.
3. בגיל 30 זכה בירושה והתחתן עם בת למשפחה מכובדת (מכאן מסיקים שהיתה לו מידה של עצמאות כלכלית).
4. נחשב לצייר מצטיין וכמה מתמונותיו נשמרו בכנסייה המקומית עד למאה ה-17.

קשה לקבוע תאריכים מדויקים ל-40-35 התמונות המיוחסות לו, שרק שבע מהן חתומות, לכן מקובל לחלקן לפי תקופות על בסיס רמת הציור. בתקופה הקרויה הראשונה, מורגש עדיין היסוס מסוים והגבלה במספר הנושאים. בהמשך, נראה כאילו היכולת הטכנית עשירה ומורכבת יותר; מכאן ואילך נעשית החלוקה לפי נושאים וקטגוריות, על בסיס ניתוח פסיכולוגי.

יצירתו מוערכת כאחת החשובות במקורותיה ומורכבותה ולמרות שהוא ידוע כצייר של שדים, אפשר לגלות גם רמזים של סאטירה, סמליות, עומק הבחנה ואמונה דתית עמוקה בעבודותיו.

בוש הוא במידה רבה חריג בזרם המרכזי של אמנות ארצות השפלה עד 1500; זרם המיוצג ע"י ואן אייק (Van Eyck) ורוג'יה ואן דר ויידן (Weyden), ולא נמצא אמן כדוגמתו עד לימי של פיטר ברויגל (Bruegel). עם זאת התפרסם ותמונותיו נרכשו על ידי המלכים הקאטולים לבית האבסבורג, שבלגיה היתה בתחום השפעתם (מכאן התמונות המצויות היום במוזיאון בינה ובפראדו במדריד).

ההערכה ליצירתו של הירונימוס בוש הלכה וגדלה מאז שנות ה-20 של המאה העשרים, כתוצאה מהתפתחות זרם האמנות הקרוי סורראליזם והמגמות האחרות הנובעות ממנו. בהקשר זה ראה גם פיטר ברויגל וגיזפה ארצימבולדו. בוש נפטר בעיר מולדתו בהיותו כבן 66.

ליאונרדו דה וינצ'י

1452-1519

Leonardo da Vinci

נולד בחוות המשפחה של אביו, בעירה וינצ'י, שליד אמפולי. בנו הבלתי חוקי של סר פיירו, נוטריון ובעל קרקעות מפירנצה. אמו, קתרינה, צעירה ממשפחת אכרים, נישאה לאחר לידת ליאונרדו לבעל מלאכה מהאזור. לאביו נולדו ילדים נוספים (מאשתו השלישית והרביעית), רק כאשר ליאונרדו היה כבר בן 24 שנים. עד לשלב זה התחנך כאילו היה בן חוקי וזכה להשכלה היסודית המקובלת: קריאה, כתיבה וחשבון ואילו

לאטינית, מתמטיקה וגיאומטריה רכש מאוחר יותר, בהיותו בן 30, בכוחות עצמו.

נטיותו לאמנות נתגלתה בשלב מאוחר יחסית לאותם ימים. בהיותו בן 15 נרשם, בזכות הקשרים של אביו, כתלמיד - שוליה אצל אנדראה דל ורוקיו. כאן התמחה בציור, פיסול, מכניקה וטכנולוגיות שונות, שהיוו חלק מהאמנויות באותם ימים. במקביל נהג לעבוד בסדנה הסמוכה של אנטוניו פולאיאולו, מקום בו הדגישו את לימוד האנטומיה.

בגיל 20 (1472) התקבל לגילדת הציירים של פירנצה, אבל נשאר חמש שנים נוספות אצל ורוקיו בטרם פתח סדנה משלו, שהתקיימה עד צאתו למילאנו ב-1482. מעבודותיו הראשונות מזהים כמה קטעים בתמונות של ורוקיו וכן שתי תמונות לא גמורות משלו. בנוסף לכך קיים מספר רב של רישומי דיו ועפרון, הכוללים גם מכשירים, כגון משאבות ומכונות מלחמה, המוכיחות את התענינותו המוקדמת במכניקה.

התקופה הראשונה במילאנו (1482-99):

בהיותו בן 30 (1482) עזב את פירנצה, על מנת לעבוד כמוסיקאי (נגן לירה) בשרותו של הדוכס במילאנו. צעד זה נראה קיצוני ותמוה לאור הטענה, שהותיר עבודות בלתי גמורות שהתחייב לבצע. ניתן להניח, שהסיבה הייתה דחיית הגישה הרוחנית הניאו-פלאטונית, שרווחה בפירנצה, לעומת הסיכוי לקבל הזמנות לעבודה יותר מעשית ותכליתית בתחום המכניקה בחצרו של לודויקו ספורצה.

ליאונרדו שהה במילאנו 17 שנה, עד לפליטתו של לודויקו בשנת 1499. כאן היה רשום כנושא תפקיד בבית המלוכה: צייר ומהנדס. במסגרת תפקידו זכה להערכה ולהזמנות רבות כצייר, פסל, מעצב נשפי חצר וכיוצא בזה. מכניקה לאדריכלות ולביצורים, עבודות הידראוליות, מכניקה ובעיות צבאיות. במלים אחרות: מיגוון רחב של תחומים איפשרו את התפתחותו המלאה כאמן וכאיש מדע, והישגים שהדהימו את בני דורו. עם זאת, יש הסוברים שלאורנדו התפשט על פני תחומים רבים מדי.

בתקופת מילאנו השלים תשע תמונות, מתוכן נותרו רק שש. הידועה שבהן היא "הסעודה האחרונה", ציור קיר במנזר ס' מריה דה לה גראציה (7-1495) לרוע המזל, תמונת קיר חשובה זו החלה מתקלפת עוד בימיו, בנוסף להשחתתה ע"י מתנקשים שונים בדורות הבאים.

בנוסף עבד על פסל הפרש, שאמור היה לצקת בברונזה לכבודו של מיסד שושלת הדוכסים, פרנצ'סקו ספורצה. לפסל זה הקדיש, בהפסקות רבות, כ-12 שנים, אבל נותרו ממנו רק סקיצות. אחת מהן, אולי המרשימה ביותר, נתגלתה במדריד ב-1950, יחד עם שתיים ממחברותיו. כבר ב-1493 הוצג בפני הציבור דגם החמר, שהתנשא לגובה 5 מטר (כפול מפסל ברטולומיאו קוליאוני שבוצע ע"י ורוקיו בונציה). ההכנות ליציקה נפסקו בגלל סכנת המלחמה הקרבה והצורך בברונזה ליציקת תותחים. הפסל, שאמור היה להיות היצירה המפוארת ביותר של המאה ה-15, הפך לגל חרסים עם כניסת הצרפתים לעיר ב-1499.

התקופה השניה (1506-1500):

סמוך לינואר 1500, שלושה חדשים לאחר כניסת הצרפתים למילאנו, עזב ליאונרדו את העיר בחברת ידידו המתמטיקאי לוקאס פיציולי. תחילה עזרו במאנטובה, מקום בו הכין רישום של הזוכסית איזבלה ד'אסטה, כהכנה לתמונת דיוקן; משם המשיכו לונציה בתקופה לשמש כיועץ למלחמה כנגד התורכים (המליץ להציף את האזור ויש סוברים שניסה לפתח צוללת).

לבסוף חזר ליאונרדו לפירנצה, וכאן התקבל בהתלהבות רבה, ואף זכה למספר הזמנות עבודה ביניהן בדיקת יסודות כנסיית ס' פרנצסקו אל מונטה וציור קיר בכנסיית ס' אנונציאטה. מיצירה נוספת (1501) על נושא המדונה לא נותר אלא העתק, ויש סוברים שמעולם לא הושלמה. בתקופה זו עסק, כנראה, בעיקר במחקר מתמטיקה, זאת ניתן ללמוד מדיווחו של הנציג של איזבלה ד'אסטה, שאמור היה לרכוש דיוקן שהכין ליאונרדו.

בשנה שלאחר מכן (1502) עזב את פירנצה על מנת לשמש כאדריכל ומהנדס צבא בשרותו של סזאר בורגיה, בנו הידוע לשמצה של האפיפיור אלכסנדר VI. יש סוברים שליאונרדו בן החמישים הוקסם מאישיותו השאפתנית של בורגיה, שלא היה אלא בן 27. משך עשרה חדשים עשה במסעות וסקרים ברחבי השטחים שבשליטת בורגיה, כולל הכנת רישומים של תכניות עיר, טופוגרפיה ונסיונות בתחום הכרטוגרפיה. במסגרת זו גם פגש את מאקיאווולי שהיה נציג העיר פירנצה ברומא.

כעבור שנה (1503) חזר לפירנצה על מנת להכין תכניות להסטת נהר הארנו, במטרה לנתק את פיזה (עליה צרו אנשי פירנצה) מן הים. כשהתברר שהפרויקט לא ניתן לביצוע, בחן רעיון לבנית תעלה עוקפת שתחבר את פירנצה עצמה אל הים. הצעה זו, שלא בוצעה, כללה מספר רב של מבטים פנורמיים שהם גם ציורי נוף. ראוי לציין, שלימים, כאשר הוחלט לחבר את פירנצה לים ע"י כביש, נבחר אותו תוואי שהוצע ע"י ליאונרדו. באותה עת עבד על ציור קיר (בגודל 7x17 מ') שהוזמן ע"י שלטונות פירנצה עבור ארמון העיר - "פאלאצו ווקיו". ציור זה, "קרב אנגייירי" (ANGHIARI), אמור היה להיות כפול בגודלו מ"הסעודה האחרונה" (במילאנו). במקביל הוזמן אצל מיכלאנג'לו ציור נוסף בשם קרב קאצינה (CASCINA), אלא ששתי היצירות לא הושלמו, בסופו של דבר. ידוע, כי ליאונרדו עשה כאן ניסויים בטכניקות צבע חדשות ויתכן שאלו גרמו לקשיים, שלא אפשרו את השלמת הציורים. מכל מקום, הקיר הלא-גמור נשאר כמות שהוא עוד כ-60 שנה (עד 1565) ושימש מקור השראה וחיקוי לכמה דורות של אמנים. בשנים אלו עבד גם על הדיוקן הידוע בשם "גי'אקונדה", או "המונה לזיה" (MONA LIZA, LA DJACONDA היום בלובר) וכן על תמונה נוספת, לדה (LEDA), שלא הושלמה וקיימים ממנה היום רק העתקים.

התקופה השניה במילאנו (1506-13):

במאי 1506, הפעם בהסכמת שלטונות פירנצה, יצא ליאונרדו למילאנו לאחר שהוזמן ע"י המושל הצרפתי של העיר. לכאורה, אמור היה להשאר רק תקופה קצרה, אבל בסופו של דבר לא חזר יותר לפירנצה, פרט לביקור קצר

של 6 חודשים (8-1507), כאשר הוזמן כיועץ טכני לציקת פסל ברונזה. במילאנו זכה במילגה שנתית שאיפשרה את קיומו בכבוד, תמורת משימות קלות ביותר מתוך כבוד והערכה, ביניהן: יעוץ בנושאים אדריכליים, כולל תכניות ארמון המושל הצרפתי. יתכן גם שהכין סקיצות ותוספות לכנסיית ס' מריה אה לה פונטה, וכן בדיקת תכניות לתעלה שאמורה היתה לחבר את מילאנו עם אגם קומו. בתקופה זו הבטיח שתי תמונות מאדונה למלך צרפת (לא בוצעו) וכן עבד על תמונת "הבתולה, ישו וס' אנה".

ליאונרדו המשיך גם לעבוד על תמונת "לדה" ו"המונה לזיה" שהביא עמו מפירנצה. בשנים אלו שוב הפעיל במילאנו בית מלאכה, שכלל כמה מעוזריו הותיקים, שוליות ותלמידים חדשים. כאן יצר את הגירסה השניה של "בתולת הסלעים" (1508); טיפל בהזמנה לפסל פרש של אחד המפקדים הצרפתיים (לא יצאה אל הפועל) ועבד על ספר על אנטומיה השוואתית, (לא יצא לאור).

השנים האחרונות (1513-19):

ב-1513 וכתוצאה מגרוש הצרפתים ממילאנו, שוב העתיק ליאונרדו בן ה-61 את מקום מושבו ונסע לרומא בלווית שני תלמידיו, מלצי וסאלאי ועוד שני עוזרים, בתקופה למצוא עבודה אצל ג'וליאנו דה מדיצ'י, אחיו של האפיפיור. כאן, אמנם, הועמדו לרשותו חדרי מגורים בארמון הבלוודר בואטיקן, בנוסף לתשלום חדשי, אך למרות ששהה 3 שנים ברומא לא זכה אפילו להזמנה ממשית אחת. באותה עת עבדו כאן: בראמאנטה - על תכנון ובנית כנסיית ס' פטר, רפאל - על ציורי קיר בדירת האפיפיור, מיכלאנג'לו - על קברו של האפיפיור יוליוס וכן אמנים צעירים אחרים. מתקופה זו נשאר מכתב, ממנו משתמעת מרירותו של ליאונרדו, שהיה סגור בחדריו והתמסר למחקרים מתמטיים וטכניים. משנים אלו שרדו רישום של מפת ביצות רומא, ממנו ניתן להסיק שלאונרדו שימש כיועץ בתכנית ליבוש האזור וסקיצות לארמון מגורים למשפחת מדיצ'י בפירנצה. יש מניחים שחלק מתקוותיו בתחום האדריכלות התבססו על ידעותיו עם בראמאנטה, אותו הכיר עוד במילאנו, אלא שזה, כידוע, נפטר לפתע ב-1514.

כאן המקום לציין כמה הבטים יותר מעורפלים ביצירתו של ליאונרדו דה וינצ'י:

1. בין הסקיצות שהכין מצויות כמה וריאציות לבניי כנסייה - כולן וריאציות של בניינים המבוססים על צורת העיגול או הריבוע - עם קאפלות סביבן, זאת בנוסף לרעיונות בתחום התכנון האורבני, הכוללים הצעה לרחובות עיליים (מעל למיבנים) והצעה להעברת נחל דרך העיר.
2. אין ספק שבראמאנטה הכיר את ליאונרדו במילאנו מאחר ושניהם פעלו בשרות בית ספורצה מושלי העיר. בתקופה זו היתה עדיין האדריכלות של בראמאנטה מעוגנת בחיצוניותה בסגנון הצפון איטלקי ואילו החלל הפנימי, כפי שנראה בציור הקיר בכנסיית ס' מאריה פרסו סאטירו (1480), מקביל לציורי פיירו דלה פראנצ'סקה ולכנסיית ס' אנדריאה של אלברטי ב-מאנטובה.

3. עם בואו של בראמאנטה לרומא חל שינוי קיצוני בתפיסתו האדריכלית: בעוד שהחלל הפנימי נשאר מעוגן בגישה "הרומאית" של אלברטי ופיררו דלה פראנצ'סקה, הרי שתוכניתו וצורתו החיצונית של הבניין מתבססות על המיבנה המרכזי ברוח תרשימו של ליאונרדו - עד כדי כך שמיחסים לבראמאנטה את העיצוב או לפחות השפעה מכרעת על עיצוב כנסית סנטה מריה דלה קונסולאסיון ב-טודי (TODI), למרות שהיא זהה לחלוטין לסקיצות במחברותיו של ליאונרדו.

מאחר ואין אצל ליאונרדו כל רמז להתייחסות ל"סגנון האדריכלי" של בני דורו, שעסקו בצורה כמעט בלעדית בטיפול בחזיתות, אפשר והסקיצות שלו יש בהן משום רמז לכיוון חדש בטיפול בצורה הגיאומטרית התלת מימדית של המיבנה; מעין חיפוש הצורה, המביעה את התוכן והמהות. יתרה מכך, אפשר שזהו הכיוון שהציע לבראמאנטה עוד במילאנו. מכל מקום, תפיסה תלת מימדית זו היתה לאחד המרכיבים העיקריים הן אצל בראמאנטה והן אצל מעריציו וממשיכיו.

החידה הקרויה ליאונרדו אפשר ואינה מסתורית, כפי שהיא מצטיירת למראית עין. הציירים אולי תמהים, כיצד אדם מבורך כשרון שכמותו לא עשה את אשר יכול היה בתחום זה, ואילו חסידי הפיסול תמהים, כיצד הסתפק בנסיון אחד בודד ואולי עוד סקיצה קטנה. האדריכלים תמהים על הסקיצות, שלא מומשו ואשר, אין ספק, שהיה מוצא להן פתרון, לו רק ביקש. את ליאונרדו יש להבין בדיוק כפי שפעל כל חייו: חוקר המתעניין בטבע, מכניקה, הידרוליקה, אוירובטיקה, אנאטומיה וגם במוסיקה, ציור, פיסול ובנין - אבל האמנות, למרות שבזכותה זכה ששמו יזכר לדורות - אפשר ולא היתה מרכז חייו. אדרבא, נראה כאילו ניסה לברוח מגורלו זה אלא שככל שניסה לברוח ממנו ומהמעמד של "אמן", ככל שניסה לשמור על האמנות כאמצעי לביטוי עולמו האישי הפרטי, כן נמשך הלחץ להזמנות ציבוריות ופרטיות שלא ניתן היה לסרב להן; זו אולי הסיבה לבריחתו מעירו, פירנצה.

ב-1516 נענה ליאונרדו בן ה-65 להזמנתו של פרנסוא I, לבוא לצרפת יחד עם תלמידו הנאמן, בן משפחת האצולה, פרנצ'סקו מלצי. לליאונרדו ניתן בית קטן בסמוך לארמון הקיץ ב-אמבואז שעל נהר הלואר; כמו כן הוענק לו התואר: "ראשון הציירים, האדריכלים והמהנדסים של המלך". למרות שהתואר כרוך בדרך כלל בתפקיד, ניתן לו חופש פעולה מוחלט. בשנים אלה לא יצר תמונות חדשות אלא השלים את "יוחן המטביל", "המונה ליהו", ו"הבתולה, התינוק וס' אנה". ליאונרדו החל לתכנן את ארמון וגן רומוראנטן (- ROMORANTIN) פרוייקט שלא יצא לפועל מחשש המלך שפשטה באזור - זאת בנוסף לרישומים לחגיגות מלכותיות. כמו כן המשיך לעבוד על יומניו עד יומו האחרון, כפי שמעידים רישומיו: "מחזות מקץ העולם" ו"המבול" (במצודת וינדזור).

ב-2 במאי 1519, בהיותו בן 67, נפטר ליאונרדו בביתו ונקבר בכנסית ס' פלורנטן (הכנסייה נהרסה במהפכה הצרפתית). כל כתביו ותמונותיו נותרו בידי יורשו פרנצ'סקו מלצי.

המחברות: בתקופת שהותו במילאנו הלכה והתחזקה נטייתו של ליאונרדו למחקר מדעי, תחום שגזל את מרבית זמנו. מחקרים אלו נרשמו על ידו בסדרת מחברות הכוללות איורים, שהפכו לכשעצמם לאחת התופעות המיוחדות במינן בתולדות האמנות. סביר להניח שקיימת זיקה בין מחברות אלו ופרסומים אחרים של אותה תקופה כגון: ספר האדריכלות של ליאון באטיסטה אלברטי (פרסם 1485); ספרו של פרנצ'סקו די ג'ורג'יו, ממנו קיבל העתק כתב היד במתנה; ספרו של פיירו דה לה פראנצ'סקה על הפרספקטיבה, ששימש לו דוגמא להצגת נושאים מסוג זה וכן ספרו של המתמטיקאי לוקאס פאציאלי (Paclali), שהיה ממכריו ואשר ליאונרדו הוסיף לו איורים על נושא הפרופורציות. בכל הספרים הללו מצטייר קו משותף והוא הרצון ליצור מעין מדע ציור, המבוסס על חוקי הגיאומטריה כגון הפרספקטיבה והפרופורציה. ליאונרדו בחר, כצפוי, בשיטה ניסויית (אמפירית). נקודת היסוד ממנה יצא נשענת על יכולת ההבחנה של העין האנושית, כבסיס למתן אינפורמציה מדויקת ומהימנה, ואילו הציור כולל את היכולת להמחיש את העולם הסובב אותנו. דבר זה הביא את ליאונרדו לנסות ולתעד את כל הנראה לעין בדייקנות ולצורך זה השתמש בטכניקת הרישום, לפי הנוסחה: לראות פרושו להבחין, ולהבחין - פרושו להבין.

בשנים 5-1490 החל לעבוד בעיקר על ארבעה נושאים שהעסיקו אותו כל חייו: הציור, האדריכלות, המכניקה והאנטומיה. לתקופה זו צריך לייחס גם את מחקריו בתחום הגיאו-פיסיקה, הבוטניקה, ההידרולוגיה והאירודינמיקה, שהיו חלק מן העולם הנראה. מחקרים אלו אמורים היו להוות את התשובה לתפיסה העיונית שהיתה מקובלת עד ימיו; מכאן גם התנגדותו ורתיעתו מהספקולציות הניאופלטוניות של פירנצה.

מחקריו של ליאונרדו נכתבו במחברות של דפים נפרדים. סך הכל השלים אלפי דפים מאוירים. ידוע על כ-40 מחברות, מהן שרדו 21. מאחר ובמקרים רבים שונה הסדר ע"י הדורות הבאים, מניחים שלמעשה נותרו 31 מהמחברות המקוריות. לאלה יש להוסיף עוד מספר רב של דפים בודדים בגדלים שונים, הנמצאים באוסף במילאנו, באוסף וינדזור ובמוזיאון הבריטי.

בדרך כלל נהג להכין סקיצות מהירות על פיסות נייר קטנות שהיה שומר אותן בחגורתו ומכאן היה מעתיקן למחברות כתובות בכתב ראי ששימש ככתב סתרים, טכניקה שנתאפשרה לו בגין יכולתו לכתוב ביד שמאל. עם זאת, יש לציין שבני דורו מעידים שלא התקשו בקריאת המחברות, בזכות הכתב הברור. עובדה זו משאירה מקום לשאלות ביחס לסיבות שגרמו לו להשתמש בטכניקה זו ברוב כתביו, למעט כמובן, מכתבים ואגרות שנשלחו על ידו לאחרים, מה שמוכיח ששלט גם בכתב רגיל.

הקשר בין הכתב והאיור, שהוא מאפיין נוסף של המחברות, הווה בשעתו חידוש משמעותי, כמו גם הניסוח המדעי והמדויק, שהיה דוגמא לבאים אחריו. ראוי לציין שבדרך כלל קודם האיור במחברות לכתוב ומהווה לו הסבר; זאת בניגוד למקובל באותם ימים.

ידוע שלליאונרדו היה בית מלאכה גדול בשתי תקופות שהותו במילאנו, אבל קיים ספק בין החוקרים לגבי תפקידיהם ותרומתם של עוזריו, בעיקר לגבי חלקם

Lippi, Filippo**ליפי, פיליפּו**

1457-1504

צייר איטלקי, בנו של פיליפו ליפי. בהיותו ילד עוד הספיק לסייע לאביו ביצירתו האחרונה - ציורי האפסיס של הקתדרלה בספולטו. לאחר מות אביו, בהיותו בן 12, עבר תקופת הדרכה קצרה אצל עוזרו של אביו והמשיך, עד גיל 16, בסדנתו של הצייר סאנדרו בוטיצ'לי בפירנצה. יצירותיו המוקדמות, כגון "הבשורה למרים" (1483/4) סי' גיימיניאנו), יוחסו בטעות ע"י חוקרי האמנות למורו או לאמן אלמוני, המכונה "ידידו של סאנדרו". ב-1484/5 השלים את ציורי הקיר הבלתי גמורים של מאסאצ'יו בקאפלה בראנקאצ'י, בהשתדלו לא לחרוג מסגנון קודמו. כעבור שנה (1486) הציג את סגנונו האישי המגובש באחד מהטובים שבציורי המזבח שלו, "חזונו של סי' ברנארד" (פירנצה, כנסיית באדיה). באותה שנה גם עיצב את קבר אביו בקתדרלה של ספולטו.

לשיא יצירתו הגיע, לדעת רבים, במחזור ציורי הקיר בכנסיית סי' מאריה סופרה מינרווה ברומא (93-1489). עם שובו לפירנצה ביצע את יצירתו הגדולה האחרונה: מחזור ציורי הקיר בקאפלה סטרוצי בכנסיית סי' מאריה נובלה (הושלם 1502).

פיליפּו ליפי נפטר בפירנצה בהיותו בן 47.

יצירותיו האחרונות מיצגות את הפיתוח הקיצוני - וירטואוזי של הרנסאנס בפירנצה, המגיע לעיתים עד כדי פיתול ועידון המבשרים את בואו של העידן החדש: הפוסט רנסאנס (מאנייריזם). מאידך יש הסוברים, שלמרות חידושי, אין יצירתו של פיליפּו ליפי אלא סופו של ה"קוואטרו-צ'נטו" באסכולת פירנצה.

Sansovino, Andrea**סאנסובינו, אנדריאה**

1460 - 1529

פסל וארכיטקט (שמו המקורי קונטוצ'י), בנו של רועה צאן, ממונטה סנסובינו ליד העיירה ארצו. תלמידו של אנטוניו פולאיולו (Pollaiuolo). בתחילה עבד בסיגנון המאה ה-15 של פירנצה, לדוגמא: מזבח מטרה קוטה - כנסיית סי' קייארה במונטה סנסובינו ותבליט שיש של "הבשורה".

בשנת 1490 הוזמן לליסבון ע"י מלך פורטוגל. ביצירות שביצע שם נראית השפעה של דונטלו. עם שובו (1502) יצר את אגן הטבילה משיש ב-וולטרה (Volterra) עם תבליט שנושאו "4 המידות הטובות". ואת המצבה (1504) של פיירו דה ווינצ'ונה ברומא, בכנסיית אראקולי (Aracoeli). בשנים 1513-28 היה ב-לורטו (LORETO) מקום בו גילף את תבליטי החזית של סי' קאזה בשיש לבן. אנדריאה סנסובינו, זכור כיום בעיקר בזכות תלמידו ג'אקופו סנסובינו (ע"ע).

Carpaccio, Vittore**קארפאצ'ו, ויטורה**

1460(?) - 1525/6

צייר איטלקי. על מועד לידתו ולימודיו לא ידוע דבר. יש סוברים, שהיה תלמידו של אמן בשם לאזארו באסטיאני. שמו תועד לראשונה ב-1472 בונציה, בה פעל כל חייו. סידרת הציורים גדולי המימדים לעיטור קירות בית האגודה "סקוואלה סי' אורסולה", הכוללים תיאור

במספר תמונות. מכל מקום, רק מעטים מתוכם זכו לפרסום כלשהוא כאמנים בזכות עצמם.

עבודות עיקריות:

1472 "הבשורה", עד 1477 (אופיצי, פירנצה + לובר, פאריז).

1474 "מאדונה וילד" (מינכן).

1475 "דיוקן של עלמה צעירה" (ג'ל, וושינגטון).

1478 "מאדונה בנואה" (הרמיטאז', לנינגרד).

1480 "סי' ג'רום" (ואתיקן, רומא).

1481 "הערצת המלכים" (אופיצי, פירנצה).

1483 "בתולת הסלעים" (לובר, פאריז).

1490 "המוזיקאי" (מילאנו).

"גברת עם הרמין" (פולניה).

1494 "בתולת הסלעים" (ג'ל, לונדון), עד 1508.

1495 "הסעודה האחרונה" (סי' מריה דה לה גראציה, מילאנו).

1499 "הבתולה, הילד עם סי' אנה" (ג'ל, לונדון).

1500 "בתולה, ילד עם סי' אנה" (לובר, פאריז).

1501 "מאדונה עם אורגן" (ג'ל, לונדון).

1503 "מונה ליזה", עד 1506 (לובר, פאריז).

"קרב אנגירי" (פלציו ווקי, פירנצה).

1517 "יוחנן המטביל" (לובר, פאריז).

Sangallo, Antonio**סאנגאלו, אנטוניו**

1455-1534

אנטוניו, כמו אחיו ג'וליאנו (1445-1516) התמחה בבניית דגמי אדריכלות ובתכנון ביצורים. יצירתו המפורסמת-כנסיית סי' ביאג'ו במונטפולצ'אנו (1519-29), הושלמה (1545); מיבנה מרכזי עם תכנית דימוי צלב יווני בעל כיפה ושני מגדלים, שרק אחד מהם הושלם. הבנין, שהוא קטן מאד, מהווה פיתוח של הכנסייה, שתכנן אחיו ג'וליאנו ב-פראטו. נזקף לזכותו העיצוב הראשוני של ארמון סטרוצי (1489 STROZZI). המשך הבניה התנהל ע"י בנדטו דא מאיאנו בתוספת כרכוב גג גדול בנוסח ארמונות רומא, שעוצב ע"י איל כרונאקה בשנת 1500. אנטוניו נפטר בפירנצה בהיותו בן 79.

עיקר חשיבותם של האחים ג'וליאנו ואנטוניו סאנגאלו בזכות היותם הגשר שבין אדריכלות המאה ה-15 והמאה ה-16, וכן אוסף התוכניות של עבודות המשפחה וידידיהם, שהשאיר אחינם.

אנטוניו סאנגאלו "הצעיר", 1483-1546 (ע"ע).

ניתן לייחס לו בודאות 10 תמונות (מהן המורכבות מכמה לוחות) ו-35 רישומים. לא נמצאו כל עדויות על תלמידים או עוזרים ומכאן מניחים שעבד לבד. עצם השם גרונוואלד, מקורו בטעות שהופיעה בספר הביוגרפיה הראשון על אמנים גרמנים בשנת 1675. הרמו היחידי לטעות, שהיה לחוקרים, מבוסס על ראשי התיבות M.G.N המופיעות על 4 מיצירותיו. אחרי מחקר מקיף בתקופה המודרנית נתגלה שהמדובר באמן בשם מתיאס גוטהארדט.

יצירתו המתועדת הראשונה, משנת 1500 לערך, מעידה שהמדובר באמן צעיר, שזה עתה סיים את התמחותו. יתרה מכך, יש המגלים בעבודה זו ואחרות את השפעת הסגנון הגותי המאוחר שרווח עדיין בין אמני גרמניה כגון הנס הולביין "האב" (Hollbien 1465-1524) ומכאן שהיה בן דורו או אפילו צעיר ממנו.

בשנת 1501 פתח סדנה משלו בעיירה קטנה ליד פראנקפורט, שפעלה עד 1525. מכאן הוזמן למקומות שונים. כך למשל משנת 1509 פעל כיועץ אמנות ואדריכלות במצודת הארכיבישוף - לימים - הקארדינאל, של מיינץ, שהתגורר במרחק שלוש שעות נסיעה מהסדנה. תפקיד זה לא מנע ממנו מלקבל הזמנה (1510) להוסיף שתי תמונות למזבח הכנסייה בפראנקפורט, שהושלם בסמוך לפני כן ע"י אלברכט דירר. בשנת 1515 הוזמן ע"י אב המנזר איזנהיים (Isenheim) באלזאס (ע"י העיר קולמאר), על-מנת לבצע סידרת תמונות עבור המזבח הראשי. סידרה זו, הנחשבת לפאר יצירתו, נסתיימה לפני שנת 1517 כאשר הוזמן לעטר מזבח אחר בעיירה, אשאפנבורג (תמונה אחת מצויה היום ב-שטופאק, וורטנבורג והשניה ב-פרייבורג-אמ-ברייסגאו).

בשנת 1519 נשא אישה, שהביאה עמה את בנה, אנדראה, שאומץ על ידו. מכאן ואילך צרף, בדרך כלל, את שם אשתו לחתימתו: מאתיאס גוטהארדט - נייטהארדט (M.G.N).

יצירותיו של גרונוואלד בשנים שלאחר מכן מבטאות לדעת רבים התלבטויות פנימיות הולכות וגוברות. אלו מיוחסות לאהדה שגילה לתנועה הרפורמית של מארטין לותר ומרד האכרים (1525). בשנת 1526 הפסיק לשמש כיועץ לקארדינאל ועבר להתגורר בערים שתמכו בפרוטסטנטים תחילה בפראנקפורט ולאחר מכן בהאלה, מקום בו נפטר כעבור שנתיים (1528). בתקופה זו מופיע שמו בספרי העיריה כמי שעוסק בפיקוח על מתקני המים ובציור (למרות שאין יודעים על תמונות משנים אלו).

בתחילת המאה העשרים, במקביל להתפתחותו של האקספרסיוניזם בגרמניה, הלכה ועלתה חשיבותו; היום מעמידים אותו בשורה אחת עם בן תקופתו בגרמניה אלברכט דירר - אם כי מבחינה אמנותית, יצירתו קרובה יותר לזו של אל גרקו, מחד והמסורת הגותית מאידך.

דומניקו דה קורטונה
Domenico Da Cortona
1470-1549

אדריכל, מעצב ואמן פיתוחי עץ איטלקי. יליד בקורטונה, טוסקאנה (ע"י ארצו). בהיותו בן 25 (1495) הגיע לצרפת, לפי הזמנת המלך שארל VIII ונשאר כאן עד יום מותו. הסברה היא, שהיה אחראי להכנת דגם העץ ששימש כבסיס להקמת ארמון שאמבור (1519-47)

האגדות מחיי קדושה זו (95-1490; אקדמיה, ונציה), הם היפים והמעניינים שביצירותיו: אור בהיר, צבע, יכולת סיפורית, שפע פרטים ודמויות. ב-1494 צייר את "נס שרידי הצלב ליד גשר ריאלטו". סידרת הבדים הגדולה עבור ה"סקואולה די ס' ג'ורג'ו דלי סקיאבונני" (SCHIAVONI) נוצרה בשנים 7-1502, והיא מוקדשת לסיפורי הברית החדשה ולקדושים גאורגיוס, הירונימוס וטריפון. עם יצירותיו המאוחרות נמנות "הצגתו של ישו בהיכל" (1510); אקדמיה, ונציה) וסידרת תמונות מחיי ס' סטפאן (1511) ואילך; במוזיאוני ברלין, מילאנו, שטוטגארט).

קארפאצ'ו, שנפטר בונציה בהיותו כבן 66, נחשב כממשיך מסורת הציור של ג'נטילה בליני, שאולי היה מורו. ציוריו עבור האגודות הוונציאניות הלמו את טעם שלהי המאה ה-15 בונציה, שאהד ציורי שמן גדולים על בד לעיטור קירות ותיקרה; אלו פרשו לעיני המסתכל נופים פאנוראמיים צלולים, הכוללים עשרות דמויות אדם זעירות בכיכרות רחבות מוקפות בנינים הדורים, שחלקם מציאות וחלקם דמיון. יש סוברים שחלק מתאורי המיבנים הדימיוניים שאוב ממראות קונסטאנטינופול ואזורים ביוון, מצרים ואולי אפילו ירושלים. מכל מקום, אין ספק שיצירתו מהווה את אחד השלבים הראשונים והיותר מרשימים של אסכולת ציירי הנוף, שונציה התפרסמה בהם.

פיירו די קוזימו
Piero Di Cosimo
1462-1521

צייר איטלקי (שמו המקורי די לורנצו). ידוע בזכות הסגנון הרומנטי והסמלי של ציוריו. יליד פירנצה, למד אמנות בעיר מולדתו אצל קוזימו רוסלי ולאחר הוקרה אימץ את שמו. יצירתו העיקרית: סידרות של תמונות על נושאים מיתולוגיים ונושאים אחרים המבוססים ברובם על תיאור התפתחות האדם, שמקורו בספרו הנודע של האדריכל הרומי ויטרוביוס (ע"ע) בן תקופתו של הקיסר אוגוסטוס. ליצירותיו קסם רומנטי אינטימי הנע בין עצב להומור.

בני דורו ראו בו אדם מוזר מכמה טעמים: אופיו המסוגר, הטענה שלעיתים קיבל את השראתו מכתמים שעל הקיר ומעל לכל הנטיה לצייר תמונות להנאתו הפרטית ולא למכירה או על פי הזמנה - תופעה שלא נשמעה כמותה עד למאה ה-19. בין תמונותיו המפורסמות "מלחמת הקנטאורים והלפיתים" = מאבקי בראשית (1486), "וולקאן ואאולוס" = גילוי מלאכת הנפחיות (1486), "שריפה ביער" = גילוי האש (1487), "גילוי היין" (1500), "גילוי הדבש" (1500), "מותו של פרוקריס" = העצב על מות ידיד צעיר (1495), "הצלת אנדרומדה" = אבירות (1515). ניתן למצוא בעבודותיו השפעות של אמנים שונים כגון: בוטיצ'לי, סניורלי, וליאונרדו ועוד. עם זאת נשאר תמיד מקורי ונאמן לעצמו ואי אפשר לשייכו לאסכולה כלשהי. פיירו די קוזימו נפטר בהיותו בן 59.

גרונוואלד, מאתיאס
Grunewald, Mathias
1528-1465

צייר גרמני. שמו האמיתי, כנראה, מתיאס גוטהארדט. למרות מעמדו, כאחד האמנים החשובים ביותר, ידוע מעט מאד על חייו.

מרכז הסוחרים הגרמנים בונציה. כמו כן ידוע, שפגש את משפחת בליני ואמנים אחרים.

משנת 1512 כבר היה דירר מפורסם בכל רחבי גרמניה ואף זכה למעמד צייר החצר של הקיסר מקסימיליאן I. לעת זו (1513-14) שייכים שלושת התחריטים המפורסמים: "האביר, המוות והשטן", "ס' הירונימוס בחדר עבודתו" והגירסה הראשונה של "מלאנכוליה". בשנת 1518 ביקר ב-אוגסבורג, פגש ונהיה למעריצו של מארטין לותר (שנה לאחר פירסום "95 תיזות").

עכשיו הרגיש דירר, כנראה שיצירתו בשלה זיהה והחל בחליפת מכתבים (1515) עם רפאל, כולל חילופי תמונה. קשר זה וכן העובדה, ששמו מופיע בספרו של ג'ורג'יו ואסארי (פורסם 1550, מהדורה מורחבת 1568) מצביעים על היקף פרסומו. זמן קצר לאחר מותו של הקיסר מקסימיליאן (1519) יצא - יחד עם אשתו - למסע ארוך לארצות השפלה, כולל ביקור ב-אאכן לרגל הכתרת הקיסר החדש קארל V. כאן פגש את האמן "המסתורי" הקרוי מאתיאס גרונוואלד ואף נתן לו כמה תחריטים. מאחר ונמצא יומן מפורט של מסע זה, ידוע שראה את יצירותיהם של ואן אייק, ואן דר ויידן, ואן גוס ועוד, שהשפעתם ניכרת ביצירותיו.

משנים אלו נותר גם דיוקן עצמי (1521-3) שבו הוא מצביע על בטנו וכותב: "במקום הכתם הזהוב שם נמצא הכאב" וכן רישום אחר של עצמו בדמות ישו בין כלי עינויו (1522). הכוונה היא כנראה לכאב מתמשך, כתוצאה מקדחת שלקה בה בעת שערך מחקר טבע בביצות הולנד. ברישומים מאוחרים יותר, בהיותו בן 54 (1525), תיאר את עצמו מעונה בגוף, נפש ורוח וכן את סיוט "השיטפון" שראה בחלום.

האחרונה ביצירותיו הגדולות - "ארבעת השליחים" - נחשבת בעיני רבים גם כמעין צוואה אמנותית-מדינית. בעת שמכר אותה, ב-1526 לאבות העיר, הוסיף מסגרת וכתובת המכילה אזהרה לשליטים לבל יערבבו את חולשת האדם עם דברי אלוהים חיים; מעין רמז להשחתת רעיונות נעלים - הכונה אולי לרפורמות - בגין שיקולים מדיניים ומעמדיים.

את שנותיו האחרונות הקדיש דירר להשלמת ועריכת ספריו העוסקים בנושאים שונים, כגון: פרספקטיבה, ביצורים, אותיות דפוס, פרופורציות האדם, אסתטיקה ועוד - כולם מאוירים למופת, הן מבחינה אמנותית והן מבחינה דידקטית. ספרים אלו מוכיחים שהיה בקי בכתביהם של וטרוביוס, אלברטי ואפשר ששמע על רעיונותיו של ליאונרדו ממעריציו ותלמידיו בצפון איטליה.

עם מותו בנירנברג בגיל 57, הניח אחריו למעלה מ-70 תמונות, 250 חיתוכי עץ, 1000 רישומים ושלושה ספרים. בניגוד לאמנים רבים בני דורו, כגון גרונוואלד ו-קראנאך, לא נשכח זכרו בשום דור, בזכות ההערכה ליצירתו, עד היום, בעיקר בתחום הרישום והגרפיקה.

Cranach, Lucas

קראנאך, לוקאס

1472-1553

צייר גרמני. שמו המקורי לוקאס מולר. נולד בעיירה קרונאך שליך מינכן. למד ציור אצל אביו והיה עוזרו

(CHAMBORD), אם כי ביצוע העבודה בפועל נעשה ע"י פייר נפואו (Nepveu). הבנין, שחזיתו כ-150 מטר, נחשב ליפה שבארמונות הגדולים של עמק הלואר (440 חדרים). העיצוב משלב חזית בסגנון הרנסאנס האיטלקי עם גג בעל קמרונות, ארובות ופעמונים ברוח הסגנון הגותי המאוחר, הכולל רמזים לסגנון עבודתם של רבי-בנאים יוצאי ארצות צפון אירופה. הסברה היא שגם ליאונרדו דה וינצ'י תרם לעיצוב הארמון, בעת שהותו בצרפת (במיוחד המדרגות הלוליניות הכפולות). התוכנית עצמה, לפיה מחולק הבנין לזירות נפרדות, מושפעת מסגנון הארמונות ברומא.

דומניקו דה קורטונה היה אחראי גם לעיצוב בנין העיריה בפאריז (1532 ואילך), שם נפטר בהיותו בן 79.

Nepveu, Pierre

נפואו, פייר

1538 - ?

מהנדס/אדריכל צרפתי. היה האחראי העיקרי לבנייתו של ארמון שאמבור (1519-47), כנראה לפי דגם בסיסי שהוכן ע"י האדריכל האיטלקי דומניקו דה קורטונה (ר' לעיל).

Durer, Albrecht

דירר, אלברכט

1471-1528

צייר גרמני. יליד בנירנברג. אביו, צורף זהב, הגיע לנירנברג מהונגריה; כאן נישא לבת המקום (אלברכט היה השלישי מ-18 הילדים שנולדו להוריו). שם המשפחה דירר, נגזר משמה של עיר מולדתו איטוש (AJTOS) שפרושה בגרמנית דלת (DUR).

האב לימד את בניו צורפות ומאחר ואלברכט גילה כשרון נדיר לרישום - כפי שמעיד דיוקן עצמי שצייר בגיל 13 - נשלח ללמוד אצל אמן מקומי, שהתמחה גם באיור והדפס (תחריטי נחושת, עץ וכו'). עד תום לימודיו - בגיל 18 - כבר היה דירר אמן בשל במסגרת הסגנון הגותי המאוחר שרווח עדיין בצפון אירופה. בשלב זה יצא ל"מסע נדודים", כמנהג האמנים ובעלי המלאכה הצעירים בזמנו (מסורת הנהוגה בארצות צפון ומרכז אירופה עד היום בכמה מקצועות). במסעותיו, שנמשכו 3 שנים (3-1491), ביקר, כנראה, בהולנד ובאלזאס; הכין תחריטי עץ ואיורי ספרים בבאזל, כולל דיוקן עצמי (דירר הירבה לצייר את דיוקנו).

בתום "תקופת הנדודים" חזר לנירנברג ונישא לבתו של סוחר מקומי (1494), אבל כעבור כמה חודשים (1495) ירד דרומה. לנסיעה זו מיחסים כמה סיבות, כגון: מגפה שפרצה בנירנברג; אכזבה מחיי הנשואים; הרצון לגלות במו עיניו את אמנות איטליה ואולי יצר הנדודים. ממסע זה נותרה סידרה של צבעי מים (אקווארל) המתארים את הרי טירול והאלפים. יש סוברים שהגיע עד ונציה היות וניכר שינוי בסגנונו, המרמז על זיקה (שתלך ותגבר עם השנים) לאמנים, כגון ג'ובאני בליני, מאנטנה ופולאיאולו, אם כי יתכן שהקשר בינו לבין איטליה, בשלב זה, מקורו בתחריטים שהיו נפוצים בכל אירופה.

כעבור עשר שנים, בהיותו בן 34 (1505), ערך מסע שני דרומה והפעם נשאר קרוב לשנתיים בונציה ואף יצא לביקורים קצרים בערים אחרות בצפון איטליה. מתקופה זו נותרה תמונת מזבח שהכין עבור בית התפילה בבנין

"הנדיב" ב-וימאר, וקבע בה את חצר נסיכותו המוקטנת. קראנאך נפטר כאן כעבור שנה, בגיל 81 (1572). כתוצאה מהארועים בשנים האחרונות לחייו בוצע חלק מיצירתו המאוחרת של קראנאך בידי עוזריו (לעתים עד 10 ציירים), ובעיקר בידי אחד מבניו, שחתם גם הוא בשם **לוקאס קראנאך (1515-1586)**, וצייר בסגנון אביו; דבר הגורם לבלבול לא קטן. חלק ניכר מהיצירות המאוחרות הן חזרה על יצירות קודמות, אם כי סגנון נוטה לכיוון הפוסט-רנסאנס (מאנייריזם), אולם מדי פעם צייר גם נושאי אהבה אציליים פארודיים כגון: "הזקן המאוהב", "שמשון ודלילה" ועוד. לנושאים מצוירים אלה נימה לא מבוטלת של ארוטיקה, האופיינית למאנייריזם, בנוסף לנטיה של קראנאך או שני ה-קראנאכים ועוזריהם לתאר נשים וגברים כמות שהם, ללא לבוש, בניגוד לערום הקלאסי (NUDE; NAKED) שהיא אידאליזציה של המציאות - הבחנה שקיבלה משמעות מיוחדת לאחר מחצית המאה ה-19.

Michelangelo Buonarroti

מיכלאנג'לו

1475-1564

מיכלאנג'לו נולד בעיירה קטנה בשם קארפזה (היום קארפזה מיכלאנג'לו), מקום בו עשה אביו - צאצא לשני דורות של בנקאים - תקופת שירות כמושל מטעם פירנצה. כשחזר האב עם משפחתו לפירנצה התגוררו בבית דודו, אם כי נהגו גם לשהות בחווה המשפחתית הסמוכה לעיר, מקום בו נשתמר ציור קיר, "הטריון", מעשה ידיו. אימו, שילדה חמישה בנים, נפטרה בהיותו בן שש. מכאן ואילך נוצר קשר חזק בין האחים, כפי שמעידים המכתבים הרבים ששלח להם, הכוללים שאלות ועצות בדבר מעשיהם, הצלחתם ובריאותם. מכתבים אלה משתרעים על פני תקופה של 66 שנים: מהיותו צעיר בן 22 ועד סמוך למותו.

חייו של מיכלאנג'לו ניתנים לשחזור של שבוע בשבוע, לעומת העובדות המעטות הידועות על מרבית בני תקופתו. מקורות מידע זה הם: 495 המכתבים שכתב לאחרים ורבים שנכתבו אליו; גילויים אישיים בשירתו; מסמכים המתיחסים לאמנותו; ביוגרפיות שחוברו ע"י בני זמנו ובעיקר ע"י האמן וההיסטוריון ג'ורג'יו ואסארי; שיחותיו ועדויות ישירות ועקיפות שנרשמו ע"י בני תקופתו, שהיו מודעים לגדולתו וחזורי אמונה ששמו יזכר ע"י הדורות הבאים.

מיכלאנג'לו החל מתעניין באמנות מגיל צעיר. יש סוברים שנטיה זו היתה למורת רוחם של בני המשפחה, שלפי המסורת היה מוצאם מבית זוכס קאנוסה והאמנות נחשבה בעיניהם לעיסוק שאינו יאה לאצולה. מכל מקום גם מיכלאנג'לו עצמו ראה חשיבות רבה ביחוס המשפחתי. זו אולי אחת הסיבות לכך שבשנותיו המאוחרות טען, שהעיסוק בציור ובפיסול הוא בתחום ההשכלה הרוחנית הכללית ומתאים - בניגוד למלאכה - גם למסגרת חינוכם ועיסוקם של האצילים.

עד גיל 13 למד אצל אחד פראנצ'סקו דה אורבינו ולאחר מכן נרשם, לשלוש שנים, כמתלמד/שוליה אצל דומניקו גירלאנדאיו, שעבד בתקופה זו על ציורי הקיר של כנסיית ס' מריה נובלה. ההנחה היא שמיכלאנג'לו סייע בביצוע ההזמנה ויש המיחסים לו אי אלו פרטים בציורים אלה.

לפחות עד היותו בן 25. לאחר תקופה בעיר קורבורג התיישב בווינה בהיותו כבן 30 (1501) לערך. כעבור ארבע שנים, בראשית 1505, עבר לעיר האוניברסיטאית ויטנברג. כאן פעל, במשך 45 שנים, כצייר חצר של הנסיך פרידריך "החכם" מסאכסוניה, ושל יורשו, יוהאן פרידריך "הנדיב".

כשרונו ופרסומו משכו אליו אמנים צעירים רבים ופטרונים העניקו לו תואר אבירות, שסימלו הוא הנחש המכונף המופיע על מרבית יצירותיו החתומות. ב-1508/9 נסע בשליחות פטרונו לארצות השפלה, מקום בו קלט את השפעת הציור הפלמי, ובעקיפין את זו של הרנסאנס האיטלקי, השפעות הניכרות בתיאורי הרקע ובפרטים הארכיטקטוניים. עם זאת נשאר נאמן למסורת הציור הגרמני ובמיוחד - זו הקרויה "אסכולת הדאנובה", המצטיינת בתיאורי נוף יערות, שקראנאך היה ממיסדיה (ע"ע אלטדורפר).

לאחר שובו מארצות השפלה, בהיותו בן 40, נשא אישה וכעבור שנה קנה לו בית שכלל זכיון למכירת יינות. על רמתו של בית זה תעיד העובדה ששימש אכסניה למלך כריסטיאן II בעת ביקורו בעיר.

ב-1517 פרסם מארטין לותר - פרופסור באוני' ויטנברג מאז 1508 - את "95 התיזות" המסמנות תחילתה של תנועת הרפורמה הדתית (פרוטסטנטיות). על היחסים בין קראנאך ולותר אפשר ללמוד מעיטורים שהכין לספריו וכן מהדיוקנות של לותר, אשתו והוריו (1518-19). מאידך, חשוב לציין שקראנאך המשיך לקבל הזמנות עבור כנסיות קאתוליות.

מיטב יצירתו של קראנאך היא מהשנים 1510-1500: "ס' הירונימוס המסתגף" (1502, מוזיאון וינה); "הצליבה" (1503), אלטה פינאקוטק, מינכן); "מנוחה בעת הבריחה למצרים" (1503, מוזיאון ברלין). יצירות אלו משקפות את מבחר הנושאים המקובלים לעת זו, כמו גם את תפקידו החשוב של רקע הנוף - עצים עבותים וטירות ציוריות - האופייני לתמונותיו של קראנאך ואמני "אסכולת הדאנובה". ראוי גם לציין את חיתוכי העץ המוקדמים (1505-09) שהם ממיטב יצירתו הגרפית. בתקופה זו החל לצייר את העירום הנשי, נושא החוזר ביצירתו המאוחרת "ונוס" (1509, לנינגרד); "נימפת הנהר" (1518, לייפציג); "אדם וחווה" (1526, לונדון, אוסף קורטולד); "לוקרציה" (1530, מינכן); "משפט פאריז" (1530, קרלסרוהה). במקביל צייר דיוקנות שהם מהראשונים המציגים את הגוף במלוא קומתו: "הדוכס הנריך" ("החסידי") מאסכסוניה ואשתו קאתרינה" (1514, דרזדן).

בהיותו בן 48 רכש בית מרקחת (1520) ולאחר מכן בית דפוס (1524). במקביל שימש כחבר מועצת העיר (מ-1520) ואף כיהן שלוש פעמים כראש עיר (4-1543; 41-1540; 8-1537). בהיותו בן 65 נפטרה אשתו (1537) וכעבור 5 שנים (1541) נפטר בנו האנס קראנאך, שהיה גם הוא צייר. ב-1547 חל שנוי גדול בחיי העיר ויטנברג: הנסיך נלקח בשבי ע"י הקיסר קארל ה-V. קראנאך הוזמן להתייצב לפני הקיסר שביקש לחדש את ההכרות אתו (בהיות הקיסר עדיין נער, ב-1508, צייר ע"י קראנאך). אבל, למרות שהיה בן 75, בחר להצטרף לפטרונו השבוי על-מנת לעודדו בציור דיוקנות ואף נסע איתו ל-אינסבורג (1550) מקום בו פגש את טיציאן. בסוף התישב פטרונו פרדריך

אבל כבר בתקופה מוקדמת זו, נתגלתה נטיותו ואהבתו לפיסול ותוך זמן קצר יחסית עבר לסדנת הפיסול בגנו של לורנצו דה מדיצ'י, מושל פירנצה ופטרונם של אמנים ואנשי רוח, בעיקר מהאסכולה הניאו-אפלטונית. מאחר ולורנצו העניק מילגת לימודים קטנה גם לאמן הצעיר, יחשב מעתה מיכלאנג'לו לבן חסותם של משפחת מדיצ'י: מעמד מכובד או בזוי, לפי התהפכות הפוליטיות בפירנצה.

עד הגיעו לגיל 19 כבר הספיק לפסל שני תבליטים: "הבתולה של המדרגות" ו"קרב הקנטאורים" וכנראה שגם את פסל "הצלב", המצוי בכנסיית ס' ספיריטו (זוהה בבירור כיצירתו רק ב-1965). בשלב זה נאלץ מיכלאנג'לו להמלט לבולוניה, מחשש לחייו עקב הארועים הפוליטיים בפירנצה: מותו של לורנצו דה מדיצ'י (1492) וגרוש בנו פיירו מדיצ'י (1494) ע"י אוהדיו של הנזיר הדומניקני סאבונארולה, שהשתלטו על העיר בגל התלהבות דתית, שהביא גם להשמדתן של כמה יצירות אמנות בעוון "כפירה".

בבולוניה נשאר כמה חודשים בחסותו של אציל מקומי ולאחר שהשלים שלושה פסלים קטנים - שתי דמויות ומלאך לקבר ס' דומניקו - חזר לפירנצה. כאן השלים עוד פסל בשם "הקופידון הישן", שאמור היה להוכיח את שליטתו בטכניקה ובסגנון הרומי העתיק. הצלחת החיקוי היתה שלמה ולאחר שהפסל עבר מיד ליד כ"עתיק", אף ניסה לחזור ולרכוש אותו (הפסל אבד).

ביוני 1496, בהיותו בן 21, עזב שוב את פירנצה מחשש לכיבוש העיר ע"י גייסותיו של שארל VII מלך צרפת. הפעם בחר לנסות מזלו ברומא האפיפיורית, בירתה של אירופה הנוצרית, שהיתה בעיצומה של תנופת בניה ופיתוח.

ידוע, שרומא נראתה בעיני מיכלאנג'לו הצעיר חומרנית ומופקרת ברוחה, אבל למרות זאת נשאר בה חמש שנים. ביצירתו הראשונה - "בכחוס" - חזר והוכיח את שליטתו בסגנון העתיק, כיאה לאמן מתחיל בעיר שהיתה מקור של גילויים ארכיאולוגיים מהתקופה הקלאסית העתיקה. אלא שמכאן ואילך פנה כמעט לחלוטין לנושאים דתיים כגון "הפייטה", אותה השלים ב-1498, בהיותו בן 23; פסל שהועבר לימים לכנסיית ס' פטר בוטיקאן (הושחת, ב-1972, במכת גרזן ותוקן).

"הפייטה" (החמלה) מתארת את מרים כשהיא מחזיקה את גופת בנה הצלב ישו. מיכלאנג'לו הסביר לדברי אחד מתלמידיו, שהבתולה - האם מתוארת כצעירה ובת גילו של ישו הבן היות ולא היתה לה מעולם מחשבה בלתי צנועה, העלולה לפגום בגופה. עצם הצגת השאלה כמו התשובה, מתקשר לדיונים, שניהלו הנוצרים הראשונים עם הפילוסופים מהעת העתיקה; תקופה שהייתה חשובה במיוחד להלך הרוח של הרנסאנס: חקירה, סקרנות וצורך בהסבר, אפילו לגבי נושאים דתיים מסורתיים מקובלים ביותר, בעיקר בצפון אירופה.

ב-1501, בהיותו בן 26, לאחר שעשה חמש שנים ברומא, חזר מיכלאנג'לו לפירנצה. בינתיים חלף איום הכיבוש הצרפתי, סאבונארולה הועלה על המוקד ככופר ובוטל המשטר התיאוקרטי (1498). אם כי משפחת מדיצ'י לא חזרה לשלוט בעיר עד 1512, הוזמנו אצל מיכלאנג'לו

קבוצה של 15 פסלים למזבח הכנסייה בסיינה (הושלם חלקית) ופסל "דוד", שהושלם כעבור 3 שנים ונתקבל מיד - כמו פסל "דוד" של דונאטלו - כסימלה של פירנצה: מדינת עיר קטנה מוקפת אויבים המלאה כח נעורים ובטחון עצמי.

בשלב זה שוכנע ע"י רשויות העיר לקבל על עצמו ציור קיר בבנין ארמון העיר "פלאצו ווקיו" על נושא קרב קאצינה, (1365, CASCINA). בו זמנית הוזמן גם ליאונרדו דה וינצ'י, ששהה בעיר מאז 1500, לצייר קיר אחר, באותו בנין, על הנושא "קרב אנג'ירי" (ANGHIARI). ההתמודדות עם שני ציורי הענק (7x17 מטר) הפכה מתחרות בין אמנים ליריבות בין דורות: בין מיכלאנג'לו הצעיר, שהיה במחצית שנות העשרים וליאונרדו בן-ה-52. גם אם בסופו של דבר לא הושלמו הקירות מעולם - ולימים נהרס גם השלב שכבר בוצע - הרי ששני האמנים השאירו סקיצות רבות המלמדות על כוונותיהם; בשתי היצירות ניתן ביטוי לסערת הקרב: אצל ליאונרדו ע"י שילוב תנועה של אנשים וסוסים, עם דגש על הבעות פנים של להט הקרב ואילו מיכלאנג'לו פיתח סגנון חדש של תנועת גוף סיבובית (סחיטה), שתגיע לשיאה כעבור 4 שנים בציור הקיר בקאפלה סיסטינה בוטיקאן. שתי היצירות מסמנות את המעבר לשלב הבא בתולדות האמנות: הפוסט רנסאנס (מאניריזם), הבארוק ובמיוחד את סגנון "סערות הרוח" הרומנטית של המאה ה-19. בהקשר זה ראוי לציין, שלמרות ששני אמנים אלה לא זכו לתלמידים דגולים, היתה להם השפעה מכרעת על בני דורם והמסורת אומרת, שאפילו רפאל (שלא היה אלא בן 14-12 בתקופה זו) הובא ע"י מורו פרוגיני לראות את שתי היצירות בהתהוותן.

ב-1505, בהיותו בן 30, נקרא מיכלאנג'לו לרומא ע"י האפיפיור יוליוס II על-מנת שיעצב לו מצבת קבר, שהיתה אמורה לכלול 40 פסלים. יוליוס היה אמנם פטרונם של אמנים (בראמאנטה, רפאל ועוד) אבל אופיים הסוער של השניים גרם לסכסוך מידי ומיכלאנג'לו נמלט מרומא באישון לילה וחזר לפירנצה (1506). לאחר לחץ רב של האפיפיור ורשויות העיר נתרצה והתנצל בפני יוליוס, שהיה אז בבולוניה, ואפילו הקים פסל דיוקן מברונזה, המתאר את יוליוס ככובש העיר (הפסל נהרס ע"י התושבים).

ב-1511. בתום העבודה, ב-1508, נצטוו לחזור לרומא. על-מנת לעטר את תיקרת הקאפלה סיסטינה וזאת למרות התנגדותו לעסוק בציור. היצירה שבוצעה ע"י מיכלאנג'לו כמעט ללא עזרה, נמשכה 4 שנים. עם סיומה שוב חזר לפירנצה.

לאחר מות יוליוס II (1513) דרשו יורשיו ומוקיריו ממיכלאנג'לו להשלים את מצבת הקבר, דרישה שהפכה לסיוט, מאחר שבתקופה זו נבחרו בזה אחר זה שני בנים של משפחת מדיצ'י לכהונת האפיפיור: ליאו X (1513-1520) וקלמנט VII (1523-1534). אלו דרשו ממיכלאנג'לו לבצע בדחיפות עבודות שונות עבור משפחתם. פרשה זו לא הגיעה לסיומה אלא כעבור 27 שנים (1545), כאשר במקום 40 פסלים, סוכם שעליו להשלים את פסל "משה", שהועמד ברומא, בכנסיית ס' פטר בוטיקאן, ועוד שני פסלים בשם "העבד" (היום בלובר). עצמותיו של יוליוס

עצמו הועברו בסופו של דבר לכנסית ס' פטר, ביחד עם שאר האפיפיורים; שתכנונה הופקד, לימים, בידי מיכלאנג'לו.

ב-1518 הוזמן לעצב את חזית כנסית ס' לורנצו בפירנצה; בנין שתוכנן ונבנה ע"י ברונלסקי. לאחר שנתיים של הכנות וחציבת אבנים נזנח פרויקט החזית (החזית הושלמה ע"י ג'וליאנו סאנג'לו (1515-16)). במקום זאת נצטוו להתחיל מיד בעיצוב אולם תפילה ומרתף קבר למשפחת מדיצ'י, בצמוד לאותה כנסיה. בערך בתקופה זו ניסה לשכנע את האפיפיור להעביר לפירנצה את עצמותיו של דאנטה, שנפטר בגולה 200 שנה קודם בראווה (1321), בהבטחה שיהיה מוכן לעצב את מצבת הקבר. אבל הפרוייקט לא יצא לפועל.

ב-1523 נבחר קלמנט VII, בן משפחת מדיצ'י, לאפיפיור. על מיכלאנג'לו הוטל לתכנן את הספריה ע"ש לורנצו. כעבור 4 שנים (1527) כאשר שוב סולקו בני מדיצ'י מפירנצה, ומצא מיכלאנג'לו את עצמו נתון בין הפטיש והסדן: מחד, מונה ע"י שלטונות פירנצה לועדה הצבאית, שהיתה האחראית לביצור העיר, ומאידך, חשש לחייו מצד צבאות האפיפיור לבית מדיצ'י, שהתאחדו עם צבאות קארל V כנגד העיר (יש לזכור שהמדובר באותו קארל V, שצבאותיו בזזו את רומא ב-1527).

בעת ביקורת הביצורים בבולוניה, שהיתה מהמתנגדות לשאיפות ההתפשטות של מדינת הותיקאן, ניסה להמלט ולמצוא מקלט בונציה (1529) - מקום אליו נמלטו עוד מספר אמנים בני פירנצה כגון רוסו פיורנטינו, ג'אקופו סאנסובינו, הסופר פיטרו ארטינו ועוד. כעבור כמה חדשים התחרט וחזר לפירנצה, על-מנת להמשיך בחיזוק הביצורים. בסופו של דבר נכנעה העיר, רבים מידידיו האמנים "הוגלו" לרומא, ואילו עליו הוטל להשאר בפירנצה ולהשלים את עבודותיו עבור משפחת מדיצ'י.

עד 1534 סיים חלק מהספריה ע"ש לורנצו, למעט המדרגות שהושלמו לימים, ע"פ תכניותיו, ע"י ברטולומיאו אמאנאטי (Ammanati ע"ע) ואילו בבית התפילה של ס' לורנצו, (לא הושלם), כבר ניצבו שני דיוקנים של בני משפחת מדיצ'י בגומחות קיר, כולל שני זוגות פסלים: "היום והלילה", "השחר" ו"הערבית", האמורים לסמל את הזמן החולף. יש סברה שלנושאים אלו, העוסקים בזמן החולף, יש זיקה לגילו של מיכלאנג'לו, שהחל מתקרב לשנתו ה-60 ואולי אף לפטירת אביו בשנת 1531.

בסוף 1534 חזר מיכלאנג'לו לביקור ברומא. יומיים לאחר מכן נפטר - קלמנט VII ובמקומו מונה פאול III (אלכסנדרו לבית פארנזה), שמינה אותו צייר, פסל ואדריכל הותיקאן. למרות הכבוד הרב וההערצה ליצירותיו, שזיכתה אותו בכינוי "האלוהי", לא יכול היה שלא להבחין בשינוי הגדול שחל בעיר. ראשית, המרד הפרוטסטנטי, שפיצל את אירופה לשניים; שנית, רומא השחצנית, שהיתה כשבר כלי לאחר כיבושה ובזיזתה ע"י צבאות קארל V ושלישית, הוא עצמו שהגיע כאמור, לגיל 60 - גיל בו ראוי לו לאדם לחשוב לא רק על הזמן החולף אלא גם על ה"נצח". ואכן כבר בתום שנתיים (1536) החל לעבוד על תמונת "יום הדין" בקאפלה הסיסטינית; תמונה המבוססת על "הקומדיה האלוהית" של דאנטה. על מצבו הנפשי של מיכלאנג'לו מעידים שירים שכתב

בתקופה זו וגם דיוקן עצמי ששילב בתמונה - דיוקן של שק עור ללא גוף.

ב-1541 התפנה לנסות ולסיים את קבר יוליוס II, אלא שכעבור שנה נצטוו לצייר את כיפת הקאפלה פאולינה, הכוללת את תיאורי המרתו של ס' פאול (סיום 1545) וצליבתו של ס' פאול (סיום 1550). בתקופה זו גם חלה פעמיים: בקיץ 1544 ובחורף 1545.

מיכלאנג'לו טען תמיד, שאיננו אדריכל - כפי שטען שאיננו צייר - עם זאת קיבל בשנת 1546 את התפקיד למצוא פתרון נאות להשלמת כנסית ס' פטר. המצב באתר הבניה היה בכי רע: כבר עברו 43 שנים מאז הרס בראמאנטה את הכנסיה העתיקה והרעועה (נבנתה במאה ה-4 ע"י הקיסר קונסטנטינוס). היסודות הונחו עוד בשנת 1503 אלא שמותו של בראמאנטה (1514) ואחריו ג'וליאנו סאנג'לו (1516) ולבסוף רפאל (1520) גרמו לעיכוב מתמשך.

גם ב-26 השנים הבאות התקדמה העבודה בעצלתיים - בפיקוחו של אנטוניו סאנג'לו "הזקן", שבנה דגם עץ לצורך המשך הבניה. עם מותו של אנטוניו סאנג'לו "הצעיר" ומינויו של מיכלאנג'לו חל מהפך. המעט שנבנה סולק והבניה חודשה לפי תוכנית מרכזית, שיש לה זיקה לרעיון המקורי של בראמאנטה - כפי שטען מיכלאנג'לו - אלא שהיא שונה ממנה בהרבה.

מבחינת העיצוב התלת מימדי היתה התוכנית של מיכלאנג'לו פיסולית ודינמית, אלא שהגימור שמרני ומאופק, בהשוואה לעבודותיו האחרות, כגון הספריה ע"ש ס' לורנצו בפירנצה. מיכלאנג'לו לא זכה להשלים את הבנין; הכיפה, למשל, הושלמה, בשינויים רבים, רק עשרים שנה לאחר מותו (90-1586), על פי דגם עץ שהכין. אבל השינוי הדרסטי ביותר חל כעבור עשרים שנים נוספות (26-1606), כאשר הוארך האגף המערבי על-מנת לשוות לחלל הפנימי צורת צלב, כנדרש לצרכי הטקסים הדתיים במקום. למרות שלכאורה נעשה שימוש בכמה מהפרטים העיטוריים שפיתח מיכלאנג'לו, כגון עמודי הענק, איבד הבנין את אופיו המקורי. יתרה מכך, הכיפה שהיוותה את לב הקומפוזיציה נעלמה מאחורי מסך החזית - זו הנראית היום.

בשנת 1550, בהיותו בן 75, הופיע ספרו המפורסם של ג'ורג'ו ואסארי על "חיי האמנים", הכולל ביוגרפיה והערכה לפועלו של מיכלאנג'לו. באותה שנה החל ביצירת פסל "ההורדה מהצלב" שנועד לקתדרלת פירנצה. ליטוש הפסל אמור היה להעשות ע"י פסל אחר ולפי הנחיותיו של מיכלאנג'לו, אלא שהלה מת לפני סיום העבודה. המראה ה"בלתי גמור" לא הפריע לו כלל; העיקר, טען, הוא מציאת הנוסחא" ואילו הגימור אינו אלא שלב מישני ולכן ניתן למסרו לאחרים. (פסל זה כולל גם דיוקן של מיכלאנג'לו בדמות ניקודמוס הרחמן הזקן). ב-1553 הופיע גם ספר של אחד בשם אסקאניו קונדיווי (Condivi). נפטר (1574) תלמידו וידידו של מיכלאנג'לו שבספרו המתאר את חיי האמן הדגול. בנוסף התפרסמו לימים (6-1890) שיחות שניהל מיכלאנג'לו עם האמן הפרוטוטוגי פראנססקו דה הולאנדה (1517-1584, HOLLANDA).

ב-1555 נפטר האפיפיור יוליוס III, בסמוך לאחריו עוד שני אפיפיורים: מרצ'לוס III ופאול ה-IV. בתקופה זו הלכה והתקדמה בנית כנסית ס' פטר בותיקאן. ב-1556 נמלט לספולטו, מחשש לפלישה מחודשת של צבאות הקיסר, אך

- 1501 "פייטה" (ס' פטר, רומא). "דוד" (אקדמיה, פירנצה). "מדונה וילד" (ברוג', בליה), עד 1534.
- 1503 "מדונה וילד ויוחנן כתינוק" (אקדמיה, לונדון).
- 1505 "משה" (ס' פטר ב-וינקולי, רומא), עד 1545.
- 1513 "העבדים" (לובר, פאריז), עד 1516.
- 1519 "ישו והצלב" (ס' מריה סופרה מינרווה רומא), עד 1520.
- 1520 "השחר", "השקיעה", "היום", "הלילה" (ס' לורנצו, פירנצה), עד 1534.
- 1530 "דוד" (אפולו, בארגלו, פירנצה).
- 1532 "הנצחון" (פאלאצו ווקיו, פירנצה), עד 1534.
- 1550 "פייטה פאלסטרניה" (אקדמיה, פירנצה).
- 1550 "ההורדה מהצלב" (דואומו, פירנצה), עד 1556.
- 1552 "פייטה רונדאנינו" (קסטלו ספורצה, מילאנו), עד 1506.
- ציורים:
- 1503 "המשפחה הקדושה" (ציור קיר אופיצי, פירנצה), עד 1505.
- 1508 "קאפלה סיסטינה" כל התקרה (הותיקאן, רומא), עד 1512.
- 1533 "יום הדין", (קאפלה סיסטינה, קיר המזבח), עד 1541.
- 1542 "ס' פאול וצליבת ס' פאול" (קאפלה פאולינה, הותיקאן, רומא). כמו כן נשתמרו רבים מרישומיו של מיכלאנג'לו (רובם באנגליה), עד 1550.
- פרויקטים אדריכליים:
- 1514 חיזוק כיפת בית הטבילה בשרשרת ברזל, פירנצה.
- חזית בית תפילה של ליאו X, במבצר ס' אנג'לו, רומא (לשעבר כנסיית הקדושים קוזימה ודאמיאן).
- 1516 עיצוב חזית כנסיית ס' לורנצו הישנה, פירנצה (בוצע ע"י ג'וליאנו סאנג'לו. הבנין המקורי ע"י ברונלסקי).
- 1519 כנסיית ס' לורנצו, האגף החדש, פירנצה.
- 1523 ספרית לורנצו, פירנצה. (המדרגות ע"י ברטולומיאו אמאנאטי לפי דגם חימר של מיכלאנג'לו).
- 1539 כיכר גבעת הקאפיטול, רומא: מדרגות ארמון "הסנטורים" (שאר הבנין ע"י מארטינו לונגי האב. 1600).
- ארמון "קונסרבאטוריו" (הושלם בשינויים רבים ע"י ג'אקומו דלה פורטה ו-דומניקו פונטאנה 1561-84).
- ארמון חדש (מוזיאון הקפיטול). נבנה 1603-54 לפי תכנית של מיכלאנג'לו.
- ריצוף הכיכר (בוצע ב-1946 לפי תחריט, שהועתק ב-1569, מתרשים של מיכלאנג'לו. הפסל "מארקוס אורליוס רוכב על סוס" הוא מהתקופה הרומית העתיקה. הדמויות והסוסים בחזית הכיכר אף הם מהעת העתיקה).

שב לרומא לאחר זמן קצר, על אף סכסוכים ואי הבנות, שנבעו משינוי כללי של האוירה. בשנים אלו (1559) גם ציווה האפיפיור פאול IV על הצייר וולטרה לכסות את ערוות הדמויות בציור "יום הדין" - למרבה כעסו של מיכלאנג'לו ומבוכתו של וולטרה, שזכה לכינוי הגנאי "מלביש המכנסיים", למרות שהיה ממעריציו של האמן הזקן (שהיה כבר כבן 84).

יש הסוברים שחיייו הצנועים, התנזרותו ממותרות ועבודה קשה היו בין הסיבות לאריכות ימיו, הגם שמכתביו מלאי תלוונות על כאבים, בעיות קיבה, קשיי שמיעה באוזן אחת, צלצולים באוזן שניה, אבנים בכליות, קוצר נשימה, שיניים רעועות ועוד. למעשה סבר שהוא על סף המוות מאז היותו בן 51. בסופו של דבר נפטר מיכלאנג'לו ברומא, כנראה מהתקף לב, בהיותו בן 89. אפילו בשנותיו האחרונות המשיך לפסל ויצר את "הפייטה פאלסטרניה".

למרות היותו אזרח כבוד של רומא ביקש להיקבר בפירנצה. לאחר הלוויה ממלכתית הונחה גופתו בכנסיית ס' אפוסטולי ברומא, אבל בן אחיו הצליח להבריח את הגופה לפירנצה, מקום בו נקבר בכנסיית ס' קרוצ'ה - בסמוך למצבת הזכרון של דאנטה. תלמידו ומעריצו ג'ורג'ו ואסארי עיצב את המצבה ששרדה עד היום הזה.

מיכלאנג'לו נחשב לאחד האמנים הגדולים בכל התקופות. בנוסף ליצירתו החזותית נמצאו, בשנת 1623, גם שירים שכתב, המעידים על היותו אחד המשוררים החשובים של תקופתו. השפעתו על האמנות היתה כה גדולה עד שהמילה רנסאנס נטבעה, במידה רבה, על-מנת לאפיין את יצירתו. התקופה הפרוטסטנטית גם היא חייבת את קיומה, בעקיפין, למיכלאנג'לו. האפיפיור יוליוס II הרחיב את מכירת "המחילות" (אינדוליגנציות), שנועדו למלא את קופת הותיקאן, במטרה להבטיח את תפארת קברו - המוזוליאום - שהיה אמור להתבצע ע"י מיכלאנג'לו. בסופו של דבר קמו מרטין לותר ואחרים בדרישה לרפורמה ובמחאה (פרוטסטנטים = מוחים) על שיטה זו של איסוף כספים; מחאה שהפכה למרד כנגד הותיקאן.

מיכלאנג'לו יכול גם להחשב לאבי תקופת הפוסט-רנסאנס (מאנייריזם) בזכות סגנונו הדינמי המיוחד של הצגת דמויות בתנוחות מתח וסיבוב (סחיטה).

תפיסתו את גוף האדם ובעיקר הגבר היא לא רק תוצאה של לימודי אנטומיה. אדרבא, גישתו היא בראש ובראשונה יצירתית, כפי שמעידים הרישומים הרבים בהם הוא מרמז על מערכת שרירים, שהיא אולי מוגזמת מבחינת המציאות האוביקטיבית, אבל הכרחית מבחינת "האמת האמנותית" של יצירתו. בנוסף, יש להבין את גישתו לתיאור דמות האדם על בסיס הפילוסופיה הניאו אפלטונית, לפיה "הגוף הוא הצעיף דרכו מגלה עצמו האל".

פסלים:

- 1492 "המדונה של המדרגות" (בית בונאררוטי, פירנצה).
- "קרב הקנטאורים" (בית בונאררוטי, פירנצה).
- 1494 "הצליבה" (ס' ספיריטו, פירנצה).
- 1497 "בכחוס" (בארגלו, פירנצה).
- 1499 "פייטה" (ס' פטר, רומא).

1546 כנסית ס' פטר, הותיקאן, רומא: התחלת הבניה ע"י בראמאנטה (14-1503); רפאל (20-1514); אנטוניו סאנגאלו "הצעיר" (46-1520). מיכלאנג'לו ביטל למעשה את מעשה קודמיו וחזר, לדבריו, לת' המקורית של בראמאנטה, עד 1565.

1547 שינוי חזית ארמון פארנזה ברומא (הבנין ע"י אנטוניו דה סאנגאלו "הצעיר" 46-1534).

1557 עיצוב דגם לכיפת כנסית ס' פטר.

1559 הצעה לבנין כנסית ס' ג'ובאני די פירונטיני (על הצעה זו אמר מיכלאנג'לו, שכמותה לא נבנתה ע"י הרומאים או היוונים הקדמונים).

1561 הצעה לעיצוב שער פיא, רומא.

הצעה לבנין כנסית ס' מאריה דלי אנג'לו במרחצאות דיוקלטיאנוס.

המשך כנסית ס' פטר לאחר מות מיכלאנג'לו.

1586 ג'אקומו דלה פורטה ו-דומניקו פונטאנה משלימים את השינויים בכיפה לפי דגם של מיכלאנג'לו מהשנים 8-1557; הכיפה עצמה היא ואריאציה לטמפייטו של בראמאנטה, עד 1590.

1606 קארלו מאדרנה נצטווה להוסיף אגף "בסגנון מיכלאנג'לו" (החזית הנוכחית) על-מנת להתאים את הכנסיה לטקסי הדת - עבד בשיתוף עם אחיינו פרנצסקו ברומיני, עד 1626.

1627 ג'יאנלורנצו ברניני (בשיתוף עם פראנצסקו ברומיני עד 1631): השלמות פנים כנסית ס' פטר ותוספת אפריזן מתחת לכיפה, עד 1680.

בסמוך לפני 1644 ניסה ברניני להקים את מגדלי החזית לפי הצעתו המקורית של מאדרנה (המבוססת על הדגם של אנטוניו סאנגאלו "הצעיר"), אלא שמיד לאחר תחילת הבניה החלה החזית להסדק והמגדלים סולקו. ב-1655 עיצב ובנה ברניני את הכיכר המפורסמת שבחזית הכנסיה.

Serlio, Sebastiano

סרליו, באסטיאנו

1475-1554

אדריכל, צייר ותיאורטיקן איטלקי. נולד בבולוניה. למד ציור אצל אביו והתמחה בהכנת פרספקטיבות אדריכליות. פעל בעיר פזארו שליד אורבינו (בבעלות משפחת ספורצה, שליטי מילאנו. ב-1512 נמסרה העיר לרשות פראנסיסקו דלה רוברה, אחיינו של האפיפיור יוליוס II).

ב-1514, בהיותו בן 39 הגיע לרומא, שהיתה בעיצומה של פריחה אמנותית שלא נודע כמותה; פריחה, שמשכה אליה את מיטב אמני איטליה. כאן הצטרף, ככל הנראה, לחוג יוצאי אורבינו - בראמאנטה (70), רפאל (31) וידידיהם/עוזריהם: אנטוניו סאנגאלו "הצעיר" (31), באלדאסרו פרוצי (33) וג'וליו רומאנו (22). כמו כן שהו בעיר בעת זו ליאונרדו דה וינצ'י (62) ומיכלאנג'לו (39).

עם מותו של בראמאנטה באותה שנה (1514) הוזמנו ג'וליאנו סאנגאלו (69) ואחיו אנטוניו "הזקן" (59)

להמשיך בבנית כנסית ס' פטר. כעבור שנתיים (1516) נפטר ג'וליאנו סאנגאלו ואילו ליאונרדו עזב ונסע לצרפת. ברומא נותרו רק הצעירים יחסית. המשך בניית כנסית ס' פטר נמסרה לידי רפאל, פרוצי, אנטוניו סאנגאלו "הצעיר" וג'וליו רומאנו. ב-1518 הצטרף לחוג צעיר נוסף, ג'אקופו סאנסובינו, שזה עתה גמר לימודיו. בשולי חברה זו חי מאז 1517 גם הסופר הנודע פייטרו ארטינו.

ב-1520 הוכתה רומא בהלם עם מותו של רפאל בן ה-37. ג'וליו רומאנו עזב למאנטובה לעבוד בשרותה של משפחת גונזאגה (1524), אבל צעירים המשיכו להגיע. כך רוסו פירונטינו (1523) וכעבור שנה פארמאגיאנינו - אחרון "הגאונים הצעירים". למרות השוני הרב בעבודתם מקובל לכלול אמנים אלו במסגרת משותפת הקרויה "פוסט רנסאנס" או "מאנייריזם", דהיינו "הסגנון המסוגנן".

לכל זאת הושם הקץ ב-1527, כאשר נבזזה רומא ע"י צבאותיו של קארל V - הצעירים נמלטו מהעיר ונפוצו לכל עבר, פרוצי לסיינה ואנטוניו סאנגאלו לפירנצה (שניהם חזרו לאחר מכן לרומא), פארמאגיאנינו לבולוניה ומשם לפארמה (אבל נפטר בגיל 37 ב-1540). סאנסובינו, סרליו ורוסו פירונטינו-לונציה, כאן הצטרפו לסופר פייטרו ארטינו, שהקדים אותם בכמה חדשים. סאנסובינו, שהתייחד עם טיציאן, יסד מעין אסכולה של רנסאנס-ונציאני. רוסו פירונטינו המשיך לצרפת (1530). סרליו שנשאר באזור ונציה כ-15 שנה (עד 1540), החל לפרסם סידרת ספרי אדריכלות, שכללו לראשונה בתולדות המקצוע, שרטוטים של תוכניות וחזיתות של בנינים, מהם פרי עבודתו ומהם של בראמאנטה ו-פרוצי, שאת תרשימיהם ירש לאחר מות פרוצי ב-1537. מכל מקום, שני הכרכים הראשונים - "על הסגנונות" (1537), "על הבנינים העתיקים" (1540) - זכו להצלחה רבה.

בשנת 1540 נפטר ידידו רוסו פירונטינו בארמון פונטנבלו בצרפת. פרנסוא I מלך צרפת, הזמין עתה (1541) את סרליו ואת ג'אקומו ויניולה הצעיר (37), שניהם מבולוניה. נראה שויניולה התאכזב וחזר לאיטליה כעבור 18 חודשים, ואילו סרליו בן ה-66 נשאר כאן 13 שנה - עד מותו בפאריז בהיותו בן 79.

מעבודתו של סרליו בצרפת לא שרדו אלא ארמון אנסי-לה-פראן (ANCY-LE-FRANC, 1546 ואילך) ואחד משערי ארמון פונטנבלו, (נראה שהסתכסך עם האדריכל הצרפתי פיליבר ד'לורם). סרליו המשיך, לפרסם בצרפת עוד כרכים מספריו: "על הגיאומטריה והפרספקטיבה" (1545), "על בניית כנסיות" (1547), "על בנין שערים" (1551), "על בנין בתי מגורים: (אבד ונתגלה מחדש ב-1925). עשרים שנה לאחר מותו (1575) התפרסם ספר נוסף, האחרון בסידרת פרסומיו.

לספריו של סרליו היתה השפעה עצומה על סגנונות הבניה בזמנו. כך למשל על ג'אקומו ויניולה, שהיה לאחד האדריכלים החשובים של רומא. אבל עיקר תפוצתו של הספר היתה דווקא בספרד, אנגליה וגרמניה. מקום בו נתאפשר לכל רב בנאי לעדכן את בניינו בנוסח האדריכלות החדשה של איטליה ובמיוחד רומא.

צייר איטלקי. שמו המקורי ג'ורג'יו בארבראלי דה קאסטלפראנקו (Giorgio Barbarelli da Castelfranco). יליד בקאסטלפראנקו שליד ונציה. הנתונים הביוגראפיים על חייו דלים מאד: חוזה חתום בכתב ידו; רשימות של יצירותיו בפאדובה וב-ונציה (נערכו 1520 ו-1543); תיאור חייו בספרו של ג'ורג'יו ואסארי (1568) ורמזים עליו בספרים, שחברו זמן קצר לאחר מותו. הסברה היא שלמד אצל ג'ובאני בליני (מ-1490) את טכניקת הצבע, אך הושפע גם מאווירת המסתורין ושיטת ה"ספומאטו" של ליאונרדו דה וינצ'י.

מספר התמונות שאפשר לייחסן לג'ורג'ונה בוודאות - קטן ביותר, מאחר ולא חתם ולא תארך את יצירותיו:

- 1500 "משפט שלמה" ו"משפט משה" (אופצי, פירנצה).
 "הנואפת מוצגת בפני ישו" (מוזיאון לאמנות גלאזגו. התמונה חתוכה. יש המיחסים אותה לטיציאן).
- 1504 "מאדונה ותינוק על רקע נוף" (הרמיטאז', לנינגראד. יש המיחסים אותה לטיציאן).
 "מאדונה ותינוק עם קדושים" (כנסית קאסטלפראנקו).
- 1504 "דיוקן של עלם" (מוזיאון לאמנות, ברל ין).
 1505 "נער עם חיצים" (מוזיאון לאמנות וינה).
 "עלם" (פינאקוטה, מינכן).
 "מאדונה ותינוק עם קדושים" (פראדו, מדריד. יש המיחסים אותה לטיציאן). "רועה עם חליל" (האמפטון קורט, אנגליה).
 "הסערה" (אקדמיה, ונציה).
- 1505 "יהודית" (הרמיטאז', לנינגראד).
 1506 "לאורה" (גלריה לאמנות, וינה).
 1506 "אנטוניו ברוקארדו" (מוזיאון לאמנות, בודפשט).
 1508 "הערצת הרועים את ישו" (ג'יל, ושינגטון).
 "ההתגלות" (Epiphany ג'יל, לונדון).
 "המשפחה הקדושה" (ג'יל, ושינגטון).
 "אישה בעירום" - קטע מצויר קיר מ"בית הסוחרים הגרמנים" (היום באקדמיה, ונציה).
 "דיוקן של צעיר" (מוזיאון סן דייגו, ארה"ב).
 1510 "קונצרט ביער" (לובר, פאריז).
 "דיוקן עצמי ב-"דוד" (מוזיאון הרצוג אנטון, בראונשוויג, גרמניה).
 "ונוס הנמה" (דרזדן. הנוף ברקע ע"י טיציאן).
 "הזקנה" (אקדמיה ונציה).
 "שלושה פילוסופים" (מוזיאון לאמנות וינה, עם תוספות קטנות ע"י סבאסטיאנו דל פיומבו (Piombo)).

ידוע גם, שהכין ציור קיר בארמון הדוג'ים בונציה ב-1507 (נהרס ונעלם). כמו כן נותרו מספר תחריטים של תמונותיו, שלא שרדו, ביניהם ציור קיר שביצע ב-1508 בשיתוף עם טיציאן ב"בית הסוחרים הגרמנים" בונציה. (הציורים דהו לחלוטין. התחריט משנת 1760).

ג'ורג'ונה נחשב בעיני רבים כמיסדה האמיתי של אסכולת ונציה, אסכולה שבה המעבר מצבע לצבע נעשה בגונים עדינים ללא קווי מתאר (קונטור) - שיטה, שאומצה במאה ה-19 ע"י הציירים האימפרסיוניסטים.

רוב תמונותיו קטנות יחסית ונועדו כנראה לחוג מצומצם של ידידים בעלי השכלה רחבה בספרות ופילוסופיה. מכאן גם הנטייה לנושאים סמליים, שמשמעותם מעורפלת. ג'ורג'ונה היה גם מהראשונים שצייר תמונות נוף כמעט כנושא בפני עצמו - תופעה חדשה באמנות. אפייה האידיאלי והמהורהר של אמנותו השפיע על חבריו ואפילו על מורו ג'ובאני בליני, כמו גם על כל ציירי איטליה מהמאה ה-16 ואילך. ג'ורג'ונה נפטר בגיל 32, כנראה באחת המגיפות שפקדו את ונציה.

על מידת חשיבותו בעיני אמני הדורות מעידה העובדה שעוד במאה ה-19 השתמש אדוארד מאנה בתמונת ה"קונצרט ביער" של ג'ורג'ונה כדוגמא לתמונתו "ארוחת הבוקר על הדשא".

Lotto, Lorenzo

לוטו, לורנצו

1480-1556

צייר איטלקי. נולד בונציה, אבל עם זאת שמר על מרחק מסוים ממסורת עיר מולדתו. על תולדות חייו ידוע ממכתביו ו"ספר החשבונות", שהחל לערוך ב-1538, בהיותו כבן 58. לוטו החליף תכופות את מרכזי פעילותו, היה בטררוויזו (1505), ב-רקאנאטי (1506 או 1508), ב-רומא (1512-1508), מקום בו הושפע מציורי ה"סטאנצות" של רפאל בותיקאן ואולי גם השתתף בהכנתן. לאחר תקופת נדודים חי בונציה (9-1527) והמשיך במסעותיו עד שובו לונציה (49-1540) ושוב חזר לנדוד. בהיותו כבן 74 נתעורר למחצה ונאלץ למצוא מקלט במנזר, מפני בעלי חוב ומקטרגים. כאן נפטר כעבור שנתיים, בהיותו בן 76. לורנצו לוטו היה דיוקנאי מעולה, ששם את הדגש בהבעה מאופקת, ובסולם צבעים מיוחד העשוי שכבות שכבות, שזוהר עמום משתקף מהן. בציוריו הדתיים, ובייחוד בפרסקות ובתמונות המזבח, פיתח עולם רב-גוני של נושאי רקע: נופים עירוניים וכפריים, קטעי הווי ותיאורים אלגוריים, אשר בזכותם נחשב לאחד המעניינים שבאמני דורו. ואסארי כתב עליו ברוח אוהדת, אך רק בעת האחרונה הוכר שוב כאחד מגדולי האמנים, בגין התכונות המבדילות אותו מהאסכולה הונצאנית.

Peruzzi, Baldassarre

פרוצי, באלאדסארה

1481-1536

צייר ואדריכל איטלקי. נולד בסיינה, כנראה שהיה שוליה של פינטורקיו (Pinturicchio 1454'-1513) וסייע לו בציורי הקיר בקאפלת יוחנן המטביל בקתדרלה של סיינה. בגיל 21 (1503) עבר פרוצי לרומא, עבד עם בראמאנטה בתכנון כנסיית ס' פטר וצייר בארמון הותיקאן את המסגרת הדקורטיבית של ציורי רפאל. החל מגיל 27 (1508) פעל בעיקר כאדריכל, לאחר שקיבל את תכנון וילה פארנזינה מפטרון האמנות אוגוסטינו ציגי (Chigi) 1465-1520 מעיר מולדתו סיינה (בנייתה נסתיימה ב-1511), כולל ציורי הפרסקו המעטרים אחד מאולמות הוילה. אלו מייצגים את חידושי האילוזיוניזם (יצירת

- מפתחותיו", שצייר פרוג'ינו 20 שנה קודם לכן בקאפלה הסיסטינית בותיקאן.
- 1505 דיוקן אנג'לו דוני (אופיצי, פירנצה).
 דיוקן מדלנה דוני (אופיצי, פירנצה).
 "מאדונה גולדפיני" (אופיצי, פירנצה).
 "מאדונה ויוחן הקדוש" ("מאדונה פראטו", וינה).
 "מאדונה אסטררהאזי" (בודפסט), עד 1507.
- 1506 "מאדונה אניסיד" (ג'יל, לונדון).
- 1507 "הורדה מהצלב" (גלריה בורגזה, רומא).
 LA BELLE JARDINIERE. (לובר).

- בראשית 1508, בהיותו בן 25, הוזמן לרומא ע"י האפיפיור יוליוס II, בהמלצת בראמאנטה, שרצה כנראה להסתייע בנוכחותו של עוד אחד מבני עירו (אורבינו) - למרות שרפאל היה עדיין בלתי מוכר יחסית. עוד באותה שנה התמנה רפאל לבלר חצר האפיפיור, אבל עד מהרה ניתנה לאמן הצעיר הזמנה חשובה: עיטור חדרי מגוריו (STANZE) החדשים של האפיפיור יוליוס II מגדולי פטרונים האמנות בכל הדורות.
- 1508 "סטאנצה סנייאטורה" (SEGNETURA). ציור קיר, הותיקאן רומא, עד 1511.
- "מאדונה ניקוליני-קופר" (ג'יל, וושינגטון).
- 1511 דיוקן יוליוס II.
 "גאלאטאה" (וילה פארנזינה, רומא), עד 1513.
- 1512 "סטאנצה אליודורו" (ELIODORO). ציור קיר, הותיקאן רומא, עד 1514.
- 1513 "מאדונה סיסטינה" (דרזדן).
 עיצוב הקאפלה של משפחת ציגי (CHIGI) בכנסית ס' מאריה דל פופולו רומא.
- 1514 עיצוב בנין כנסית ס' מאריה דל פאצ'ה (PACE) רומא.
 עיצובים ועיטורים שונים בותיקאן, אולמות וגלריה שהחל בהם בראמאנטה, עד 1516.
- "סטאנצה דלה אינסנדו" (INCENSO) הותיקאן, רומא, עד 1517.
- הכנת תכנית חדשה, בצורת "צלב לאטיני", לכנסית ס' פטר (לאחר מות בראמאנטה) בשיתוף עם סאנג'אלו "הצעיר", פרוצי וג'וליו רומאנו, עד 1520.
- אותה תכנית "צלב לאטיני" ע"י עוזרו ויורשו סאנג'אלו "הצעיר" פרוצי (העבודה סולקה ע"י מיכלאנג'לו ב-1546).
- 1515 עיצוב ארמון וידוני-קאפארלי (נשתמר רק חלק מהמיבנה).
- 1516 רישומים לשיחים לחדרו של ליאו X (מוזיאון ויקטוריה ואלברט, לונדון) עיצוב כנסית ס' אליג'ו דלי אופיצי. (רומא, S. ELIGIO DEGLI OFFICCI).
 עיצוב ארמון פאנדולפני, פירנצה. (PANDOLFINI).
 עיצוב ארמון "מאדמה" (MADAMA) לא הושלם. העיטור הפנימי ע"י עוזריו).
- 1517 דיוקן באלטאזאר קסטיליונה (לובר).
 ה"השתנות" (TRANSFIGURATION) מוזיאון הותיקאן, עד 1520.
- 1518 "המשפחה הקדושה" (לובר, פאריז). "ס' מיכאל מכניע את השטן" (לובר, פאריז).

אשליות פרספקטיבות) בציור חלונות ועמודים מדומים, שמבעד להם משתקפת פנורמה רחבה של נוף ודמויות. ב-1514, לאחר מותו של בראמאנטה, המשיך בתכנון ובניית כנסיית ס' פטר ביחד עם רפאל, ג'וליו רומאנו וסאנג'אלו "הצעיר" (עד 1516, פורק ונבנה מחדש ע"י מיכלאנג'לו - לאחר 1546); כמו כן עבד, יחד עם רפאל, בעיטור כנסיית סנטה מריה דלה פאצ'ה (1516/7). כאן צייר את "הצגת מאריה במקדש". יצירתו הגדולה האחרונה, ארמון מאסימו אלה קולונה ברומא (1532-35), נסתיימה שנה לפני מותו בהיותו בן 55. (PALAZZO MASSIMO ALLE COLONNE).

Raphael, Sanzio

רפאל

1483-1520

צייר ואדריכל איטלקי. נולד באורבינו. בנו של ג'ובאני סאנצ'ו, איש משכיל אבל צייר ללא חשיבות רבה (לדברי ואסארי). את ראשית חינוכו ההומניסטי והאמנותי קיבל כנראה מאביו ומציירי חצרו של דוכס אורבינו. בהיותו בן 8 מתה אימו וכשמלאו לו 11 שנה נתייתם גם מאביו. ידוע שבגיל 18 (1501) בקירוב כבר פעל ב-פרוג'יה, בסדנתו של פרוג'ינו, אשר השפיע על עבודותיו המוקדמות, ומכאן מניחים שהיה תלמידו. מיצירתו המתועדת הראשונה, "מזבח ניקולאוס מטולנטינו" (1501) שרדו קטעים בלבד:

1501 "צליבת ישו, הבתולה וקדושים" (ג'יל, לונדון).

"אלגורית חזון האביר" (ג'יל, לונדון).

"שלושת העלמות" (מוזיאון קונדה, שאנטי צרפת).

"ס' מיכאל" (לובר, פאריז).

"הכתרת הבתולה" (הותיקאן), עד 1503.

בגיל 21 (1504) עבר רפאל לפירנצה - אם כי יתכן שערך בה ביקורים קודמים - וכאן הגיעה יצירתו לשלב התפתחות חדש. בפירנצה פעלו אז ליאונרדו דה וינצ'י ומיכלאנג'לו, בהקשר לשני ציורי הקיר, "קרב אנג'ירי" ו"קרב קאצ'ינה". רפאל קלט את השפעתם, כפי שמוכיחים מספר דיוקנות ומאדונות המבוססים על תמונותיו של ליאונרדו: האור-צל (CHIAROSCURO), ה-ספומאטו (SFUMATO), תנוחות הדמויות, והקומפוזיציה הגיאומטרית - כגון הפרמידה, ששלטה בתמונות הקבוצתיות שלו בתקופה זו.

בפירנצה הושפע רפאל גם מהאידיאליזם של פרה ברטולומאו (1470-1517, Fra Bartolomeo), שציורו "יום הדין האחרון" במנזר ס' מארקו בפירנצה שימש מקור השראה לפרסקו של רפאל "השילוש הקדוש" בכנסית סאן סוורו בפרוג'יה (מתוארך 1505, אך כנראה מאוחר יותר). ואסארי מוסר שהתעניין גם בציוריו של מיכלאנג'לו וכן באמני הדורות הקודמים: דונאטאלו, ורוקו, מסאצ'יו, פאלויאולו.

1504 "נשואי הבתולה" (גלריה ברירה, מילאנו). בתמונה זו מתגלה רמז ראשון לסגנונו האישי של רפאל, המצטיין ברכות דינמית ומתיקות, למרות שניכרת כאן השפעה ברורה של היצירה "ישו מוסר את

פירונטינו ואנטוניו סאנגאלו "הצעיר" - מפירנצה; וכן סופרים ומשוררים ביניהם, קאסטיליונה, במבו, ארטינו ועוד.

ראוי לזכור, שריכוז אדיר זה של כשרונות לא יכול היה להתקיים ללא חסותם ומימונם של פטרוניס כגון יוליוס II ובני משפחתו, האפיפיורים של משפחת מדיצי: קלמנט VII, ליאו X וכן משפחת הבנקאים צ'יגי ועוד רבים אחרים.

ניתן לומר שכמו שרפאל היה "נסיך האמנים" - היו פטרוניס אלו "נסיכי האמנות".

סאנגאלו (הצעיר), אנטוניו Sangallo, Antonio 1483-1546

אחינים ותלמידים של ג'וליאנו ואנטוניו (ע"ע). הגיע מפירנצה לרומא בגיל 22 (1505). עבד כעוזרו של בראמאנטה בתכנון כנסיית ס' פטר בותיקאן. כעבור שנתיים תכנן ובנה את כנסיית ס' מאריה די לורטו ברומא (1507 שונתה בהמשך ע"י אחרים). ב-1513 כבר תכנן את הוילה של הקארדינאל אלסאנדרו פארנזה ב-קאפרארולה.

ב-1514 לאחר מותו של בראמאנטה היה ממונה על בניית כנסיית ס' פטר ביחד עם רפאל, ג'וליו רומאנו ו-פרוצי, שהתמנה לאדריכל ראשי ב-1520, לאחר מות רפאל.

המפנה החשוב בחייו קרה כאשר ב-1534 נבחר אלסאנדרו פארנזה כאפיפיור פאול III. אנטוניו הוזמן להרחיב את בית המשפחה ולהפכו לארמון מבוצר. הבנין ובעיקר החצר הפנימית, המבוססת על אלמנטים של רומאים עתיקים, כגון הקולוסיאום, שימש אב טיפוס לבנין ארמונות עד שלהי המאה ה-20 (46-1534).

השלמת הבנין ע"י מיכלאנג'לו. בשנת 1539 נתבקש להכין הצעה חדשה לכנסיית ס' פטר; דגם שעבד עליו עד מותו בהיותו בן 63. (דגם העץ והרישומים שמורים עד היום בותיקאן). אבל, כל העבודה בכנסיית ס' פטר שנעשתה על ידו וע"י ידידיו - רפאל, פרוצי וג'וליו רומאנו - שונתה ע"י מיכלאנג'לו בשנים 64-1546.

קלואה, ז'אן Clouet, Jean 1485-1541

צייר צרפתי. כנראה שהיה פלמי במוצאו, אבל מעט ידוע על חייו. עיקר עבודותיו בתחום הדיוקן, כמו כן הצטיין ברישום. בשנת 1516 פעל בשירות פרנסוא I מלך צרפת וב-1523 הוענק לו מעמד מקביל לחשובי המשכילים והמשוררים בחצר המלוכה. קלואה נפטר בפאריז בהיותו בן 56. מבחינה סגנונית ניתן למצוא זיקה בין עבודותיו לאלו של אסכולת ארצות השפלה, אבל יש המגלים תחילתה של השפעת האמנים המאנייריסטים האיטלקיים, שפעלו בחצר המלוכה בפונטנבלו.

בנו, **פרנסואה קלואה** (1510-72), המשיך במסורת ציור הדיוקנים.

אלטדורפר, אלברכט Altdorfer, Albrecht 1485-1538

צייר ואדריכל גרמני. פעל רוב ימיו ברגנסבורג: תחילה כאזרח (מ-1505) ולאחר מכן כחבר המועצה ואדריכל

סידרת ציורי הקיר בחדרי המגורים (STANZE) נוצרו במקביל לתקרת הקאפלה סיסטינה של מיכלאנג'לו. עבודות אלו מהוות שתיים מנקודות השיא של אמנות הרנסאנס. רפאל הביא לידי ביטוי לא רק את התפתחותו האישית המפתיעה של צעיר בן 26, אלא את המיזוג של הישגי קודמיו, כולל ציורי הרקע הארכיטקטוני של בראמאנטה, שנחשבו לחדשניים ביותר באותם ימים.

החדר הראשון, היותר חשוב - "הסטאנצה דלה סנייאטורה" - מוקדש למורשת התרבות האירופאית. ציורי חדר זה כוללים את:

"הויכוח על הסאקראמנט" = נצחונה של הדת הנוצרית. "אסכולת אתונה" = הפילוסופיה והמדעים.

תמונה זו, שהיא המפורסמת יותר מבין העבודות בחצר, כוללת דיוקנות (דמיוניים) של סוקראטס, אפלטון, אריסטו, פיתגוראס, דיוגנס, אוקלידוס וכו' - חלקם בדמות בני התקופה - ידידיו של רפאל - כגון בראמאנטה, פרוצי ורפאל עצמו.

"הר הפארנסוס" = מורשת השירה הקלאסית.

"המשפט" = "משפט שלמה" ודוגמאות אחרות של החוק והצדק.

ציורי החדר השני, הקרוי "אליודורו", הושלמו בימיו של האפיפיור ליאו X (לבית מדיצי). אלו מוקדשים להתערבות ההשגחה העליונה למען הכנסייה: "גרוש אליודורוס מבית המקדש"; "המיסה ב-בולזנה"; "שחרורו של ס' פטר מכלאו"; "האפיפיור ליאו הגדול פוגש את אטילה ומשכנעו לסגת מרומא".

העיטורים ב"וילה פארנזינה", (תוכננה ע"י ידידו פרוצי) כוללים את ציור הקיר המפורסם "נצחון גלאטאה", הנחשב כביטוי היופי האידיאלי של דמות האישה בתקופת הרנסאנס.

בחדר השלישי, הקרוי "סטאנצה דל אינסדיו די בורגו", כוללים 4 אירועים מחיי האפיפיורים ששמו "ליאו", כשם פטרונו - החשוב שביניהם "השריפה ב-בורגו"; (מכאן שם החדר) שבוצע ברובו ע"י תלמידיו.

רפאל נפטר לפתע, ביום הולדתו ה-37, עשיר ונערץ לפחות כמיכלאנג'לו וניקבר בבנין הפנתיאון ברומא.

סגנונו של רפאל נתגבש תוך כדי קליטה בלתי פוסקת של השפעות אמנים אחרים - לעיתים גם שיבץ ביצירותיו קטעים שאולים שלמים - אך כשרונו מתבטא ביכולת לשלב את אשר שאל בפתרון הבעיה שעמדה בפניו.

על-מנת להבין את תופעת רפאל - שהיה ידוע כ"נסיך האמנים" ואף ביקשו למנותו קארדינאל הכנסייה - יש לקחת בחשבון ארבעה מרכיבים: כשרון, זריזות, יופי נדיר ונעורים. בעולם של שלהי הרנסאנס, עולם של הערצת היופי והחן האצילי - השרו מרכיבים אלו קסם מהפנט שאין כדוגמתו; קסם שעבר מדור לדור במשך ארבע מאות שנים, עד לחורבנו של העולם הקלאסי במלחמת העולם הראשונה.

רפאל השפיע על הדור הצעיר - רובם בני גילו - שפתח דף חדש באמנות (קרוי גם פוסט רנסאנס או מאנייריזם). בין אמנים אלו, שהגיעו לרומא מכל רחבי איטליה, בלטו סבסיטאנו סרליו - מבולוניה; ג'וליו רומאנו - מרומא; לורנצו לוטו וסבאסטינו דל פיומבו (1485-1547) (Piombo) מונציה; ג'אקופו סאנסובינו, בנבוטו צ'ליני, רוסו

אוננציאטה. הזמנה זו העסיקה אותו כחמש שנים (1509-14). כמו כן שיתף פעולה עם הפסל ג'אקומו סאנסובינו (ע"ע). בתקופה זו (14-1513) קיבל לסדנתו מספר תלמידים ועוזרים, ביניהם האמנים לעתי (ע"ע): רוסו פיורנטינו, פונטורמו, ג'ורג'ו ואסארי ועוד.

בין יצירותיו החשובות: סידרת ציורי קיר במונוכרום של צבעים אפורים (גריזאיי) על "חיי יוחנן המטביל", אותם התחיל ב-1511 (הושלמו ב-1526).

בשנת 1517, בהיותו בן 31, התחתן אנדראה דל סאטרו עם אלמנה בעלת אמצעים. מכאן ואילך הירבה לצייר את דיוקנה שהיה בסיס למספר תמונות מאדונה. שנה לאחר נישואיו (1518) הוזמן לפונטנבלו לחצר מלך צרפת, פרנסוא I. מסיבות בלתי ידועות חזר לפירנצה לאחר כשנה מבלי שביצע בצרפת שום יצירה בעלת משמעות. לעומת זאת, קיבל עם שובו הזמנה חשובה לציורי קיר עבור הוילה של משפחת מדיצי - שליטיה של פירנצה בתקופה זו - אלא שהפריקט לא הושלם מאחר והזמן בפועל, האפיפיור ליאו X (בן משפחת מדיצי), נפטר בסוף 1521.

מאחר ומצבו הכלכלי היה מבוסס ביותר ולא היה תלוי בהכנסות מתמונותיו, (ידוע שב-1520 החל לבנות לעצמו בית רחב מידות בפירנצה, כמו כן העסיק משרת אישי בנוסף לשוליות ולתלמידים), יכול היה סאטרו לצייר כרצונו, לעיתים תמורת שכר מועט או ללא כל תמורה - מכאן, אולי, ההערה של תלמידו ואסארי, שלא היה בעל שאיפות וכל רצונו היה "להגיע לשלמות" - ביטוי שהעיב על שמו בעיקר במאה ה-19.

אנדראה דל סאטרו נפטר בגיל 44 (1530) במגיפה שפרצה בפירנצה בעת המצור על העיר ע"י צבאות האפיפיור והקיסר.

אחד המאפיינים המייחדים את יצירתו משאר הציירים בפירנצה היא התיחסותו לצבע ולביטוי רגשות ואילו רישומיו מעידים שאכן היה אמן "מושלים". מאפיינים אלו מבשרים את בוא הדור הבא (המאניריזם) של תלמידיו.

סאנסובינו, ג'אקוֹפּוֹ Sansovino, Jacopo 1486-1530

ארכיטקט ופסל איטלקי (שמו המקורי טאטי). זכור כמי שהביא את סגנון הרנסאנס לונציה. יליד העירייה קאפרזה. בהיותו בן 17 (1503) התקבל לסדנא של אנדראה סאנסובינו (ע"ע) ואימץ את שמו כאות הוקרה. כעבור שנתיים התלווה כעוזר של ג'וליאנו סאנגלו (ע"ע) לחצר האפיפיור יוליוס II ברומא, על-מנת לשפץ פסלים מאוסף העתיקות. חזר לפירנצה (1511) וכאן יצר את פסליו הראשונים: "גיימס הקדוש" בכניית ס' מאריה די פיורי, ו"בככוס ופאן" (בארגאלו, פירנצה). בהמשך יצא שוב לרומא (1518-27) וכאן התיידד עם קבוצת האמנים שהיתה מקורבת לרפאל (ע"ע). עבודותיו מתקופה זו: "מאדונה דל פראטו" (1518), ס' אוגוסטינו, "ס' גיימס" (1520), ס' מאריה די מונטסרה). לאחר ביות רומא ע"י צבא הקיסר קארל V (1527) נמלט לונציה מקום בו יצר קשר עם הסופר ואיש החברה הנודע פייטרו ארטינו (ע"ע) וידידו הצייר טיצ'אן (ע"ע). בזכות אלה מונה כאדריכל אחראי לכל המבנים בכיכר ס' מרקו, למעט ארמון הדוג'ים. בין עבודותיו בונציה: ארמון קורנר (1533),

העיר (מ-1526 ואילך). אלטורפר היה מראשוני האמנים הצפון אירופאים שצייר נופים, בהם משולבות דמויות כחלק קטן יחסית ממרכיבי הטבע: עצים, סלעים, הרים, עננים וכו'. בשנים שלאחר 1518 קיבל מהכנסייה מספר הזמנות על נושאים דתיים וב-1529 צייר את התמונה הגדולה "אלכסנדר בקרב איסוס" (אלטה פינאקוטק, מינכן). בתמונותיו הדתיות ניצל את הידע שלו בתחום האדריכלות והפרספקטיבה עם דגש על מקור האור - לפידים, כוכבים, דמדומים וכו' - על מנת להדגיש את הצבע בהירות גדולה. למרות מקוריות סגנונו אין ספק, שהכיר היטב את יצירותיהם של הגרמנים בני דורו (קראנאך, דירר ועוד) וכן את יצירותיהם של אמנים רבים מצפון איטליה.

אלטורפר ידוע גם בזכות רישומים בצבעי שחור לבן על רקע אפור או חום וכן הדפסי שחור לבן, ביניהם סידרה מפורסמת של 40 הדפסים על הנושא "נפילתו וישועתו של האדם".

בשנותיו האחרונות חזר, כנראה, לצייר נופים במידות קטנות הגובלות במיניאטורות. אלטורפר נפטר בעיר מולדתו בהיותו בן 53.

פאטיניר, יהויכים Patinir Joachim 1485-1524

צייר פלמי. משערים שהיה תלמידו או הושפע מהירונימוס בוש. פאטיניר נחשב לאחד מראשוני האמנים שהפכו את ציור הנוף לעיקר בתמונותיהם, על אף שלכאורה עדיין מתייחס נושא התמונה לאירועים דתיים.

הדמויות ביצירותיו קטנות ביותר ונבלעות ברקע הנוף, המצויר בדרך כלל ממעוף הציפור. תחושת העומק מושגת באמצעות הפרספקטיבה האטמוספירית *צבע כחול ערפילי לציין קו האופק - טכניקה המופיעה כבר ביצירתו של ליאונרדו דה וינצ'י.

בשנת 1521 פגש את אלברכט דירר, שהכין רישום דיוקן שלו ואף ציין, שראה בו אמן מוכשר ביותר. כמו כן שיתף פעולה עם אמנים פלמים בני דורו כמו ציור רקע הנוף בתמונת "ס' ג'רום" (4-1520), היום במדריד) עבור האמן הפלמי קונטיין מאסייס (Massys 1465-1530). פאטיניר נפטר באנטוורפן בהיותו בן 44.

סארטו, אנדראה דל Sarto, Andrea del 1486-1530

צייר איטלקי מפירנצה. שמו המקורי אנדראה ד'אגנולו. רק מעט מאד ידוע על חייו. ההנחה היא שהשם דל סארטו (באיטלקית החייט) מרמז על המקצוע של אביו ובני משפחתו. כמו כן ידוע שהיה נמוך קומה ונודע בין ידידיו בכינוי החיבה אנדראיני, דהיינו אנדראה הקטן.

בצעירותו שימש אנדראה שוליה של חרט עץ וצורף ובגיל 14 המשיך אצל הצייר רפאלינו דל גארבו: צייר מכובד המעורב במסורת הרנסאנס של פירנצה. יש אומרים שאנדראה היה גם שוליה של פיירו די קווימו (ע"ע). עם זאת ניתן לאמר שההשפעה העיקרית עליו נובעת מיצירותיהם של גדולי האמנים באותה עת: ליאונרדו דה וינצ'י, מיכלאנג'לו, רפאל ופרה ברטולומאו. מגיל 20 (1506) עבד בבנין החדש של הכנסייה והמנזר ס'

1516 "העליה השמימה" (ס' מריה ד'פרארי, ונציה).

השפעתו של רפאל בעליתו של מרים השמימה - כשהיא מוקפת מלאכים ולרגליה השליחים הנדהמים למראה הנס - כאילו מתבטלת לנוכח העיבוד של טיציאן, מה גם שדווקא נוסח זה זכה לחיקויים רבים בדורות הבאים; מכל מקום, התמונה עוררה את התפעלותם של בני דורו וקבעה את מעמדו כאמן מרכזי בתקופתו. בכל היצירות הבאות ניכרת עדיין השפעתו של ג'ורג'ונה בקומפוזיציה ובנושאים המיתולוגיים-אלגוריים, הם באה לידי ביטוי הפיזיות, שמקורה בשירתם של המשוררים האיטלקים ג'אקוֹפּוֹ סאַנְזָרוֹ (Sanzaro) ופייטרו במבו; (Bembo) פיזיות שכולה תום. היבט זה בולט במיוחד ביצירות כגון:

1517 "מאדונה פזארו" (ס' מריה ד' פרארי, ונציה), עד 1526.

1518 "פולחן ונוס" (פראדו, מדריד) - נושא תמונה זו, שתחילתו ביצירה "ונוס נמה" של ג'ורג'ונה, נהיה לאחת הצורות הקבועות ביצירתו של טיציאן ולאחר מכן אצל ציירים רבים עד עצם היום. ראוי לציין, שבוריאציות השונות על הנושא יש ללא ספק נימה ארוטית, בנוסף לתיאור אידיאלי של גוף האשה בערום, אבל גם משמעות סמלית, שניתנו לה פרושים שונים.

1520 "מאדונה, תינוק, קדושים ותורם" (אנקונה). "בכחוס ואריאדנה" ("בכחלת פרארה" ג"ל, לונדון), עד 1523.

1522 "התחיה" (כנסית נאזאר ו-סלזיו, ברסציה).

1523 דיוקן ותחילת הקשר עם פרדריקו II גונזאגה מ-מאנטובה.

"אנדריאן" (פראדו, מדריד). שלושת היצירות שנצרו במיוחד עבור אלפונסו ד'אסטה מ-פרארה - "פולחן ונוס", "בכחוס ואריאדנה" ו"אנדריאן", שנושאן הוא "העליצות" - מהוות תופעה חדשה בתולדות האמנות; אי לכך היוו מקור לחיקויים לאין סוף, אם בשלמותן או בחלקן.

בשנה זו, בתחילת שנות ה-30 לחייו, הביא טיציאן לביתו נערה צעירה מעיירת מולדתו. נולדו להם שני ילדים (1524, 1525). הבכור היה לכומר והצעיר היה לימים לעוזרו הראשי של אביו. ב-1525 חלתה הנערה וטיציאן נשא אותה לאשה, לאחר שהבריאה ילדה לו שתי בנות (30, 1529), אך נפטרה לאחר הלידה. טיציאן לא התחתן שנית עד סוף חייו.

1525 "ונוס אנאדיומנה" ג"ל, אדינבורג).

1526 "הקבורה" (לובר, פאריז), כאן מופיע לראשונה נושא המות והיאוש, שמתבטא בתנוחתם ובפניהם של מלוי של ישו, עד 1532.

1530 "מאדונה, תינוק, ס' קטרינה וארנבת" (לובר, פאריז).

"מאדונה, תינוק, ס' קטרינה ויוחנן המטביל" (ג"ל, לונדון).

(Corner), ארמון מאנין (Manin), בית יציקת המטבעות (1536), המרפסת ליד מגדל העיר (Loggetta) ויצירתו החשובה ביותר בניין ספרית ס' מארק (התחלה 1533 הושלם ע"י סקאמוצ'י) שהיתה לו השפעה מכרעת לגבי המשך עיצוב כיכר ס' מארק, כמו גם על האדריכל הנוזע פאלאדיו (ע"ע). בפסליו המוקדמים בונציה עדיין ניכרת חיוניות וקלילות. לאחר מכן נהיה סגנונו כבד יותר כפי שניתן לראות בשני פסלי הענק "מארס" ו"נפטון" (-1554 6) הממוקמים על המדרגות הפנימיות של ארמון הדוג'ים. סנסובינו נפטר בונציה בהיותו בן 84.

Tiziano Vecellio

טיציאן

1487-1576

צייר וונציאני. נולד בעיירה קטנה באלפים הוונציאנים, סמוך לגבול האוסטרי, מקום בו שרת אביו כפקיד הרשות המקומית. בגיל 9 נשלח ביחד עם אחיו המבוגר ממנו (פראנצ'סקו וצ'ליו 1475-1560), אל דודו בונציה, שהכניס את השניים לסדנתו של אמן פסיפס בשם סבאסטיאנו זוקאפלו.

על 12 השנים הבאות בחייו חלוקות הדעות. הרוב סוברים שלאחר זמן קצר עבר לסדנה של ג'ובאני בליני, שהיה האמן הרשמי של העיר - וכאן פגש והיה לידידו ועוזרו של ג'ורג'ונה.

העדות הראשונה על פועלו של טיציאן כצייר היא משנת 1508, כאשר סייע לג'ורג'ונה בביצוע ציורי הקיר ב"בית הסוחרים הגרמנים" בונציה. לרוע המזל יצירות אלו מטושטשות ביותר, אם כי נותרו תחריטים, שבוצעו עוד בשנת 1760, אלא שכבר אז היו התמונות דהיות.

ב-1510, כאשר נפטר ג'ורג'ונה (בהיותו בן 33), נתבקש טיציאן להשלים את הרקע לתמונה "ונוס הנמה" (הגלריה לאמנות, דרזדן). כל עבודותיו בעשר השנים הבאות מושפעות מג'ורג'ונה עד שכמעט ולא ניתן להבדיל ביניהם. לתקופה זו משתייכות היצירות הבאות:

1510 "מאדונה צועניה" (וינה).

שלושה ציורי קיר ב-פאדובה (Scuola di Santo). "הקונצרט" (ארמון פיטי, פירנצה), עד 1512.

1512 "גבר בכחול" או "אריאוסטו" (ג"ל, לונדון). "אהבה קדושה וחילוניות" (גלריה בורגזה, רומא), עד 1515.

"צעיר עם מעיל וכפפות" (אוסף האלינקס, לונדון).

עד המאה ה-17 היה מקובל, שכמה מהדיוקנות המוקדמים, כמו גם "הקונצרט", מסמלים את שיא יצירתו של ג'ורג'ונה, אבל במאה ה-20 נוטים רוב החוקרים ליחס אותם לטיציאן.

1515 "3 השלבים בחיי אדם" (ג"ל, אדינבורג).

"שולמית" (גלריה דוריה-פרמפילי, רומא).

"פלורה" (אופיצ'י, פירנצה).

"הטבלת ישו" (מוזיאון הקפיטול, רומא).

תחילת הקשר עם אלפונסו ד'אסטה מ-פרארה. בשנת 1516 נפטר ג'ובאני בליני. טיציאן, שכבר התפרסם כאמן, זכה למינוי הרשמי כצייר העיר; מינוי שכלל גם שכר קבוע.

היה המגע הראשון בין טיציאן ויצירות המופת של הרנסאנס ועתיקותיה של רומא. ברומא פגש את מיכלאנג'לו והודרך בעיר ע"י האמן וההסטוריון ג'ורג'יו ואסארי.

1546 "דנאה" (נאפולי).

"פאול III, נכדו אוטאביו והקארדינאל אלכסנדרו פארנזה" (מוזיאון לאומי, נאפולי). התמונה נחשבת לאחת הדוגמאות הראשונות של חשיפה פסיכולוגית בציור. האפיפיור הזקן והחלש, שהיה בן 78, נראה כאילו הסתובב לפתע בכסאו על-מנת להסתכל בנכדו אוטאביו בן ה-22. לעומת זאת מודגשת תנוחתו הכנועה והערמומית של הנכד ומהצד השני נראה הקארדינאל מתבונן על הנעשה. כל החוקרים סוברים שחשיפה זו של היחסים המשפחתיים הביאה לביטול ההזמנה ולכן התמונה לא הושלמה. יש הרואים בתמונה גם ביטוי לשיא יכולתו של האמן בתחום הדיוקן.

"ישו מוכתר בזר קוצים" (לובר, פאריז), עד 1550. בתמונה מהתקופה שלאחר ביקורו ברומא ניכרת לדעת רבים השפעה מסוימת של מיכלאנג'לו. השפעה זו מתבטאת בתנועה ובאווירה האלימה של התאור.

טיציאן עזב את רומא (1546) - לאחר שהוענקה לו אזרחות בעיר - ויחסיו עם משפחת פארנזה נותקו. טיציאן לא קיבל תשלום עבור תמונותיו וגם בקשתו לקדם את בנו הכומר - לא נענתה.

1548 "ג'ובני בטיסטה קסטלדו" (דורטמונד).

"קארל V במולבורג" (פראדו, מדריד).

טיציאן הוזמן, בשנה זו, לחצר הקיסר באוגסבורג על-מנת להציח את נצחונו של קארל V כנגד צבאות הרפורמיסטים (פרוטסטנטים). בסוף אותה שנה נצטווה לנסוע למילאנו לצייר את דיוקן יורש העצר פיליפ (לימים פיליפ II מלך ספרד). שנתיים לאחר מכן שוב נקרא לחצר הקיסר באוגסבורג, שם נשאר כחצי שנה (51-1550), על-מנת לצייר דיוקן של פיליפ II, לרגל הכתרתו. עם שובו מאוגסבורג לא יצא עוד טיציאן מונציה עד יום מותו למעט ביקורי קיץ, שערך בעירת מולדתו.

1549 "יסורי ס' לורנצו" (ונציה), עד 1557. קומפוזיציה, המגלה זיקה ברורה לגישתו הדינמית של טינטורטו.

1550 "ונוס וקופידון" (אופיצי, פירנצה).

"ונוס, קופידון ומנגן האורגן" (פראדו, מדריד).

כל אלה הן חזרות על דמות ערום האשה הרכונה.

"פיליפ II" (פראדו, מדריד).

"ונוס עם הראי" (ג'יל, וושינגטון), עד 1555. נושא חדש שבדומה לרבים אחרים היה לאב טיפוס באמנות.

1551 "דיוקן עצמי" (ברלין), הכולל את שרשרת הזהב: סמל תארי האבירות שקיבל. הבגד והרקע

אחת מהצלחותיו החברתיות הגדולות של טיציאן היתה כאשר הוזמן לבולוניה ב-1530 להיות נוכח בהכתרתו של קארל V לקיסר האימפריה הרומית המערבית. לאחר מכן (1531) קנה לעצמו ארמון הידוע בשם "קאזה גראנדה", בהתאם למעמדו החדש. (היום באזור מוזנח למדי של ונציה). - טיציאן חזר לבולוניה להכין דיוקן של קארל V לרגל פגישתו של הקיסר עם האפיפיור קלמנט VII. ידוע שבנסיעותיו לבולוניה הכין 3 דיוקנות של קארל V, מהם נותר רק אחד המתאר את הקיסר עם כלבו (1532-3 פראדו, מדריד). הקיסר התפעל מתמונותיו של טיציאן עד כדי כך שמינה אותו לצייר החצר והכתיר אותו בשני תארי אבירות (1533); מחווה יוצא דופן לאותם ימים. מכאן ואילך היה בית מלכי הבסבורג לפטרונו החשוב ביותר. שנה לאחר מכן (1534) ניסה קארל לשכנע את האמן לנסוע לספרד על-מנת לצייר את דיוקן הקיסרית, אבל טיציאן סרב מחשש לתלאות הדרך. מכל מקום, זכה להזמנות רבות של דיוקנות של נכדי התקופה:

1534-38 "הצגתה של הבתולה מרים במקדש" (אקדמיה, ונציה). תמונה גדולה, המשקפת את החברה הווינציאנית בתקופת הרנסאנס, כולל רקע אדריכלי, המבוסס בחלקו על סגנונם - החדשני לאותם ימים - של האדריכלים סבסטיאנו, סרליו וג'אקופו סאנסובינו.

1535 "הדוג" אנדראה גריטי שליט ונציה (ג'יל, וושינגטון).

1536 "דוכס אורבינו" (אופיצי, פירנצה), עד 1538.

1538 "ונוס מאורבינו" (אופיצי, פירנצה).

1540 "אנגלי צעיר" (ארמון פיטי, פירנצה), עד 1545.

"יופיטר ואנטיופה" (לובר, פאריז), עד 1560.

1542 "קלאריסה סטרוצ'י" (ברלין).

1543 "ישו ופונטוס פילאטוס" (וינה). התמונה נחשבת כצעד חשוב בכיוון הסגנון החדש של הפוסט-רנסאנס (המאנייריזם): גיבוב הדמויות, זוית חדה של המדרגות, ותחושת ההתרגעות.

"עקדת יצחק", "דוד וגולית", "קין והבל" (ונציה,

תקרת כנסית ס' מאריה דלה סאלוטה) - ציורי קיר

אלה המראים על השפעת הסגנון המאנייריסטי

בביטוי תנועה והקצרים פרספטיבים חריפים.

"משפחת ונדראמין" (ג'יל, לונדון), עד 1547.

"פאול III ללא כיפה" (נאפולי).

באותה שנה הוזמן שוב לבולוניה, הפעם ע"י האפיפיור פאול III לבית פארנזה, על-מנת להכין דיוקן המתאר את האפיפיור ללא כיפה והנחשב ליוצא דופן.

1545 "פייטרו ארטינו" (ארמון פיטי, פירנצה).

טיציאן הוזמן (6-1545) לרומא ע"י משפחת פארנזה וכאן התארח בארמון הבלוודר בוטיקאן. ביקור זה

מצויירים בחופשיות המרמזת על סגנונו הבא של האמן. דיוקן עצמי זה ואלו שצייר לאחריו, מהווים מהפך של ממש בתולדות נושא זה באמנות - חופשיות ריאליסטית ששמה דגם חשוב בעיקר לאמני הולנד וארצות השפלה, אבל גם לריאליסטים של המאה ה-19, ממשיכי אותה מסורת.

1553 "דנאה והאומנת" (פראדו, מדריד).

"ונוס ואדוניס" (פראדו, מדריד).

1554 "השילוש" (פראדו, מדריד).

"גלוריה" (פראדו, מדריד).

"פרסאוס ואנדדומדה" (אוסף וואלאס, לונדון).

לאחר פרישתו של קארל V (1555). הוסיף לפעול בשירותו של פיליפ II מלך ספרד, למרות שזה מעולם לא טרח לשלם לו. מכל מקום, בזכותו של פיליפ מצויות היום תמונות רבות של טיצ'אן בפראדו במדריד.

1555 "לאביניה והמניפה" (דרזדן), עד 1560.

1559 "דיאנה ואקטיאון" (ג'ל, אדינבורג).

"דיאנה וקאליסטו" (ג'ל, אדינבורג).

"הקבורה" (פראדו, מדריד).

"חטיפת אירופה" (אוסף גרדנר, בוסטון), עד 1562. כאן אפשר להבחין בנימה של הומור: אירופה מתוארת כשהיא כאילו נלקחה בהפתעה, כשרגליה וידיה מתעופפות על גבו של יופיטר השור. במים מתחת מוצג תינוק המחקה את תנועתה בליצנות על גבי דולפיניים, וקופידון - המחקה את אותה תנועה בשמים.

1562 "מאדונה, ילד ונוף מעריב" (מינכן), עד 1565.

1564 "סיורי סי' לורנצו" (גירסה 2, פראדו, מדריד), עד 1567.

1565 "דיוקן עצמי" (פראדו, מדריד).

1657 "גיאקופו סטארצה" "אלגוריה" (אוסף הווארד, לונדון), עד 1568.

1560 "המגדלנית" (לנינגרד).

"ונוס ונגן הלאוטה" (מט. ניו יורק).

1570 "אדם וחווה" (פראדו, מדריד).

"דיוקן 3 מסכות" (ג'ל, לונדון).

"פשיטת עורו של מרסיאס" (קרומריץ, צ'כיה).

"נימפה ורועה" (וינה).

"הכתרת ישו בזר קוצים" (גירסה 2, מינכן), עד 1572.

1571 "לוקרציה ולארקיין" או "רצח לוקרציה" (2 גירסאות: בקמברידג' ובווינה).

1575 "סי' גירום" (אסקוריאל).

1576 "פייטה" (אקדמיה, ונציה).

לעת זקנתו התחילה הטכניקה הציורית של טיצ'אן להיות חופשית יותר, השימוש בקווי מיתאר הלך ונעלם. הדמויות תוארו בעיקר באמצעות משטחי הצבע, שחלקם הונחו על הבד באצבע. סגנונו זה זכה להערכה בשלהי

המאה ה-19 בזכות קירבתו לאימפרסיוניזם, אם כי בשעתו התאוננו פטרוניו לא פעם, על ירידת רמתו הטכנית ועל כך, שחלק ניכר מיצירותיו נעשה ע"י תלמידים ועוזרים; אפשר שכמה מאלה היו למעשה "בדי הכנה" להשלמה בידי עוזריו (בניהם בנו אוראציו). ידוע גם על לפחות מקרה אחד, שבו סירבו לקבל כמה מיצירותיו בטענה, שאינן מעשי ידיו, וכן שאחת מיצירותיו האחרונות הגדולות - "קבורת ישו" - אכן הושלמה ע"י תלמידו פאלמה גיובאנה לורנצו (1544-1628) Palma Giovan. טיצ'אן היה נערץ על בני דורו, אולם הושמעו כלפיו גם דברי ביקורת מפי אמנים כואסארי ומיכלאנג'לו, שהסתייגו מהעדפת מישטח הצבע על רישום הקו. למרות שהקומפוזיציה של טיצ'אן אינה פשטנית או סטאטית, יש בה מידה רבה של איפוק והמנעות מאפקטים דראמטיים וסוערים. טיצ'אן נחשב גם לאחד מגדולי הדיוקנאים ומעל לכל צייר של דמות האשה. כמו כן קידם את ציור הנוף, למרות שלא שימש לו אלא כרקע. חלק ניכר מהידוע על חייו מקורו בחיבוריהם של תלמידו פאלמה גיובאנה, ושל ואסארי.

המסורת שטיצ'אן נולד ב-1477 ולכן נפטר בגיל 99 איננה נכונה והיא מבוססת על טענה, שהעלה בפני מלך ספרד לצורך קבלת תשלום עבור תמונותיו. אחיו פראנצ'סקו ווציליו (1475-1560), היה גם הוא צייר ידוע בזמנו. כיום הוא זכור רק בגין סגנונו, שהוא חיקוי של אחיו הצעיר טיצ'אן.

סינאן

1489-1588

אדריכל טורקי. יליד באגורנאץ, טורקיה. בנו של נגר ובנאי נוצרי. בגיל 23 גויס ע"י השלטונות לצבא חצר השולטן באינסטנבול. כאן הוכרח להתאסלם ולשנות את שמו מיוסף לסינאן. במסגרת זו קיבל חינוך מקיף בתורה הבניה ומונה לקצין האחראי להקמת גשרים וביצורים. בהיותו בן 40 תכנן את הבנין "האזרחי" הראשון. ב-40 השנים הבאות הועסק כארכיטקט. עבודותיו כוללות 79 מסגדים, 34 ארמונות, 33 מרחצאות, 19 מצבות קבורה, 55 בתי ספר, 16 בתי תמחוי, 7 מדרשות ו-12 מבני חאן, בנוסף לאסמים, מזרקות, מובילי מים (אקאדוקטים) ובתי חולים. סינאן, שעבד עד יומו האחרון, נפטר באינסטנבול בהיותו בן 99.

שלושת בניניו המפורסמים ביותר:

מסגד שזאדה (הסתיים ב-1548); מסגד סולמנייה (1550-57) באינסטנבול ומסגד סלים באדירנה (75-1568).

סגנון האדריכלות של סינאן מבוסס בעיקרו על זה של בנין ההאגיה סופיה, אותו "תרגם" לתפיסת העולם ולצרכי הדת המוסלמית. אפשר לומר עליו שהשכיל ל"אסלם" את המקור הנוצרי-ביזאנטי, לא רק של הבנינים שתכנן, אלא של אינסטנבול כולה. כך למשל תוספת הצריחים לכנסיות "האגיה סופיה", שהפכה במחיר-יד למסגד וכך ממשיכיו, שקבעו חוק המחייב תוספת צריח (מינארט) לכל בנין דתי, לא רק מוסלמי, ברחבי האימפריה. 1543-1607

אלו האחרונים נבנו לפי התכנית המסורתית של ביזנטון, שמקורה נתגבש עוד בימי רומא (יני קפיליג'ה, בעיר בורסה; 1552). מן המאה ה-18 נשתמרו הרבה בריכות ציבוריות ("יסאבילי") נאות וחינניות. ההשפעה האירופית במאה ה-19 - למרות שלא נגעה מעולם בתכניתו של המסגד - שמה קץ לאדריכלות המקומית של בנייני חולין.

בית צאפאוי פרס ובעירק, מ-1502 עד 1856.

בתקופה זו זכתה פרס בפעם האחרונה לפריחה גדולה. שאה עבאס (1587-1629), שבנה מחדש את איספהאן כבירתו, היה גם תומך מובהק של האמנות. במרכז העיר נמצאת הרחבה הגדולה הקרויה "מידאן שאה", ומסביב לה נמשכות שדרות עמודים אחידות, בעלות שתי קומות; באמצעה של כל צלע של רחבה זו מצוי בנין מונומנטאלי אחד: מסגד המלך, מסגד שיח לטף אללה, שער השוק, וביתן ארמון המלך "עלי קאפו".

מסגד המלך (מסגיד שאה) הוא אחרון המסגדים הגדולים, שנבנה במימדים כבירים. הכניסה הראשית למסגד ולאיוואן ממוקמת בין זוגות צריחים גבוהים ומתחדדים, שבכל אחד מהם מצויה גזוזטרה בסמוך לחוד. בתקופה זו הוקמו בנין הקבר של מייסד השושלת ב-ארדביל (המאה ה-16 וה-17) וכן קבריהם של קדושים שיעים רבים, שבכולם משתקף הסגנון הצאפאוי: ב-קס שבאירן, וב-סאמרא, כרבלה ו-קאזמין שבעירק, כמו גם קברות של קדושים מקומיים הקרויים "אמאס-זאדה", שהם על פי רוב מגדלים מצולעים עטורים כיפה מזוגת בצבע ירוק, או מקורים גג בצורת קונוס. אחרון הבניינים הדתיים הגדולים של תקופה זו הוא בנין המאדראסה ע"ש מאדר שאה ב-איספאהן (14-1706).

בניית הארמונות כוללת בעיקר ביתנים מפוארים מוקפים גינות בצורות הנדסיות, כשבצד אחד עומד סטו עמודים גבוה. החדרים בארמון קטנים (פרט לאולם הקבלה של המלך), וקירותיהם מחולקים לעיתים קרובות גומחות גומחות. בתקופה שבאה אחר השושלת הצאפאווית התפשט המנהג לקבוע מראות לקישוט הקירות והתקרות.

תקופת המוגולים בהודו, מ-1526 עד 1856.

בתחילה היתה הבניה המוגולית המשך הסגנון הטורקמני איראני. לאחר מכן, בימיו של אכבר (1605-1556), הודגשו המסורות ההודיות המקומיות, עד שלבסוף - בימיהם של ג'אהאנג'יר (1605-27) ושאה ג'אהאן (58-1628) נוצר סגנון "הודי-מוסלמי" בערים הראשיות אגרה, פאתיפור סיקרי (נוסדה ע"י אכבר ב-1570 ונעזבה ב-1586 כאשר נתגלה שהמים אינם ראויים לשתייה), לאהור ודלהי. המסגדים הגדולים מתקופה זו - באגרה, לאהור, דלהי - מצטיינים במימדיהם העצומים ובהכללתם של מאפיינים שמקורם בסגנון ה"ערבי" וה"אירני".

המסגדים בנויים ברובם על מצע מוגבה, ועולים אליהם במדרגות דרך ביתן כניסה עצום - המוליך לאיוואן-מסגד; מאחוריו מתרוממת כיפת בצל גבוהה בעלת שני סיפונים, ומשני צדדיה כיפות בצל קטנות יותר; הצריחים בצדי האיוואנים צומצמו עד כדי קישוט, והצריחים הממשיים נבנו לצדי המקדש; הגגות מקושטים ע"י ביתנים

הבניה העותמאנית בתחילתה היתה חלק בלתי נפרד מסגנון שאר הנסיכויות הטורקמניות באנאטוליה. בהמשך התפתחה מעין סינתיזה טורקית ביזאנטית, שתחילתה בבירה הזמנית בורסה (53-1326). הסגנון הגיע לשיא פריחתו באיסטנבול (קונסטאנטינופול), לאחר שנכבשה ב-1453. בגין התפשטות האימפריה, אפשר למצוא מבנים בסגנון "עותמאני" גם בקהיר, דמשק, מכה ובארצות הבלקאן.

ריבוי הכיפות, האופייני למאדראסות ב-קוניה, נמשך גם בתקופה העותמאנית. מסגד ישיל ג'אמע בבורסה (1423) הוא פיתוח טיפוס ה"מאדראסה" בעלת ארבעת האיוואנים, עם שתי כיפות גדולות: מעל לחצר הבריכה ומעל לאיוואן הראשי. תכנית זו היתה מקובלת, בשינויים קלים, גם אחר כיבוש קונסטאנטינופול.

הכנסיה הביזאנטית העצומה "האגיה סופיה" (נבנתה 537-523), שהפכה למסגד, גרמה למהפך בסגנון העותמאני, כפי שאפשר לראות במסגד של באיזיד II (1507), ועוד יותר מזה במסגד של סלימאן (57-1550), שנבנה ע"י סינאן, גדול האדריכלים העותמאנים.

סינאן (1489-1588 ע"ש), ניסה להתחרות במידותיה של האגיה סופיה ואף לעלות עליהן - תחילה במסגד שאה זאדה (1548), ע"י התקנת ארבעה חצאי כיפות מסביב לכיפה המרכזית (במקום שנים, כפי שהוא בהאגיה סופיה), ואח"כ במסגד סלים II באדירנה (74-1568), ע"י בניית כיפה בקוטר של כיפת ההאגיה סופיה. במסגדים אלה ובמבנים מרכזיים אחרים נוצר, בפעם הראשונה בתולדות המסגד, חלל נרחב, שאינו מבוהר ע"י עמודים או אומנות. בטיפוס זה חוזרת הכיפה ומופיעה בכל חלקי המבנה - החל בכיפות הקטנות של שדרות העמודים שבחצר, עבור דרך כיפות הפינה, הגדולות קצת יותר, שמעל למסגד וסיים בכיפת הענק המרכזית המתנשאת מעל כל היחידות הכדוריות הסובבות אותה. הכיפה מתבלטת כנגד הצריחים הדקים כמחטים, שקויהם נפסקים ע"י גזוזטרה ולעיתים אף שתיים או שלוש גזוזטרות: שני צריחים במסגד באיזיד II, ארבעה במסגדי סלימאן וסלים II, וששה במסגד סולטאן אחמד 16-1609). (מספר הצריחים מסמל את מעמד הבנין: צריח אחד למסגד פשוט; ארבעה ויותר למסגד הסולטן).

כל הבניינים הללו נבנו מאבן והקירות מבפנים מעוטרים בציורים על הטיח או במרצפות מזוגות עתירות צבעים (כגון מסגד סולטאן אחמד ועוד). סמוך למסגד נבנו לעיתים בנייני עזר שונים, כגון בתי מדרש, ספריות, מטבחי תמחוי, בתי חולים, וביחוד בנייני קבר קטנים עטורי כיפה, שעמדו בנפרד ונועדו למייסד המסגד ובני משפחתו. במסגד נורי עותמאניה (55-1748) מופיעים יסודות בארוק אירופיים.

מבנים חילוניים. פנים הארמון הקדום ביותר שנשתמר הוא צ'נילי קיוסק (1456), שנבנה ע"י אדריכל פרסי. זהו חלק ממתחם ארמונות טופ קאפי שיש בו ביתנים מרובים. הבית הפרטי (קונאק) בנוי מעץ, והוא בן קומות אחדות. הקומה השניה בולטת לצד הרחוב ונתמכת ע"י זיזים. בין בנייני הציבור יש להזכיר את האכסניות (חאן), את אולמות השווקים ואת בתי המרחץ.

לבן בלבד. בבנייתו של "טאג" מאהאל" השתמשו בשתי טכניקות קישוט אפייניות: השיש הלבן שובץ אבנים יקרות למחצה או שעובד כסככה.

ארמונות המוגוליים בנויים בתוך מצודות מוגנות על-ידי שערי ענק (המצודות באגרה, לאהור, דלהי). בין החומות נמצאים בנייני אבן, מוקפים גנים הנדסיים. הבניינים האופייניים ביותר שנבנו על-ידי אכבר נמצאים ב-פאתיפור סיקרי (FATIPUR SIKIRI). אלו עשויים אבן חול אדומה בסגנון הודי מוגולי. מיטב סגנון התקופה שלאחר אכבר מתגלה באולמות הקבלה הראשיים במבצרי אגרה ודלהי, שנבנו ע"י שאה ג'אהאן.

קטנטנים; פרט אופייני אחר הוא השימוש באבן חול אדומה בשילוב עם שיש לבן. מסגד הארמון במבצר אגרה (מוטי מסגיד = מסגד הפנינים, 1646-53), שצידו הפנימי מצופה כולו שיש לבן, הוא אחת מן היצירות המצטיינות של התקופה.

בנייני הקבר: האדריכלות המוגולית, מגיעה לשיאה בבנייני הקבר: מבנים מרכזיים בעלי כיפה גבוהה וארבעה צריחים בארבע הפינות. הרושם הכבד של המבנה הראשי נעשה קל יותר בזכות ריבוי הגומחות והביתנים. כל אחד מבנייני הקבר ניצב במרכזו של גן נטוע בצורות הנדסיות. הדוגמא המפורסמת ביותר היא זו של הבניין הקרוי "טאג" מאהאל" באגרה, שנבנה ע"י שאה ג'אהאן (1630-52) משיש

* * * *

המאה השש עשרה

1500 עד 1599

חידושים: גרמניה - פיתוח השעון הראשון ע"י פטר היינלין (1480-1542).

מסעות:

קולומבוס יוצא למסעו הרביעי והאחרון לאמריקה (עד 1504). ואסקו דה גאמה מיסד מושבה פורטוגלית בהודו.

1502 פרס - איסמאיל I (1487-1524) לבית צאפאווזי מסלק את שארית המונגולים (טאטארים) ומקים אימפריה פרסית חדשה, שהתקיימה עד 1736.

פיסול:

פירנצה - מיכלאנג'לו: "דוד", עד 1504.

חינוך: גרמניה - יסוד אוני' ויטנברג.

1503 ונציה - חוזה שלום עם הטורקים.

רוסיה - הפולנים נאלצים לסגת ממערב לדנייפר.

מסחר: אפריקה - האי זאנזיבר, באוקיינוס ההודי נהיה מושבה פורטוגלית ובסיס לסחר בבשמים בין הודו לאירופה.

חידושים: תחילת אופנת השימוש במטפחות.

ציור:

איטליה - לאונרדו: "מונה ליזה".

צרפת - גרנוואלד: "המלעיגים את ישו".

דת: יוליוס II, אפיפיור, עד 1513. מגדולי פאטרוני האמנות: נולד (1443) למשפחת רוברה (Rovere) אצילים מאזור גנואה שאיבדו את רוב נכסיהם. הצטרף למנזר הפרנסיסקאנים בהיותו בן 25 (1468). כעבור שלוש שנים (1471) הועלה לדרגת קארדינאל ע"י זודו האפיפיור סיקסטוס IV.

1500 דת: ספרד -

מרד המוסלמים בדרום ספרד מסתיים בכישלון. חלקם מתנצרים, אבל רבים נטבחים או בורחים לצפון אפריקה.

חידושים: ספרד - תחילת יצור אריחים מזוגגים באי מאיורקה.

מסעות: פדרו קאבראל (1468-1526) מגלה את ברזיל, ההופכת למושבת הכתר הפורטוגלי (לפי צו האפיפיור וההסכם לחלוקת "העולם החדש" בין ספרד לפורטוגל).

אדריכלות:

בלגיה - סיום קתדרלת אנטוורפן, בסגנון גותי מאוחר.

ספרות: "טיל אולנשפיגל" גיבורם של סיפורים ושירים עממיים - בדרך כלל בעלי נימה הומוריסטית ופקחית. הדמות קשורה הן לפולקלור הגרמני והן לפולקלור הפלמי.

קיימות גירסאות רבות לסיפורים אלו, שהעתיקה שבהן התפרסמה בשטרסבורג ב-1519, אבל המקור נראה עתיק יותר. הנוסח המפורסם חובר ע"י הסופר הבלגי שארל דה קוסטר בשנת 1827, שקבע את הרקע בימי הכיבוש הספרדי בארצות השפלה (במאה ה-16) ומלחמות הדת הפרוטסטנטים והקאתולים. (גירסה זו תורגמה לעברית ע"י אברהם שלונסקי).

חינוך: ספרד - יסוד אוני' ואלנסיה.

1501 איטליה - צבא צרפתי נכנס לרומא. מאלץ את האפיפיור להכתיר את לואי XII כמלך נאפולי. כיבושי צרפת בצפון איטליה מאושרים ע"י הקיסר (הגרמני) מקסימיליאן I. רוסיה - איבן III פולש לליטה.

ליאונארדו: "קרב אנגיירי" (נהרס).
מיכלאנג'לו: "קרב קאסינה" (נהרס).

1506 פיסול: איטליה -
קבוצת "לאוקון" מתגלה ברומא (מהמאה ה-1).

אדריכלות: רומא -
בראמאנטה: מתחיל לבנות את כנסיית ס' פטר.

הגות: אראזמוס (1469-1536) - "בזכות הטפשות".

מסעות: **נפטר כריסטופר קולומבוס** (54). נולד בגנואה, איטליה.

1507 חידושים: הוונציאנים מתחילים ביצור מראות זכוכית מאיכות גבוהה. התהליך ישמר בסוד במשך דורות רבים.

1508 ציור: הותיקאן -
מיכלאנג'לו: מתחיל בסידרת ציורי קיר ב"קאפלה סיקסטינה" עד 1512.
רפאל: ציורי "הסטאנצות" בדירת האפיפיור כולל "אסכולת אתונה", עד 1511.

אדריכלות: רומא -
פרוצי: ארמון פארנזינה, עד 1511.

עם ישראל: נפטר דון יצחק בן יהודה **אברבנאל** (71). נולד בליסבון פורטוגל. בן למשפחה עשירה ורבת השפעה שירש מאביו את משרת שר האוצר של מלך ספרד (מכאן התואר "דון"). עם מות המלך נמלט לספרד, לאחר שהואשם בקשירת קשר נגד השלטון. בשנת 1484 נקרא לשרותם של פרדיננד ואיזבלה מלכי ספרד, משרה שהחזיק בה עד תחילת גרוש היהודים (1492). נסיונותיו לבטל את הגזירה היו לשוא; עם זאת נאותו לאפשר לו לעזוב את הארץ, עם 1000 דוקאטים, בתנאי שיוותר על החוב הכספי הגדול שחבה לו המדינה. (יש אומרים שמימן את מסעו של קולומבוס לאמריקה). מכאן נמלט לדרום איטליה, מקום בו שימש יועץ למלך נאפולי, אבל כתוצאה מפרעות ביהודים נאלץ לנדוד ממקום למקום עד מותו בפאדובה.

יצחק אברבנאל זכור גם בזכות פרושים שחיבר לספרי הנביאים, הגדת פסח ומאמרים בפילוסופיה דתית, בהם הביע תקווה לגאולה. בנו יהודה אברבנאל (1460-1523) התיישב עם אביו בנאפולי והתפרנס מרפואה ומהוראת פילוסופיה באוני. כמו כן חיבר שירים, ספרי הגות ודיאלוגים בסגנונו של אפלטון.

1510 חברה: אפריקה - תחילת משלוח עבדים לאמריקה. סה"כ נשלחו 22 מליון איש, אבל מחציתם מתו בדרך, עד ביטול העבדות בארה"ב (1865).

מכאן ואילך נהג כדרך נסיכי הרנסאנס, בזכות שליטתו במקורות ההכנסה של שש בישופיות בצרפת ושלוש באיטליה, שכללו גם מנזרים ומוסדות דת רבי נכסים. כאשר גילה שהאפיפיור אלכסנדר VI, לבית בורגיה, מנסה לרצחו, נמלט לחצר מלך צרפת (1494). עם שובו לאיטליה (1503), הצליח להתמנות לאפיפיור. למרות גילו (60) פתח בסידרת בריתות ומלחמות שנועדו לחזק ולהרחיב את מדינת האפיפיור ע"י סיפוח הערים פרוג'יה ו-בולוניה (1508), צימצום השפעתה של ונציה (1509) ובהמשך סיפח גם את הערים, פארמה ו-פיאסנצ'ה, שהיו עד כה בידי צרפת (1512). יוליוס II נפטר ברומא בהיותו בן 71.

כיום זכור יוליוס II בעיקר בזכות פועלו כפטרונם של האמנים. אצל הפסל אנדריאה **סאנסובינו** הזמין מצבות קבר, עבור שני קארדינאלים, בכנסיית ס' מריה דל פופולו. אצל הפסל אנטוניו **פאלאיולו** הזמין מצבת קבר לדודו סיטקטוס IV (1484). האדריכל **בראמאנטה** תכנן עבורו סידרת בנינים, ביניהם כנסיית ס' פטר (התחלה 1506). באותה שנה החלה הידידות בינו לבין גדול אמני הרנסאנס **מיכלאנג'לו** שהיה אמור לעצב עבורו אנדרטת בת 40 פסלי זכרון, ממנה הושלמו שלושה: משה ושני פסלי "עבדים". בנוסף הכין את פסל דמותו של יוליוס עצמו, שהוצב בבולוניה לאחר סיפוח העיר למדינת הותיקאן (1508) ואשר נהרס ע"י האזרחים עם שחרור העיר (1511). כמו כן הזמין אצל מיכלאנג'לו את ציורי הקיר ב"קאפלה סיקסטינה" (12-1508). במקביל ביצע הצייר **רפאל**, בדירת האפיפיור בואטיקן סידרה של ציורי קיר, ביניהם "אסכולת אתונה", (11-1508).

אדריכלות: אנגליה -

סיום קתדרלת קאנטרברי, בסגנון גותי מאוחר (התחלה).
1504 איטליה - מלך צרפת לואי XII מוותר נאפולי ודרום איטליה לטובת הכתר הספרדי. איחוד ספרד דרום איטליה, עד 1707.
רוסיה - וואסילי III (1479-1533) במעמד "מלך כל רוסיה".

מסחר: ונציה מציעה לטורקיה לחפור את תעלת סואץ, על-מנת לנטרל את עליונות הצי הפורטוגלי באוקיינוס ההודי, המשתלט על יבוא התבלינים לאירופה. ההצעה לא נתקבלה. מכאן ואילך מסתיים מעמדה של ונציה, כמעצמה ימית.

אמנות: איטליה -

מיכלאנג'לו: מוזמן מפירנצה לרומא ע"י האפיפיור יוליוס II.

1505 דת: ספרד - גירוש שארית המוסלמים מספרד.

ציור: פירנצה -

- ציור: ונציה -**
ג'ורג'ונה: "קונצרט ביער" (הלובר, פאריז).
- 1511 כלכלה:** גרמניה - יעקב פוגר "העשיר". פעל עד 1525. מימן את בחירת מלך ספרד קארל לבית האבסבורג כקיסר (1516). שלט בסחר חומרי גלם: עופרת, נחושת, כסף ומנופול על סחר הכספית (מופק בספרד). צאצאיו המשיכו בדרכו עוד כמאה שנה.
- 1512 איטליה - בני בית מדיצי חוזרים לשלוט בפירנצה (גורשו 1494).**
 הבלקאן - מולדאביה בחסות העותמאנים.
- מסעות:**
 הספן הספרדי ואסקו נונס דה באלבואה חוצה את אזור פנמה במרכז אמריקה ומגלה את האוקינוס השקט.
 הספרדי חואן פונסה דה ליאון מגלה את פלורידה.
- 1513 דת:** ליאו X פיפיור, עד 1521. בן משפחת מדיצי. בזמנו נהייתה רומא למרכז התרבות של ארופה מעמד שהחזיקה בו עוד 150 שנה. בנו השני (נולד 1475) של לורנצו מדיצי "המפואר", מושל רפובליקת פירנצה. נועד מיום הוולדו לכנסייה. בגיל 8 הוסמך לכמורה וכעבור 5 שנים הועלה לדרגת קארדינאל.
 משחר ילדותו זכה להשכלה רחבה. בין מוריו ההוגה הנודע פיקו דלה מיראנדולה (1463-94). בהמשך למד באוני' פיזה והיה אמור לעבור לותיקאן ברומא (1492), אבל בגלל מות אביו באותה שנה נאלץ לחזור לפירנצה על-מנת לסייע למשפחתו. כעבור שנתיים (1494) גורש מהעיר, ביחד עם כל משפחת מדיצי, בטענה שלא היו נאמנים לרפובליקה. בהמשך סייר בצפון ארופה ולבסוף (1500) התישב ברומא. כעבור 12 שנים (1512), הצליח להחזיר את פירנצה לשלטון משפחתו: לכאורה לידי אחיו הצעיר ג'וליאנו, אבל למעשה בראשותו. שנה אחת לאחר מכן, בהיותו בן 37 (1513), נבחר כאפיפיור. מכאן ואילך ניהל את הותיקאן בכל תחומי התרבות: אדריכלות, ספרות, פיסול, ציור וכו'. לצורך זה הוציא כספים רבים הן מקופת הכנסייה והן מכיסו. לעומת זאת גילה איפוק, ואולי אדישות, לתנועת הרפורמה שהוצתה בגרמניה, כאשר מארטין לותר קבע את "93 התזות" על שערי אוני' ויטנברג (1517). אם כי בסופו של דבר הטיל חרם על לותר (1521). בתחום המדיני ניסה לרכז בידיו, ללא הצלחה את השלטון בכל 5 "המדינות" של איטליה: (ונציה, מילאנו, פירנצה, הותיקאן ונאפולי). נסיון זה מכל מקום עורר את הספרדים הצרפתים והגרמנים, להתערב בצורה פעילה יותר בענייניה של איטליה. ליאו X נפטר ברומא בהיותו בן 46.
- 1514 ציור: גרמניה -**
דור: שלושה תחריטים ("האביר המוות והשטן", "ס" ג'רום בחדר העבודה", "מלאנכוליה").
גרנוואלד: מזבח אזנהיים ב-אלזאס, עד 1517.
- 1515 איטליה - פרנסוא I, מלך צרפת כובש את מילאנו.**
- 1516 סוריה - בשליטת העותמאנים.**
- עם ישראל:** איטליה - מוקם הגטו בונציה. מכאן גם מקור המושג "גטו", המתיחס לשמה של השכונה שבה רוכזו היהודים.
- ספרות:** איטליה - לודוויגו אריוסטו (1474-1533) - "אורלאנדו הזועם". שירה אפית ודוגמא חשובה של סגנון הרנסאנס.
- הגות:**
 איטליה - ניקולו מאקיאבלי (1469-1527) "הנסיך". חיבור על תורת השלטון. מכאן ואילך יזוהה שמו של מאקיבאלי עם שלטון המושחת על שילוב של ערמומיות, תכסיסנות ואכזריות.
 אנגליה - תומאס מור (1478-1535) (More): "אוטופיה". חיבור בו מתוארת מדינה שוויונית (קומוניסטית) המנוהלת רק ע"פ ההגיון. בנוסף מועלים כאן רעיונות בנושאי העונשים, חינוך ממלכתי, סובלנות דתית, גרושין, המתות חסד וזכויות לנשים. החיבור שקבע את המושג אוטופיה, (ביוונית "שום מקום").
- 1517 ארץ ישראל ומצרים** בשליטת העותמאנים. הכיבוש היה תוצאה ישירה מניתוק המגע בין הממלוכים ומקור כח האדם העיקרי לשורותיהם: השבטים הטורקמנים בדרום רוסיה ואזור הים הכספי. כבר בשנת 1484 ניסו הממלוכים לגייס לצבא, ללא הצלחה, איכרים (פלחים) ובדואים מארץ ישראל ועבר הירדן. בנוסף נבעה תבוסתם מסרובם להשתמש ברובים ותותחים. עם זאת, כאשר נכבשה מצרים המשיכו לשרת כחיל מצב של העותמאנים במצרים עד לפלישתו של נפוליאון. בשלב זה חוסלו סופית בעת שהסתערו בחרבות ורמחים על סוללות התותחנים והרובאים של הצבא הצרפתי.
- דת:** גרמניה - מארטין לותר מפרסם את "95 התזות".
מארטין לותר. כומר גרמני. התקיף את עוולות הכנסייה הקאתולית בחיבורו "93 התזות" ובכך זרז את תחילתה של תנועת הרפורמה בנצרות (פרוטסטנטים). יליד (1483) סאכסוניה. אביו, שעסק בהצלחה בכריית נחושת, קיווה שבנו יהיה עורך דין. עד גיל 15 התחנך אצל נזירים שלימדו בעיקר את כתבי הקודש. המשיך בבית ספר בעיר אייזנבאך. בהיותו בן 19 (1501) נתקבל לאוני'

(ר' 1494), אראזמוס (ר' 1506), תומאס מור ומאקיאבלי (ר' 1516). בנוסף אין להתעלם מהגורם הלאומי, דהיינו הקינאה והאיבה כלפי צמרת הכנסייה, שהייתה ברובה ממוצא איטלקי. מכל מקום תוך זמן לא רב כבר הייתה גרמניה מפולגת בין התומכים ברפורמות ובין התומכים באפיפיורות.

בינתיים, כחלק מהתפיסה החדשה, תירגם לגרמנית את הברית החדשה, מיוונית ומלאטינית (1522) ולימים גם את התנ"ך, מעברית (1534), על-מנת לאפשר לכל אדם, החפץ בכך, גישה ישירה לכתובים, ללא תיווך הכמורה. זאת בניגוד למסורת הקאתולית האוסרת את הקריאה בספרי הקודש למי שאינם בעלי השכלה מתאימה, מחשש ל"אי הבנות". כמו כן ביטל את איסור "הנישואין", שחל על הכמורה הקאתולית, והתחתן בעצמו עם הנזירה קאתרינה פון בורה (1526). בכך קבע את המשפחה כערך עליון של החברה האנושית. לותר חלה בהיותו בן 51 (1534) ומכאן ואילך נאלץ לצמצם את פעילותו, עד מותו כעבור 12 שנה (1546).

ראוי לציין את הדמיון בין "הכנסייה המזרחית" ותנועת הרפורמה בשלושה סעיפים עקריים: שילת מעמדו של האפיפיור כנציג האל עלי אדמות, תרגום כתבי הקודש ללשון העם, והתרת הנשואין לכמורה, אם כי במזרח נהוג להגביל את קידום הכמורה הפשוטה (גלימה שחורה) לכמורה הגבוהה (גלימה לבנה), שעליה נאסרו הנשואין.

הרפורמות של לותר פשוט עד מהרה על פני מרבית צפון אירופה: כל מחוזות גרמניה ואוסטריה, וכן בארצות הבלטיות, סקאנדינביה, ארצות השפלה, צרפת ובריטניה ומכאן, לימים, ארה"ב וקנדה. באוסטריה ודרום גרמניה, שהיו תחת שלטון הקיסרות המערבית "הקדושה" עברו הרפורמות כמה שלבים של התנגדות והסכמה. באחד מאלו (1526), כאשר הקיסר קארל V ניסה לשלול את זכויותיהם, קמה תנועת מחאה שממנה צמח השם פרוטסטנטים (המוחים). המאבק לא פסק אלא לאחר מלחמת שלושים השנה עם חתימת חוזה וסטפאליה (1648). מכן ואילך היה הצפון רפורמיסטי והדרום קאתולי. מאבק דומה התנהל גם בארצות השפלה וגם כאן נשאר הצפון (הולנד) ברובו פרוטסטנטי והדרום (בלגיה) קאתולי. בצרפת נמשך המאבק ארבעים שנה עד פרסום צו נאנט (1598) שבו ניתן לרפורמיסטים (הוגנוטים) חופש דתי ופוליטי. עד שגורשו, רובם ככולם ע"י לואי XIV (1685).

בצפון אירלנד נמשך המאבק עד היום. כאן דורשים הקאתולים חופש דתי ופוליטי כפי שקיבלו אחיהם בדרום לאחר מלחמת I (1921). בדומה לכנסייה המזרחית שפיתחה מסורות שונות בכל ארץ וארץ כך גם הרפורמיסטים מפולגים היום לכמה תנועות עיקריות: לותרנים, פרסביטרים, באפטיסטים, פוריטאנים, אנגליקנים וכו'.

ארפורט מהוותיקות והטובות בגרמניה בתקופה זו. כאן סיים תואר שני, "מאגיסטר", לאחר 4 שנים (1505). בשלב זה הצטרף, להפתעת הוריו ולצערם, למסדר הנזירים המתבודדים על שם ס' אוגוסטין. אין יודעים בברור את הסיבות למהפך. מכל מקום, כעבור שנתיים (1507) כבר הוסמך לכמורה ושנה לאחר מכן נבחר ע"י המסדר להמשך לימודי דת באוני' החדשה, שנוסדה (1502) בעיירה הקטנה וויטנברג. כאשר שב לארפורט (1509) הוטל עליו ועל נזיר נוסף, לנסוע לרומא (1510) על-מנת להגיש בקשה לותיקאן לשינויים מסוימים בתקנות המנזרים בגרמניה. לא רק שהבקשה נדחתה, ע"י יועציו של האפיפיור יוליוס II (ר' 1503), אלא שלותר זועזע מהחומרות והמתירנות של אבות הכנסייה. עם שובו זכה לעידוד להמשך לימודיו לתואר דוקטור לתיאולוגיה (סיים 1512). מכאן ואילך לא חדל מללמד את כתבי הקודש, ולשאת דרשות במנזר ובכנסייה הקהילתית, שהיה ממונה עליה. במקביל נשא תפקידים ארגוניים, כגון האחריות על 11 כנסיות קהילתיות, בנוסף למעורבותו בדיונים האקדמיים-דתיים, שהתקיימו לעת זו. כך למשל ההתלבטות בין הגישה הישנה, "סכולאסטיקה", שניסתה לשלב מאז המאה ה-11, בין השכלתנות (אריסטוטלס) והאמונה הדתית. זאת לעומת הגישה החדשה, שביקשה למצוא דרך ישירה ואנושית יותר (הומאניזם), ברוח האבות המיסדים של הנצרות: מעין חזרה לתורה הנוצרית כפי שנוסחה ע"י אוגוסטין (ר' 430). אוני' ויטנברג, מקור השכלתו של לותר, נטתה לכיוון ההומאניזם. ואכן כאן קבע, בפברואר 1517, על דלת הכנסייה את "93 התזות" (הטענות), שהעלה כנגד הסכולאסטיקה.

ספק אם "93 התזות" היו זוכות להד רב אלמלא חברו לעת זו כמה גורמים: האחד, "האינדולגאציות" (כתבי מחילה על עוונות), שנמכרו בגרמניה בהיקף שלא נודע כמותו. אלה גרמו לשאט נפש אצל כל המאמינים הכנים, כולל לותר שמצא לנכון להוקיעם. מטרתן של אלו מאז ימי הביניים, היתה לאפשר כפרה חלקית על עוונות מחד ולהגביר את הכנסות הכנסייה מאידך. הממדים השערורייתיים של נוהג זה החלו בימי האפיפיור סיקסטוס IV (ר' 1471), שנוקק לסכומי עתק על-מנת לישם את תוכניתו להפיכת רומא למפוארת בערי ארופה, כראוי למרכזה הבלעדי של הנצרות - מאז נפילת קונסטנטינופול בידי הטורקים (1453). הגורם השני, להתפשטות המהירה של "התזות", נבע מהמצאת הדפוס ע"י גוטנברג (1456), שהפכה את הדיונים ל"מלחמת חוברות", לעיתים מאוירות, עם תפוצה עצומה בכל רחבי גרמניה. הגורם השלישי יסודו ברוח הזמן, שנטתה לרפורמות בדת, כדוגמת המרד הגדול שפרץ על רקע זה בבוהמיה (צ'כיה) בראשותו של יאן הוס (ר' 1415), כמו גם כתביהם של ההוגים ההומאניסטים: פיקו דלה מיראנדולה

לותראניזם: כינוי לנצרות הפרוטסטנטית שמקורה בפעולתו של מארטין לותר. הלותראניזם מכיר מבחינה עקרונית בכתבי הקודש בלבד כסמכות בעיני אמונה. תורת הלותראניזם מיוסדת על האמונה בפעולתו המושיעה והגואלת של האל שנתגשם בישו המשיח, אשר במותו השיב את חרון אפו של האלוהים ואת גזר דינו מעל האדם החוטא. את הפעולה הגואלת, שבשורתה מובאת אל האדם ע"י כתבי הקודש ובהטפת הכנסייה, מסגל האדם לעצמו ע"י האמונה. ישע זה הוא "ההצדקה" שהושגה ע"י ישו והנקנה באמונה, מוענק לאדם בטבילה ובסאקראמנט של המזבח (נוכחותו של ישו הצלוב בבשרו ובדמו) בלחם וביין. תפיסתו העקרונית שוללת את המסורות המנוגדות, לדעתו, ל"סדר הבריאה", כגון הנזירות, הסגפנות והפרישות, ומחייבת תחומי חיים אחרים כנתונים טבעיים, כמו הנישואים או הקיום הלאומי. הלותראניזם נוטה להשלים עם השלטון החילוני העצמאי, להתבצר בד' אמות הדת, ולהטיף מוסר לשליטים מבלי לבקש שלטון לעצמם.

1518 ציור: גרמניה -

קראנאך: דיוקן מארטין לותר עם אישתו והוריו.

1519 קארל V מלך ספרד מוכתר קיסר האימפריה המערבית הקדושה, עד 1566 (למעשה רק אוסטריה וגרמניה).

מסעות: הספן הפרוטוגלי-ספרדי פרדינאד מאגלאן (1480-1521) יוצא למסע סביב כדור הארץ, עד 1521.

אדריכלות: צרפת -

ארמון שאמבור, עד 1547. נבנה עבור פראנסוא I מלך צרפת. שלוב סגנון הגותיקה והרנסאנס.

ציור:

הנס הולביין משתקע באנגליה.

1520 טורקיה - סולימאן "המפואר" שולטן העותמאנים, עד 1566. כבש את בלגראד (1521) ורודוס (1522); מצור ראשון על וינה (1529). עיראק (1534) מכה (1538); מזרח הונגריה (1541). חסות על אלג'יר 1529, טרנסילבניה (1541) לוב (1555) וטוניס. סולימאן "המפואר" זכור גם כמי שטיפח ועודד את **סינאן** גדול המתכננים העותמאנים (1480-1588) (SINAN).

1521 אמריקה - הרנאן קורטז משתלט על בירת ממלכת האצטקים (היום העיר מקסיקו).

הרנאן קורטז (Hernan Cortez) נולד ליד מרידה בקסטליה ספרד, 1485. בן למשפחה עתיקה וגאה, אבל דלת נכסים. בגיל 14 נשלח ללמוד ב-סאלאמנקה. כאן שמע לראשונה על האוניות החוזרות מאמריקה כשהן עמוסות זהב גדולים

וסיפורי הרפתקאות.

בגיל 19 (1504) הצליח להגיע למושבה הספרדית שעל האי היספניולה (היום סאנטו דומינגו), מקום בו השתקע כחוואי ונוטריון. כעבור 6 שנים (1511) הצטרף למסע לכיבוש קובה וכתמורה קיבל כאן בית, קרקע ועבדים. קורטז, שהיה בעל מזג סוער הסתכסך מספר פעמים עם מושל האי, אבל יחסיהם השתפרו לאחר שנישא לקאטאלינה חוארז גיטו (אחות אשתו) של המושל.

בשנת 1518 - לאחר מספר מסעות מחקר לאורך חופי דרום מקסיקו - החליט מושל קובה לאפשר לקורטז לגייס צבא קטן (508 חיילים, 100 מלחים, 11 ספינות, 16 סוסים) על-מנת לנסות לכבוש את מקסיקו, שהייתה בשלטון שבטי האצטקים. עם הגיעו לחוף החל לאמן את אנשיו ובמקביל שרף את הספינות על-מנת למנוע אפשרות של בריחה או נסיגה.

הצלחתו הראשונה של קורטז באה לו כאשר הובאה אליו **נסיכה** אינדיאנית, בת השבטים הסמוכים למחנהו.

הנסיכה שנהייתה אהובתו, התנצרה ושינתה שמה ל-מארינה (1501-1550) ואף ילדה לו בן (לימים נישאה לאחד מאנשיו והשתקעה בספרד). בעזרתה זכה לאמונם של מספר שבטים מקומיים, שביקשו להשתחרר מנטל המסים וקורבנות אדם שהטילו עליהם האצטקים. עד מהרה עמדו לימינו אלפי אינדיאנים, שהצטרפו כחיילים וסבלים. כמו כן נודע לו בעזרת מארינה, שמונטזומה (Montezuma) מלך האצטקים התפתה להאמין שהספרדים, ובמיוחד קורטז, הם שליחי של האל בעל הזקן הלבן (Quetzalcotal) שלפי אמונת האצטקים עתיד להביס את ממלכתם ולמשול במקסיקו.

כעבור מספר חודשים (1520) החליט מונטזומה להזמין את קורטז ואנשיו לבירתו (היום העיר מקסיקו) בתקווה שיצליח לחסלם, אבל קורטז, שהיה ער לסכנה, לכד את המלך מיד עם הכנסו לעיר והחזיק בו כבן ערובה. בהמשך כאשר יצא מונטזומה לדבר אל אנשיו, נתקבל על ידם במטר אבנים וחיצים שגרמו למותו כעבור מספר ימים. קורטז ואנשיו הצליחו להמלט מהעיר באותו לילה בעזרת החשכה.

בינתיים הגיע לחוף מקסיקו חיל משלוח מטעם מושל קובה על-מנת לעצור את קורטז על שפעל במידה יתרה של עצמאות. אבל קורטז הצליח לשכנע אותם להצטרף אליו. בשלב זה פרץ מרד כללי של השבטים שהצטרפו בזה אחר זה לקורטז. בשנת 1521 נפלה העיר מקסיקו. אבל מכאן ואילך גם החלה יורדת קרנו של קורטז, כתוצאה מחיכוכים אין סופיים עם הבירוקרטיה הספרדית ביחס למעשיו. בשנת 1528 נאלץ לחזור לספרד על-מנת להצדיק עצמו בפני המלך. כאן אמנם זכה לתואר אצולה אבל לא למשרת המושל שקיווה לקבל. עם שובו השתקע באחוזתו כ-50 ק"מ דרומה למקסיקו. כעבור 10 שנים (1540)

למלך אימפריה בצפון הודו. באבאר נפטר בהיותו בן 47 (1530). הממלכה ה"מוגולית" (המונגולית) הלכה והתרחבה בימי צאצאיו: אכבר (שלט 1605-1556). ג'יהאנג'יר (שלט 1605-27), שאח ג'יהאן (שלט 1627-1658), אוראנגזב (שלט 1717-1658). לאחר מכן החל תהליך התפרקות האימפריה, אבל נסיכים "מוגולים" המשיכו לשלוט עד שהודחו ע"י הבריטים בשנת 1857.

אדריכלות: איטליה (מאטובה) -

ג'וליו רומאנו: "פאלאצו דל טה". סגנון המאנייריזם.

1527 איטליה - **ביזת רומא ע"י צבא הקיסר קארל V**. אירוע שזעזע את העולם הנוצרי ואף גרם לבריחה המונית של אמנים, שהתפזרו בכל רחבי איטליה; בריחה שהביאה לתפוצתו של סגנון חדש הידוע בשם מאנייריזם - "הסגנון המסוגנן". על אף שסגנון זה היה מוכר לאמני ונציה, נראה שלא נקלט כאן (למרות נוכחותם של רוסו **פיורנטינו** עד 1532 וסבסטיאנו **סרליו** עד 1541) אלא כעבור זמן כתוצאה מפועלם של ג'אקופו **סאנסובינו** ולאחריו אנדראה **פאלאדינו** וממשיכיו.

אמנות: איטליה -

סגנון "המאנייריזם", עד 1590.
לאמני התקופת (ע"ע):

Giulio Romano	1492/5-1546
Baccio Bandinelli	1493-1560
Corregio	1494-1534
Jacopo Pontormo	1494-1577
Rosso "Fiorentino"	1494-1540
Hans Holbein	1497-1543
Benvenuto Cellini	1500-1571
Parmagianino	1503-1540
Francesco Primaticcio	1504-1570
Giacomo Vignola	1507-1573
Andrea Palladio	1508-1580
Giorgio Vasari	1511-1574
Bartolomeo Ammanati	1511-1592
Philibere Delorme	1510/15-1570
Pierre Lescot	1525-1578
Jean Goujon	1516-1566
Jacopo Bassano	1517-1592
Tintoretto	1518-1594
Jean Bulant	1520-1578
Jacques du Cerceau	1520-1578
Giovanni Moroni	1529-1578
Pieter Bruegel	1525-1569
Paolo Veronese	1528-1588
Giambolonia	1529-1608
Juan de Herrera	1530-1597
Giacomo della Porta	1537/40-1602
El Greco	1541-1614
Domenico Fontana	1543-1607
Baptiste de Cerceau	1545-1590
Vincenzo Scamozzi	1552-1616

נצטווה לחזור לספרד, ונאלץ להמתין בחוסר כל עד שהורשה (1547) לשוב לאחוזתו, אך נפטר, בטרם הגיעו לנמל, בהיותו בן 62.
זת: הותיקאן מטיל חרם על מארטין לותר ותומכיו (הפרוטסטנטים).

1522 זת: אדריאן VI אפיפיור, עד 1523. זכור בזכות היותו האפיפיור היחידי, ממוצא הולנדי (יליד אוטרקט). סוברים שהתכוון לבצע רפורמות אבל נפטר כשנה לאחר בחירתו, בהיותו בן 64.

1523 קלמנט VII אפיפיור עד 1534. יליד פירנצה (1478). בנו, מחוץ לנשואין, של ג'וליאנו מדיצי. חונך ע"י סבו הנודע, לורנצו מדיצי ("המפואר"). מונה כארכיבישוף פירנצה וקארדינאל בגיל 35 (1513) ע"י בן דודו האפיפיור ליאו X. מפעולותיו הראשונות: הזמנת תמונת ענק "ההשתנות" (טראנספיגוראציה), אצל הצייר **רפאל**, שנועדה לכנסית העיר נארבון בצרפת והזמנת מצבת זכרון למשפחת מדיצי מאת **מיכלאנג'לו**, במרתף כניסת ס' לורנצו בפירנצה (1520).

לאחר שנבחר כאפיפיור התקשה להחליט על מדיניות מתאימה, ביחס מאבק בין הקיסר קארל V לבית הבסבורג, שליט ספרד, גרמניה ואוסטריה מחד, ופראנסוא I מלך צרפת מאידך. כתוצאה מהיסוסים אלה גרם לקארל V לשלוח את גייסותיו לרומא כאן כלאו זמנית את קלמנט במצודת ס' אנג'לו ולאחר מכן בזזו את העיר (1527). כמו כן היסס כמתן תשובה לבקשתו של הנרי VIII מלך אנגליה שדרש לבטל את נשואיו עם הנסיכה הספרדית קאתרינה מאראגון (אמה של אילזבת, לימים מלכת אנגליה). כזכור הנרי VIII הצטרף בסופו של דבר למחנה הפרוטסטנטי, שהלך והתעצם הן בצפון אירופה והן בצרפת (הוגנוטים). קלמנט VII נפטר בהיותו בן 56.

1524 עם ישראל: דוד הראובני (-1532?) הופעתו הראשונה ברומא.

1525 גרמניה - מרד האיכרים. הסתיים במעשי טבח ושוד.

1526 הודו - באבאר כובש את דלהי ומיסד את שושלת המוגולים (מונגולים).

באבאר (Babar) שמו המלא זהר א דין מוחמד. נולד 1483. נצר לבית ג'ינגיס חאן (דור 15) וטאמר לאנג (דור 5). בשלב זה של ההסטוריה כבר היו צאצאי המוגולים מעורים לחלוטין עם הטורקמנים של מרכז אסיה. בהעדר חוקת ירושה ראו עצמם כל צאצאי החאנים המוגולים כמועמדים חוקיים לכס השלטון. באבאר ניסה במשך 16 שנים לכבוש את סאמארקאנד (1494-1512) במקביל השתלט על קאבול (כיום בירת אפגניסטן). בהיותו בן 36 (1519) החל לפשוט לתחומי השליטה של הנסיכים המוסלמים בצפון הודו. כעבור 7 שנים (1526) זכה להצלחה ממשית ראשונה בזכות סוללות תותחים שרכש מהטורקים העותמאנים. תוך שנתיים כבר היה

זת: אנגליה - המלך הנרי VIII ראש הכנסייה האנגליקנית: שילוב של רפורמות פרוטסטנטיות וטקסים קאתוליים.

עם ישראל: נפטר **שלמה מולכו**. הועלה על המוקד בעוון כפירה. שמו המקורי דייגו פירו (Pires). נולד 1500 בפורטוגל למשפחת יהודים אנוסים. עבד כמזכיר בית המשפט הגבוה בליסבון בעת שהופיע כאן **דוד הראובני**, שטען שהוא אחיו של מלך מדינה יהודית וצאצא של שבת ראובן (מכאן שמו).

ראובני זכה לאהדת המלך לרעיון גיוס צבא יהודי לכיבוש ארץ הקודש. דייגו פירו האמין שראובני הוא המשיח הגואל. אי לכך מל את עצמו ושינה שמו לשלמה מולכו. כאשר פנה לראובני והודיע לו על כוונתו לחזור בפומבי ליהדות - דחה אותו ונזף בו על פזיזותו.

שלמה מולכו נמלט מפורטוגל לסלוניקי, טורקיה (היום יוון), הצטרף לכת של מקובלים ונשא דרשות וכתב חיבורים, בהם

ניבא, שהמשיח עתיד להגיע בשנת 1540. לאחר מכן הגיע לצפת, מרכז הקבלה. בהמשך עבר לרומא (1529) מקום בו קיבל את הגנת האפיפיור בפני האינקוויזיציה ואף הורשה לשאת דרשות בבית הכנסת הגדול, ביניהן כמה נבואות שהתגשמו כגון: שיטפון, העתיד להתרחש ברומא (1530) ורעידת אדמה בפורטוגל (1532). כאשר סר חינו של דוד הראובני בפורטוגל הגיע אף הוא לרומא. עתה הצטרף אליו שלמה מולכו ויחד יצאו ל-גנסבורג שבגרמניה על-מנת לפגוש את הקיסר קארל V בתקווה להניעו לרעיון הקמת צבא מתנדבים מקרב אנוסי ספרד. הקיסר השליך את השניים לכלא. שלמה מולכו נישלח למשפט האינקוויזיציה במאנטובה, איטליה ולאחר שסירב לחזור לנצרות הועלה על המוקד. דוד הראובני נכלא בספרד ושם מת, כנראה מהרעלה, כעבור מספר שנים.

אדריכלות: צרפת -

רוסו "פירונטינו" מוזמן לעטר את ארמון פונטנבלו עבור פראנסוא I מלך צרפת.

ציור: אנגליה -

הנס הולביין משתקע בלונדון. מונה (1534) כצייר החצר של הנרי VIII.

דרום אמריקה - כיבוש ממלכת האינקה בשיפוע המזרחי של הרי האנדים (היום אקוודור, פרו, בוליביה וצ'ילה), ע"י פלוגת הרפתקנים ספרדים בראשות פראנסיסקו פיזארו.

ממלכת האינקה נוסדה בשנת 1100, באיזור הסמוך לעיר קוסקו, פרו. רק כעבור 338 שנה (1438) החלו מושלי העיר להשתלט על שכניהם מצפון ומדרום. תוך 90 שנה כבר חלשו על אימפריה שאורכה 2,600 ק"מ עם 12 מיליון נפש,

המפוצלים למאה עמים, הדוברים עשרים שפות שונות.

המבנה החברתי של הממלכה היה קשוח ביותר: מעל כולם עמד המלך. אחריו משפחות צאצאי 12 המלכים הראשונים, מתחתם הכהנים ומפקדי הצבא ואחריהם, בסולם המעמדות, האכולוסיה המקורית של אזור קוסקו. כל השאר היו בבחינת עמים כבושים.

להבטחת שלטונם נקטו האינקה בשיטה של הגליית קבוצות אוכלוסיה ויישובם מחדש בין שבטים זרים. בכך השיגו שני יתרונות: האחד, דילול כוחו של השבט הכבוש והשני, יצירת פסיפס של עמים עוינים. בדרך זו הגיעו האינקה למצב, הרצוי מבחינתם, שבו מספר הזרים בכל אזור היה גדול ממספר המקומיים.

כ-30 שנה לאחר תחילת התפשטותם הנהיגו האינקה דת ממלכתית חדשה, עם מקדשים כהנים ותפילות, שעיקרה האמונה באל עליון בורא עולם. מכאן ואילך הייתה מטרתו של המלך להרחיב את תחום שלטון האינקה על-מנת להביא את האמונה החדשה לכל הבריות.

אחת מחולשות האימפריה נבע מהעדר חוקים קבועים לבחירת יורש, לאחר מותו של המלך. אי לכך נהגו המלכים לבחור בעצמם את הבן המיועד לתפקיד.

בשנת 1527 נפטרו מלך האינקה ובנו, בהיותם במסע כיבוש, בגבול הצפוני של הממלכה - כנראה במגפת אבעבועות או אדמת, שמקורה במושבה הספרדית החדשה, שנוסדה בפנמה. כתוצאה מכך התפלגה הממלכה בין שני יורשים עיקריים האחד, הואסקאר, ששלט בבירה קוסקו כולל המחצית הדרומית של האימפריה. השני, אטאוואלפה, הצעיר ממנו, ששלט בצפון. לאחר 5 שנות מלחמת אזרחים הייתה ידם של מפקדי הצפון על העליונה ונראה היה שגם הבירה עשויה ליפול בידיהם. בשלב זה הגיעו לכאן הספרדים, בראשות פראנסיסקו פיזארו.

פראנסיסקו **פיזארו** (1475-1541) היה הרפתקן ספרדי יליד קאסטליה, שהגיע ליבשת אמריקה בהיותו בן 27 (1502). כעבור 8 שנים (1510) השתתף במסע לאיזור הנמצא היום במדינת קולומביה ושלוש שנים לאחר מכן במסע נוסף, עם באלבואה, שהגיע לחופי האוקינוס השקט. בהמשך מונה לשופט בעיר החדשה פנמה.

בהיותו בן 48 (1523) יצא שוב, דרומה לאורך חופי האוקינוס השקט. לאחר 3 שנים (1527) שב לפנמה עם הבשורה, שגילה ממלכה וקרא לה בשם פרו (החוקרים סוברים שמקור השם נחל בשם וורו (VERU) שהיה מצוי עמוק בממלכת האינקה). פיזארו חזר לספרד על-מנת לקבל את האישורים הדרושים למסע כיבוש.

בחצר המלוכה בסביליה (1528) פגש את הרנאן קורטז, כובש מקסיקו. בתום שנה כבר היו בידי "המסמכים", תואר אצולה ומנוי למעמד המשנה, למלך, כמפקד ומושל מחוז "קסטליה החדשה",

ששטחו נועד להשתרע על פני על פני 1000 ק"מ דרומה מפנמה. בשנת 1530 חזר לפנמה בלויית ארבעה מאחיו. אבל נדרשה לו עוד שנה לבנות שלוש ספינות.

פיזארו יצא על סיפון הספינה הראשונה ואיתו 37 סוסים ו-180 איש מצוידים ברובים ותותחים. שתי הספינות האחרות, שנשאו אספקה, הצטרפו בהמשך. לאחר מספר חדשי הפלגה דרומה לאורך החוף, עגנו הספינות, בשנת 1532, במפרץ גדול המצוי כיום על גבול קולומביה ואקוואדור. לפי המשך ההתפתחויות ברור שפיזארו היה מודע למצב העניינים בממלכת האינקה.

כעבור מספר חדשים נוצר מגע בינו לבין שני הטוענים העיקריים לכתר האימפריה. האחד אטואולפה אינקה, שחנה עם צבא בן 30,000 איש במרחק של 500 ק"מ. השני, הוסקאר אינקה, שהתבצר בבירה קוסקו במרחק 1,500 ק"מ ממקום מעגן הספינות.

אין ספק שאצולת האינקה שאפה לסיים את מלחמת הירושה שגרמה לחורבן רב ומרידות שבטים - ביניהם רבים העתידים לסייע לספרדים. אטואולפה התפתה להבטחותיו של פיזארו לסייע לו במלחמה עם אחיו וקבע מקום מפגש בכיכר הכפר הסמוך למחנה צבאו. לאחר המתנה מתוחה של יום הגיע המלך כשהוא נישא על כסא בלוויית למעלה מ-3000 מאנשי שהסתירו נשקם, כנראה פגיונות קצרים, מתחת לכותונותיהם.

פיזארו שלח לכיכר כומר עם ספר תנ"ך ודרישה להכיר בעליונות הנצרות והכתר הספרדי. אטואולפה השליך את הספר בבוז כשהוא משוכנע שלא יאונה לו דבר מקומץ ספרדים, המוקפים מכל עבר בלב שטח המצוי בשליטתו. ברגע זה ניתן האות ולכיכר נורה מטח פגזי תותחים ורובים. מיד לאחר מכן התפרצו, לתוך האנדרלמוסיה, הפרשים הספרדים, שטבחו את יתרת אנשי המשמר, בעוד שהמלך נתפס ע"י פיזארו עצמו.

עד מהרה הבחין המלך השבוי בחמדנותם של הספרדים והציע להם חדר מלא זהב וכסף בתמורה לשחרורו; הכופר הגבוה ביותר ששולם אי פעם עבור שבוי.

בעוד הכסף והזהב הולכים ונערמים, כמובטח, ציווה אטואולפה - בהסמכת פיזארו - לרצוח את אחיו המושל בקוסקו. בהמשך, בחודש אוגוסט, לאחר שנאספו 24 טון של תכשיטים ופסלונים מכסף וזהב (שהותכו למטילים במצוות הספרדים), הוצא אטואולפה להורג באשמת רצח אחיו ואי קבלת מרות מלך ספרד והכנסייה.

מחשש לחייהם מיהרו הספרדים להביא לבחירתו של מלך חדש, שיהיה מקובל על כל הצדדים. נראה שלא הצליחו בכך והמסורת אומרת שנאלצו להרעילו כעבור מספר חודשים ולמנות תחתיו בן מלך אחר: מאנקו אינקה.

כעבור שנתיים (1535) עם התגבר גל המתישבים הספרדים התאחדה האצולה סביב מלכם על-מנת

לסלק את הכובשים, אבל ללא הועיל, היות ולא נמצאו מתנדבים נאמנים וגם אי אפשר היה לגייס חיילים (השרות בצבא היה מס עובד שהוטל על שבטים נאמנים). בסופו של דבר נסוגה האצולה הרחק אל בין הרי האנדים ושם המשיכו לקיים את תרבותם עוד כשלושים וחמש שנים - עד 1572 - ואולי אף יותר. יש סוברים שלתקופה זו צריך לשייך את בנינה של העיר **מאצ'ו-פיצ'ו**, שנתגלתה רק בשנת 1911, כ-80 ק"מ מצפון מערב לקוסקו (פרו).

היות ולאינקה לא היה כתב נשמרו תולדותיהם ע"י קבוצה מיוחדת של "בעלי זכרון" שנרשמו מפיהם ע"י שני ספרדים, בסמוך לאחר הכיבוש. ידוע גם שנהגו להעביר ידיעות באמצעות קשרים שנעשו על חבלים. את אלה ידעו לקרוא רק המומחים לדבר. אבל, לרוע המזל, הצופן אבד ועד היום לא הצליחו החוקרים לפענח את "הכתב".

האימפריה עצמה נשלטה באמצעות רצים שבעורם נבנו שתי דרכים עיקריות, ששימשו גם את הצבא: האחת, במישור החוף והשניה על גב ההר. במקומות תלולים נחצבו מדרגות ולעתים גם גשרי חבלים מעל לנקיקים.

עד בואם של הספרדים לא הכירו תושבי האזור שום בהמות למעט הלאמה והאלפאקה שהם, עד היום, מקור חשוב לצמר (הלאמה המשמשת גם כבהמת משא עד 60 ק"ג).

מבחינה טכנולוגית קידמו האינקה את קודמיהם מבחינת השימוש בכלי עבודה מנחושת וברונזה - מתכת שנחשבה ליקרת ערך ביותר בזכות שימושיותה. אבל כמו שאר התרבויות הטרום קולוניאניות לא הכירו את הברזל, הגלגל והמנוף. אנשי ממלכת המאיה במרכז אמריקה (היום דרום מקסיקו) הכירו את הברזל אבל השתמשו בו רק ליצירת תכשיטים.

אמנות האינקה -

מרבית הפסלים, שהיו עשויים כסף או זהב, הותכו, ע"י הספרדים למטילים. הארמונות והמקדשים חרבו ונותרו רק שרידי קירות מועטים המעידים על רמה גבוהה של בניה באבן, אבל נמוכה יחסית לתרבויות השבטים באמריקה המרכזית.

1534 דת:

הקמת מסדר הישועים ע"י אב הכנסייה הספרדי אגנאטיוס ליוולה במטרה לעצור את התפשטות הרפורמה הפרוטסטנטית (1491-1556) (LOYOLA).

פאול III, אפיפיור, עד 1549. בן למשפחת האצולה הרומית פארנזה (Farnese), זכור הן כפטרון האמנויות והן כמי שהחל "ברפורמות הנגדיות" לעצירת התפשטות הפרוטסטנטים. בצעירותו (נולד 1468) חונך ע"י המשכילים ברומא, בפרינצה ואוני' פיזה. היה מיודד עם האפיפיורים ממשפחת מדיצי ומשפחת בורגיה, שסייעו לו להתמנות למועצת הקארדינאלים בהיותו בן 25. מחוץ

- 1543 מדע:** (פרסומים) - פולין - **קופרניקוס** (1473-1543): תיאורית מרכזיות השמש. שויץ - וזאליוס (Vesalius 1514-1564): על גוף האדם.
- 1544 עם ישראל:** נפטר אליהו "בחור" לויטה. בלשן וחוקר המקרא. נולד (1470) ליד נירמברג, גרמניה. בהיותו בן 30 השתקע ב-פדואה: ממרכזי ההשכלה מאז תחילת הרנסאנס. כאן התפרנס בין השאר מהוראת העברית. בין תלמידיו קארדינאל שהזמינו לרומא. יש סוברים ששיעע לדוד הראובני להתקבל לראיון אצל האפיפיור בזכות קשריו בותיקאן. אליהו בחור זכור גם בזכות חיבור מילון עברי-ידיי הנחשב עד היום כאחד המקורות המוקדמים לחקר שפה זו.
- 1545 דת:** מועצת אבות הכנסייה ב-טרנט (Trent) קובעת עקרונות "הרפורמציה הנגדית" (עד 1565).
- 1546 ציור:** ונציה - **טיציאן:** "ישו מוכתר בזר קוצים" (לובר). **פיסול:** פירנצה - **צ'ליני:** "פרסאוס", עד 1554.
- 1547 צרפת - חבל ברטיין מסופח לשטחי הכתר הצרפתי. רוסיה - איבן IV "האיום" מוכתר כקיסר (צאר) רוסיה, עד 1584. זכור בזכות ארגונה מחדש של הממלכה והרחבתה: קאזאן ו-אסטראחאן (1556) ותחילת ההתפשטות לסיביר (1581). עם מותו השאיר מדינה מפולגת ומסוכסכת - כנראה בגלל מחלת נפש.**
- 1550 דת:** יוליוס III אפיפיור עד 1555. בטרם נבחר שימש כאחד מנשיאי מועצת טרנט (1545) וחידש את דיוניה (1551) על-מנת להמשיך ברפורמות. תמך בחיזוק המסדר השמרני של הישועים, אבל גם עודד את ההשכלה והנהיג רפורמות באוני רומא. כמו כן תמך **במיכלאנג'לו** במשימתו להשלמת כנסיית ס' פטר ובמקביל מינה את פאלסטרינה כאחראי למקהלת הותיקאן. יוליוס III נפטר בהיותו בן 73 (יליד רומא 1487).
- אדריכלות:** איסטנבול - **סינאן:** מסגד "סולמאניה", עד 1557. וינצצה - **פאלאדיו:** "וילה רוטונדה". פירנצה - **ואסארי:** ביוגרפיות אמני הרנסאנס.
- 1551 דת:** צרפת - תחילת המאבק נגד חסידי הרפורמות הפרוטסטנטיות ("הוגנוטים") עד 1598. אנגליה - רדיפת הפרוטסטנטים ע"י המלכה מרי I, עד 1598.
- לתפקידו בממסד הכנסייה נהג כדרך נסיכי הרנסאנס: תמך באומנים ואדריכלים (וילה פארנזה), חיבב פילוספיה אבל גם ציד וטקסים מפוארים. כמו כן ילד מספר צאצאים מחוץ לשואין. אבל בהיותו כבן 40 החל לשנות את דרכיו ברוח תפקדיו. וכשנבחר לאפיפיור בהיותו בן 67, פעל לישום רפורמות, שנועדו לעצור את הפרוטסטנטים. בסגרת זו כינס את מועצת טרנט שלהחלטותיה (63-1545) עתידות להיות כבדות משקל הן בתחום הדתי והן בתחומי יצירות האמנות שנועדו לכנסייה, כגון ציור, פיסול מוסיקה ואפילו רשימת "ספרים אסורים". פאול III זכור גם כמי ששיכנע את **מיכלאנג'לו** לסיים את ציור הקיר "יום הדין" בקאפלה סיקסטינה, כמו גם את הכנת התוכנית החדשה לכנסיית ס' פיטר ואת ככר הקפיטול. פאול III נפטר בהיותו בן 82.
- 1538 ציור:** ונציה - **טיציאן:** "וונוס מאורביני" (פירנצה).
- 1541 אדריכלות:** צרפת - **פרומאטיצ'ו** מוזמן כמעט לארמון פונטבלו. נוכחים בארמון גם פיוורטינו, סריליו ו-צ'ליני.
- דת:** קאלוין משתקע ב-ז'נבה, שוויץ. **ז'אן קאלוין** (1509-1564). מחשובי מנהיגי הרפורמה הפרוטסטנטית בנצרות. יליד צרפת. קיבל השכלה כללית בבתי ספר ב-נויון ובפאריז. השתלם במשפטים ב-בורג' אופליאן ופאריז. בהיותו בן 22 (1533) הצטרף לתנועת הרפורמה הפרוטסטנטית ועבר ל-באזל, שוויץ, מקום בו התמסר ללימודי הדת. כעבור שלוש שנים (1536) השתקע ב-ז'נבה, שוויץ אבל נאלץ לעזוב (1538) בגלל חילוקי דעות, עד שהוזמן חזרה (1541). מכאן ואילך שימשה העיר (10,000 נפש) כמרכז לפעילותו, עד מותו בהיותו בן 55.
- קאלוויניזם:** תורתו של קאלוין מסתמכת בעיקר על הרפורמה של מארטין לותר, אבל עם ההדגשים האופייניים לו, כגון: שילוב ההגיון והרגש והבטים תועלתיים ומעשיים. מכל מקום בעוד שחסידי ה"לותראיזם" פעלו בעיקר בגרמניה והארצות הסקנדינביות, ה"קאלוויניזם" מצא אווזים רבים גם בארצות כגון בריטניה, הולנד, צרפת ומרכז ארופה. ראוי לציין שחסידי הרפורמות הפרוטסטנטיות בצרפת ידועים בשם הוגנוטים (HUGUENOT) - מילה שאין יודעים את מקורה או משמעותה.
- 1542 הבלקאן - "מסע הצלב" האחרון כנגד הטורקים מסתיים במפלה ליד אדירנה (מצפון לאיסטנבול).**
- דת:** הנזיר הספרדי קסאבייר מפיץ את הנצרות ביפן (Xavier).

מוסיקה: איטליה - פאלסטרינה מתמנה כאחראי למוסיקה בכנסית ס' פטר ברומא. מראשוני מוסיקאי הרנסאנס. (Palestrina 1526-94)

1553

מסעות: הפלגה ראשונה סביב סקאנדינביה לרוסיה.

עם ישראל: שריפת התלמוד ברומא.

ספרות: צרפת -

רונזאר-"אהבות" (Ronsard 1524-1585).

נפטר הסופר הצרפתי **פרנסוא ראבלה** (63). זכור בזכות חיבור שתי יצירות של הומור סאטירי "גארגאנטוא" (1532) ו"פאנטאגוראל" (1534).

Rablais: Gargantua & Pantagruel

1555

דת: ארדלוס, אפיפיור. נפטר כעבור חודש.

פאול IV, אפיפיור עד 1559. עוד בטרם נבחר לאפיפיור יסד את האנקויזציה ברומא שהשליטה משטר טרור בממלכת הותיקאן. נבחר לכס הקודש בהשפעת משפחת פארנזה, בניגוד לדעת קארל V לבית הבסבורג, קיסר גרמניה.

לאחר הבחרו (1555) החל לרדוף את היהודים בתחום שלטונו: הקים את הגטו היהודי ברומא וחייב את תושביו לשאת טלאי צהוב. בתחום המדיני היה אחד הגורמים לחידוש המאבק בין גרמניה, ספרד ואנגליה מחד וצרפת מאידך. עיקשותו בתחום הדתי הביאה לפילוג סופי עם אנגליה מאחר וסירב להכיר בחוקיות מעמדה של אליזבת I. במקביל ניסה, ללא הצלחה, לבטל את ההסכמים שאיפשרו את פעולתם של הפרוטסטנטים בגרמניה. פאול III נפטר בהיותו בן 83.

1556

ספרות: איטליה -

נפטר **פייטרו ארטינו** (60). סופר איטלקי (Aretino). יליד ארצו. (ארטינו= בן העיר ארצו). שמו האמיתי לא ידוע מאחר והתכחש לאביו, שהיה כנראה רצען. יש ספק באם זכה להשכלה פורמלית. בהיותו כבן 18 נשלח לידידים של משפחת אמו ב-פרוג'יה, מקום בו שהה שבע שנים (1510-17). כאן התעניין בציור וכתב את שיריו הראשונים. בהיותו בן 25 (1517) הגיע לרומא כבן חסות של אוגוסטינו ציגי (Chigi), בנקאי עשיר ומגדולי פטרוני האמנים, ביניהם: **רפאל, פרנצ'סקו**, אנטוניו **סאנגאלו** "הצעיר" ואחרים. כמו כן היה מיודד עם חוגי המשכילים בחצר האפיפיור ליאו X. ארטינו נודע ברומא בגין לשונו החדה ואמרותיו בנושאים פוליטיים ורכילות כנסייתית. בזכות אלה הועסק ע"י הקארדינאל ג'וליו לבית מדיצ'י, על-מנת להשמיץ את יריביו למשרת האפיפיורות. לאחר מותו של ציגי ב-1520, כאשר נבחר אדריאן VI, עבר ארטינו, ליתר בטחון, לחצר ידידו הדוכס פרדריקו גונזאגה ב-מאנטובה.

ב-1523 חזר ארטינו לרומא, אבל כעבור כמה חודשים נאלץ שוב לברוח ביחד עם האמן **ג'וליו רומאנו**, לאחר פרסום "סונטות הזימה" המאוירות בתנוחות משגל. ארטינו נאלץ לברוח פעם שלישית (1525) לאחר נסיון התנקשות בחייו, בנקמה על דברי שטנה שפרסם. תחילה שהה בחצרו של פרדריקו גונזאגה אבל ב-1527, בהיותו בן 35, עבר לונציה. כאן פרסם דף יומי ובו סאטירות, ידיעות ותחזיות פוליטיות, שהיו מדויקות להפליא.

לאחר מכן הפיץ "מכתבים" בהם שבח או השמיץ את הדמויות הפוליטיות המרכזיות באיטליה ובארצות אחרות. כתוצאה מכך זכה לעתים לדברי תוכחה אך גם למתנות יקרות ערך מהנוגעים בדבר (מספר מהקבצים פורסמו במשך השנים). "מכתבים" אלה כללו גם דברי ביקורת ושבח על אמנים מפורסמים, ביניהם ידידו הקרובים **טיציאן וטינטורטו**.

ארטינו זכה להערכה רבה בקרב המשכילים בני דורו. בגירסה המתוקנת של "אורלאנדו הזועם", שחבורה ע"י המשורר אריאוסטו (1532) שובץ שמו של ארטינו עם הכינוי שדבק בו: "מכסח הנסיכים".

הוכחה נוספת למעמדו הרם: שרשרת זהב שנשלחה לו ע"י פרנסוא I מלך צרפת. שרשרת זו מופיעה בדיוקן שלו שצויר ע"י **טיציאן**. (1545), אוסף פריק, ניו-יורק. גירסה שניה בפאלציו פיטי, פירנצה).

גם בכתביו הספרותיים כמו בכתביו הפוליטיים הפך ארטינו את הסאטירה הנוקבת לחלק מסגנונו; כך למשל "השיחות הפלאטוניות" (פורסם 1534), בהן מנהלות זונות רומא דיונים על חייהן בבתי הבושת. כן חיבר חמש קומדיות וטרגדיה אחת, הנחשבות למיטב היצירה של תקופתו.

בנוסף לידידותו עם טיציאן, טינטורטו ואמנים אחרים, שימש ביתו של ארטינו בונציה מרכז חברתי לקבוצת אמנים, שגלו מרומא ב-1527, לאחר כניסתם של צבאות הקיסר קארל V: רוסו פירנטינו וסבסטיאנו **סרליו**, (עד שהוזמנו לעבוד בחצרו של פרנסוא I מלך צרפת בפונטנבלו) ג'אקופו **סאנסובינו**, שנשאר בונציה והקים אסכולה משלו וג'ורג'יו ואסארי שביקר בונציה מספר פעמים. במקביל לעיסוקיו הספרותיים סייע ארטינו במכירתן של מספר יצירות של טיציאן לפרנסוא I מלך צרפת.

1558

אנגליה - שלטון אליזאבת I. עד 1603. צרפת - האנגלים נאלצים לפנות את קאלה, המאחז האנגלי האחרון בצרפת.

מסחר: הפורטוגלים מיסדים תחנת מסחר ב-מאקאו, סין.

חידושים: יבוא ראשון של תפוחי אדמה וטבק מאמריקה.

אדריכלות: ספרד -

תחילת בנין ארמון **אסקוריאל** ע"י המלך פיליפ II.

1559 **זת:** פיוס IV, אפיפיור עד 1565. בן למשפחת מדיצי מפירנצה. זכור כמי שהביא את דיוני ועידת טרנט לסיומם וסיכומם (1563), כולל רפורמות הממסד הדתי והנחיות בתחומים שונים כגון מוסיקה, ציור פיסול, ורשימה ראשונית של "ספרים אסורים", בתחום התרבות עשה לפיתוח אוני רומא והיה כמו כל משפחת מדיצי תומך נלהב של **מיכאלאנג'לו**.

1560 ספרד - משלוחי עפרות הכסף ממקסיקו מועברים בשיירות להגנה בפני בתקפות האנגלים, ההולנדים והצרפתים.

אדריכלות: פירנצה -

ואסארי: ארמון ה"אופיצי" (היום מוזיאון), עד 1580.

1562 **זת:** צרפת - תחילת מלחמת הדתות בצרפת בין הקאתולים והפרוטסטנטים (הוגוטים), עד 1598.

1563 **אמנות:** איטליה -

יסוד האקדמיה לציור ב-פירנצה, ע"י קוזימו דה מדיצ'י, ביוזמתו של ג'ורג'יו **וואסארי**. נתקבלו 36 אמנים אבל מותר היה לצרף חובבים ותאורטיקנים. לא ידוע אם עסקו בהוראה.

פרסום "צוי מועצת טרנט" ביחס לאמנויות.

1564 **ספרות:** אנגליה - נולד ויליאם שיקספיר מגדולי המחזאים בכל הדורות. (נפטר 1616).

אסטרוולוגיה: נפטר הרופא והאסטרוולוג **נוסטרדאמוס** (61). יש מאמינים שחלק מנבואותיו התגשמו, כגון המהפכה הצרפתית ואילו אחרות, הכתובות בשפה לא ברורה, עתידות להתגשם (Nostradamus).

1566 **זת:** פיוס V, אפיפיור עד 1572. נחשב למחמיר שבין האפיפיורים בתקופת הרנסאנס. תחת הנהגתו חוסלו הפרוטסטנטים באיטליה ויושמו החלטות ועידת טרנט (63-1545). בן למשפחה עניה הועסק בילדותו כרועה צאן. הצטרף למסדר הנזירים הדומניקנים. בזכות אורח חייו הספגני עלה עם השנים לדרגת אחראי על פעולות האינקוויזיציה בתחום שלטון האפיפיוריות. נבחר בעצמו כאפיפיור בהיותו בן 62 (יליד 1504). מיד לאחר מכן החל לטהר את רומא מחטאיה: קבע אזור נפרד לזונות; עונשים על חילול הדת; חיבב את הכמורה והנזירים לנהוג לפי התקנון; הנהיג צמצום חמור בהפצת כתבי מחילה

(איכולגנציות); המעיט במינויים של בני משפחה, לתפקידים דתיים; הוציא צו לגרוש היהודים ממדינת האפיפיור (מרץ 1569); חיזק את ידי האינקוויזיציה שרדפה ללא רחם את הוגי הדעות הן באיטליה והן מחוצה לה, כמו כן סיים (1571) את רשימת "הספרים האסורים" לקריאה. כתוצאה מכך נמלטו מאות אנשי דפוס מאיטליה לצפון גרמניה ולשוויץ.

בתחום המדיני הגביר את הקרע עם אנגליה כאשר הוציא צו חרם על המלכה אליזבת I. צו זה עורר את כעסם של כל מלכי אירופה. לזכותו זקופים את ארגון הצי האיטלקי שניצח את הטורקים בקרב לפאנטו (אוקי 1571). פיוס V נפטר ברומא בהיותו בן 68. כ-140 שנה לאחר מכן הועלה לדרגת קדוש.

1568 ספרד - מרד מוסלמים שהתנצרו באזור גראנאדה, עד 1570 (ר' גם 1500). המרד נבע מנסיון כושל של הכנסייה הספרדית לכפות טקסים בספרדית על אוכלוסיה דוברת ערבית. המרד הסתיים בטבח ובריחת אלפי מוסלמים מדרום ספרד. מקצת השבויים חוסלו בעבודת כפיה כבנאים בגראנאדה (ארמון קארל V) וקורדובה (הכנסייה).

אדריכלות: רומא -

ויניולה: כנסית ג'יסו (ישו), אב טיפוס לכנסיות הישועים.

1569 פולין - פרלמנט משותף לאצולה עם ליטה. איטליה - קוסימו דה מדיצ'י מוכתר כדוכס טוסקאנה.

ספרד - כיבוש הפיליפינים.

1571 איטליה - נצחון ימי של ונציה וגנואה מול חופי לפאנטו (LEPANTO). מחסל את נוכחות הצי העותמאני בים התיכון.

התבוסה מול חופי לפאנטו מסמנת גם את תחילת שקיעתה של האימפריה העותמאנית. למרות זאת ניתן היה להמשיך את קיומה, כמו בעבר, בזכות המבנה הפנימי: 1) שלטון אבסולוטי חילוני-דתי של השולטן. 2) צבא יעיל המורכב משילוב של טורקים ו"יבוא" שנתי של 20,000 עבדים רוסיים ואפריקאים, בנוסף ליחידת עילית (יאניצרים) של ילדים נוצרים שגויסו- נחטפו למטרה זו (כל ילד חמישי). 3) מנהל יעיל למדי לעתים בראשות נוצרים יוונים או סלאבים. 4) מעמד סוחרים המורכב, גם הוא, ברובו מנוצרים יוונים או ארמנים. האוכלוסיה הלא מוסלמית יכלה להמשיך בחיי היומיום כל עוד שולמו המסים. חולשתה של הממלכה נבע משמרנות מופלגת ומשחיתות רוב המינהל האזרחי הטורקי, במיוחד במחוזות המרוחקים מאיסטנבול.

כלכלה: אנגליה - תחילת פעילות הבורסה בלונדון.

- 1572** **זת:** גרגור, אפיפיור עד 1585. זכור בזכות תיקון לוח השנה הקרוי על שמו והמקובל עד היום. שמר על המשך קיום סיכומי ועידת טרנט. בניגוד לקודמו הוציא כספים לפארה של רומא, ששבו ודיללו את אוצר האפיפיורות.
- 1572** צרפת - "ליל ברתולומאוי" - טבח 20,000 הוגנוטים (פרוטסטנטים) מהם 3,000 בפאריז. הולנד - תחילת מלחמת העצמאות נגד ספרד ואוסטריה (בית האבסבורג).
- מדע:** דנמרק - טיכו בראהה (1546-1601) בונה מצפה כוכבים מלכותי.
- אדריכלות:** צרפת (פירסומים) - **זו סרסו I:** "על הבנינים היותר יפים בצרפת".
- 1585** **זו סרסו I:** "על הבנינים היותר יפים בצרפת".
- עם ישראל:** נפטר הרב משה איסרליש הרמ"א (47). יליד קראקוב פולין. הוסיף הערות ותיקונים בנוסח "השולחן ערוך" של הרב יוסף קארו, המבוסס על מסורת יוצאי ספרד. בכך הפך ספר זה, על שתי גרסותיו, לבסיס מאחד בין שתי הקהילות.
- 1577** **אמנות:** ונציה - בשריפה הגדולה בארמון הדוגיים הושמדו הרבה יצירות של משפחת **בלני, טיציאן**.
- 1580** ספרד - איחוד עם פורטוגל, עד 1640.
- ארכיאולוגיה:** איטליה - גלוי מקרי של הקאטאקומבות ברומא.
- 1581** ארצות השפלה - 7 מחוזות הצפון (פרוטסטנטים) מכריזים על עצמאות משלטון בית האבסבורג (ספרד ואוסטריה). המלחמה שהחלה למעשה בשנת 1568 עתידה להסתיים רק בשנת 1648. בסופו של דבר נותרו ארצות השפלה מפולגות לשנים: הולנד ובלגיה. בשלב זה עובר המרכז התרבותי, בעיקר ציור, מבלגיה (**רובנס** 1577-1640) להולנד (**רמברנדט** 1606-69) - במקביל למעבר הפעילות הכלכלית. רוסיה - תחילת כיבוש סיביר.
- עם ישראל:** ראשית האוטונומיה היהודית בפולין, (ועד ארבע הארצות).
- 1582** **חידושים:** תחילת השימוש במערב אירופה בלוח השנה ה-גרגוריאני, המקובל עד היום (החליף את הלוח ה"יוליאני").
- 1584** אנגליה - יסוד המושבה הראשונה בצפון אמריקה (וירג'יניה) ע"י סיר וולטר ראלי.
- 1589** רוסיה - נפטר איבן "האיוס" (54). הצאר (הקיסר) הראשון של הרוסים.
- הכיניו "האיוס", דבק בו בשל אכזריותו ואלימותו. שני דוכסי מדינת מוסקבה שקדמו לאיבן החלו להשתחרר מעול המונגולים (הטאטרים) - ואף הרחיבו במידה רבה את תחום השפעתם. אי לכך הוכתר איבן בתואר "צאר כל רוסיה", עוד בהיותו בן 17. בהמשך כבש מידי הטאטרים את שטחי קאזאן (1552) ואסטרבחן (1554). בזמנו החל גם כיבוש סיביר. איבן עשה ככל יכולתו לקדם את מעמדות בעלי המלאכה והסוחרים. בו זמנית הרחיק מעליו את הבויארים (אצולת הקרקע) שחתרו תחתיו. בסוף חייו, לאחר מות אשתו ואחד משני בניו, היה למר נפש. ארבע שנים לפני מותו נתקף בטרורף והכה למוות את בנו השני.
- הולנד - וויליאם לבית אוראנג' נבחר מושל המחוזות המורדים בארצות השפלה.
- זת: סיקטוס V**, אפיפיור עד 1590. יליד אנקונה (1520). הצטרף בגיל 13 למסדר הנזירים ע"ש פראנסיס והוסמך ככומר בהיותו בן 27. כעבור 10 שנים מונה כאינקויזיטור כללי של רפובליקת ונציה, אבל בגלל נוקשותו הועבר לראשות המסדר הפראנסיסקני ועלה לדרגת בישוף (1566) ולדרגת קארדינאל (1570). בהמשך פרש ועסק בעריכת כתבי ס' אמברוזיוס. בהיותו בן 65 נבחר פה אחד כאפיפיור. מיד לאחר מכן החל לטפל בשלוש הבעיות העיקריות של הכנסייה: המינהל, גבית כספים, המשך הרפורמות הנגדיות לעצירת הפרוטסטנטים וחיסול כנופיות השודדים שפשטו במדינת האפיפיור. בתחומים אלה זכה להצלחה מהירה שאיפשרה לו להשלים את בנייתם של כיפת כנסית ס' פטר על פי תוכניתו של **מיכאלאנג'לו** ובמיוחד את תכנונם של רחובות וככרות חדשים בסגנון המבשר את התחלתו של הבארוק ברומא.
- עיו:** איטליה - דומניקו **פונטאנה** מכין תכנית עיר חדשה לרומא עבור האפיפיור סיקסטוס V.
- אדריכלות:** צרפת - בני משפחת האדריכלים (הוגנוטים) **זו סרסו** בורחים מצרפת.
- ציור:** איטליה - בני משפחת **קאראצ'י** מיסדים אקדמיה בבולוניה.
- 1587** אנגליה - מרי סטיוארט, מלכת סקוטלנד, מוצאת להורג ע"י אליזבת מלכת אנגליה.
- 1588** ספרד - הצי הספרדי (הארמדה) מושמד ברובו בסערה בדרכו לאנגליה (130 ספינות, 27,000 איש).
- 1589** צרפת - הנרי IV (הוגנוטי) מקבל את הדת הקאתולית ומוכתר מלך כל הצרפתים.

1590 עם ישראל: יסוד הקהילה היהודית באמסטרדם, ע"י יוצאי ספרד.

חינוך: אירלנד - יסוד מכללת טריניטי ב-דאבלין (Trinity College).

אמנות: איטליה -

יסוד האקדמיה לאמנות ס' לוקה ברומא. למרות שניתנו שיעורים באמנות, המטרה העיקרית הייתה חברתית. אקדמיה זו הגיעה לשיא פריחתה בשנים 1627-1633, בסיוע האפיפיור אורבן VIII.

1592 הגות: צרפת - נפטר מישל דה מונטיין (169). זכור כמי שהמציא את צורת הכתיבה הידועה כמאמר או מסה (Essai בצרפתית "נסיון"). בן למשפחת אצולה צרפתית מצד אביו ומשפחת פרוטסטנטים ממוצא יהודי- ספרדי מצד אימו (Montaigne).

מדע: המצאת המיקרוסקופ.

* * * * *

המאניריזם

1527 עד 1590. סגנון אמנות ובספרות שרווח באיטליה בתקופה שבין הרנסאנס המאוחר והבארוק. מקורו בפירנצה ורומא. מכאן פשט לצפון איטליה ובהמשך לצרפת ולאחר מכן לצפון אירופה ומרכזה, מקום בו התמזג בקלות עם המסורת האלגנטית של גותיקה מאוחרת (ע"ע). היות והמושג מאניריזם משמש גם לציון תקופה הרי שיש לצרף לסגנון זה גם את עבודותיו המאוחרות של מיכלאנג'לו (ע"ע) לאחר 1527) כפי שטוענים הסטוריונים רבים. יתרה מכך, יש הסוברים שחלק ניכר מאמני הסגנון מקורם, במידה רבה, בחידושי של מיכלאנג'לו החל מתיאור דמות האדם בתנועה סיבובית (סחיטה) ועד לאפקטים הדקורטיביים באדריכלות כמו אולם המדרגות של ספרית לורנצו בפירנצה. התייחסות דומה נעשית גם לעבודותיו של באלדאסרה פרוצי (ע"ע), בשנותיו האחרונות, שוב לאחר 1527 ובמיוחד ארמון "מאסימו אלה קולונה" ברומא. לעומת זאת מקובל להוציא מכלל זה את טיצ'אן (ע"ע), על אף שגם בתמונותיו ניכרים סימנים רבים של מאניריזם. המושג עצמו (באיטלקית Manierismo באנגלית Mannerism) מופיע לראשונה בתחום הספרות והאמנות החזותית, ובעיקר אצל ג'ורג'יו ואסארי (ע"ע) אדריכל, צייר והסטוריון, ששיוה למילה משמעות חיובית של "סגנון נאה" המתבטא לדעתו בעידון מירבי, טכניקה מלוטשת, קומפוזיציה עשירה, ביצוע מתוכחם והידור מופגן וקליל. מהמאה ה-18 ניתנה לאותם ערכים משמעות שלילית. מכאן ואילך הודגשה נטייתם של המאניריסטים להפרזה עד כדי תמהוניות, או עודף בשלות ותחכום עד כדי איבוד כל תוכן מקורי. אבל היום מקובלת פרשנות זו רק לגבי עבודותיהם של יוצרים בודדים.

את המאניריזם ניתן למקם במסגרת שינוי ערכים כללי, שחל באירופה, ההלם, שנגרם לרבים כתוצאה מסידרה של ארועים כגון תחילת המאבק בין הפרוטסטנטים והקאתולים, ההתמודדות המדינית על ההגמוניה באירופה, ההלם, שנגרם לרבים כתוצאה מביזת רומא (1527) ע"י צבאות הקיסר קארל V, התפשטות האימפריה

אמני תקופת המאניריזם:

Giulio Romano

ג'וליו רומאנו

1492/99-1546

צייר ואדריכל איטלקי. נולד ברומא. שמו האמיתי: פיפי די פיטרו דה ג'ינוצי. תאריך לידתו המדויק אינו ידוע. מ-1515 היה תלמידו ועוזרו הקרוב ביותר של רפאל בכל פעולותיו. בין השאר יש לו חלק בציור הקיר ובציורי התקרה שבותיקאן, בהשלמתן של כמה תמונות, שהוזמנו אצל רפאל וכן בעבודות הבנין בכנסיית ס' פטר. אחרי מותו של רפאל השלים ג'וליו רומאנו ביחד עם פרוצי כמה מן הציורים והבנינים שהחל. הוא עצמו בנה ארמונות וילות ברומא וקישט אותם בציורים מן המיתולוגיה העתיקה. ב-1524 נאלץ לברוח מרומא, לאחר שנתגלה שהכין את ההדפסים הפורנוגרפיים בהם אורו "סונטות הזימה" של פייטרו ארטינו. למזלו הוזמן ע"י גונזאגה דוכס מאנטובה, שם התאזרח, נשא אישה ופעל עד מותו כאמן החצר וכמפקח על בניי העיר.

עבודתו העיקרית בשביל גונזאגה היא "ארמון הטה" (PALAZZO DE TE). התחלת הבניה (1526) שהוא, למעשה, ביתן נשפים רב חדרים וגנים. כאן מופיעים לראשונה כמה מהמאפיינים של סגנון הפוסט רנסאנס - סגנון הצעירים, מחוגו של רפאל ברומא. כך למשל הדגיש את העובדה שהעמודים, הקשתות ושאר הצורות, המופיעות בחזית, אינן אלא קישוט. לצורך זה הם עשויים,

1598 ספרד - מגיפת דבר. סוברים שמגפה זו, בנוסף לגרוש היהודים והמוסלמים וההגירה ההמונית לאמריקה, הם שהביאו בסופו של דבר לדלדול חמור באוכלוסית ספרד.

דת: צרפת - המלך הנרי IV מפרסם את "צו נאנט" - הכרה בזכויות ההוגונוטים לקיים טקסים דתיים ולהחזיק מוצרים באזורים מסויימים.

עיו: פרס -

שאח עבאס לבית א-צאפאווי מעביר את בירת הקיסרות ל- איספאהן, שתזכה עד מהרה לכמה מהבנינים היפים בעולם.

הבשורה) בפירנצה. את מקומו בחצר בית מדיצ'י ירשו והפסל-הצורף צ'ליני (ע"ע) והפסל-הארכיטקט אמאנאטי (ע"ע).

Correggio, Antonio

קורג'יו

1494-1534

צייר איטלקי. נולד בקורג'יו שליך מודנה. שמו האמיתי: אנטוניו אלגרי (Allegri). אביו עסק במסחר. כנראה שלמד אצל צייר בן משפחתו בשם לורנצו אלגרי, שפעל בעיירת מולדתו. מכל מקום לא יתכן שלמד בכוחות עצמו, כפי שסברו בעבר, לאור ידיעותיו בתחומים כגון: פרספקטיבה, אנטומיה, אדריכלות, פיסול וציור. בערך בשנת 1503, בהיותו כבן 9, המשיך לימודיו ב-מאנטובה וכעבור שנתיים עבר ל-מודנה ולמד, לפי ואסארי, אצל הצייר אנדריאה מאנטנה, שנפטר זמן קצר לאחר מכן, ב-1506 (המסורת מיחסת לקורג'יו את השלמת עיטורי הקיר בקאפלה לזכרו של מאנטנה). אם לדון לפי סגנונו של קורג'יו, אפשר שביקר גם ברומא וראה את ציורי הקיר של מיכלאנג'לו ורפאל.

יצירתו המתועדת הראשונה, "המאדונה של ס' פראנצ'סקוס" (1514 גלריה דרזדן). מושפעת אמנם, מ-מאנטנה, אולם ברור שהעדיף כמו רוב אמני צפון איטליה את סגנון ה"ספומאטו" הרך של ליאונרדו. כעבור 4 שנים החל לעבוד על סידרה של ציורי קיר - כולם ב-פארמה. כבר בראשון, בתיקרת חדר האורחים של מנזר ס' פאולוס (1519), המבנה והסגנון עצמאיים לחלוטין: התיקרה מצוירת כסכה מכוסה ירק, אשר מ-12 פתחיה האליפטיים מציצים, מן השמים כביכול, "מלאכים קטנים" נושאי אביזרי ציד, המרמזים לנושא המרכזי: האלה דיאנה, פטרונית טוהר הבתולים. 12 ציורי גומחות האבן המפוסלות שבצדדים - בשיטת ציורי "גריזאיי" (מונוכרום) - כוללות דמויות וארועים הקשורים אף הם באותו נושא.

על כיתפה העגולה של כנסיית "יוחנן המטביל" ב-פארמה צייר את "עליית ישו השמימה" (1520-1523) ובכיפה המתומנת של אפסיס הקתדרלה - את "עליית הבתולה השמימה" (1526-28). בשתי הכיפות מצויירות הדמויות בהקצר, מלמטה למעלה (SOTTO IN SU), אך בניגוד לציור התקרה המפורסם של מאנטנה ב-מאנטובה, מופיעים ההקצרים לראשונה, ללא זיקה לפרספקטיבה ארכיטקטונית: הדמויות כאילו מרחפות בחלל החדר.

מרבית ציורי השמן של קורג'יו הם תמונות מזבח שבוצעו עבור כנסיות ב-פארמה ובערי הסביבה. גם אלו, כמו ציורי הקיר, מצטיינים בקומפוזיציה דינמית ושימשו מופת לאמני הבארוק במאה ה-17.

בשנים 1529-31 צייר קורג'יו, עבור דוכס גונזאגה מ-מאנטובה, סידרת ציורים על נושאים אלייליים-ארוטיים. רובם מתארים את אהובותיו של יופיטר: "דנאיי" (גלריה בורגזה, רומא); "לדה" (ברלין); "יו" (הראש משוחזר; וינה); "גנימדס" (וינה). לסידרה זו קדמו במקצת "אנטיפיי" ו"חינוכו של קופידון" (ג'יל, לונדון). כל אלה נמנים עם המפורסמים שבציורי קורג'יו ומצטיינים בחן ארוטי מעודן. קורג'יו נפטר ב-מאנטובה בגיל 40, לארוטיות של קורג'יו היתה השפעה רבה על פרימאטיצ'יו,

בחלקם, מטיח ולא מאבן. יתרה מכך, יש שנתן לאבן המרכזית בקשת לצנוח ממקומה. כמו כן פיצל עמודים אמיתיים, כאילו לבטל את משמעותם הקונסטרוקטיבית. בנוסף הכניס גורם "הפתעה" ו"גיוון", בכך שכל חזית שונה מזו הסמוכה לה. גם בחדרים יצר, ע"י ציורי קיר, סדרות של אשליות כגון: "חדר הסוסים" שבו תאורים ריאליסטיים של סוסי הדוכס, חדר אהבות האלים ("חדר פסיראה") שבו תאורים ארוטיים מחיי האלים הקדומים. "חדר הענקים" המתאר את זאוס מדכא את הענקים המתמרדים כולל זאוס עצמו, המצויר על התקרה, כשהוא מטיל אבנים על ראשי הצופים בחדר וכן חדר עם תמונות מחיי דוד המלך.

אין ספק שבתמונות אלו המשיך את המסורת האשליתית ("אלוזיוניסטי") = הטעיות המטשטשות את הגבול בין ציור למציאות) שהתחיל בה מאנטנה עבור משפחת גונזאגה במאנטובה; מסורת המאפיינת כמה מאמני הפוסט רנסאנס, ביניהם פרוצי ב-רומא, קורג'יו ב-פארמה ועוד. את האשליות הפרספקטיביות המשיך ג'וליו רומאנו גם בגני הארמון ע"י יצירת "מבטים", שהפכו לימים לחלק בלתי נפרד מאמנות עיצוב הנוף של אירופה.

בכנסיות, בהן פעל כאדריכל, יצר מספר תמונות שמן על נושאים דתיים; ובנוסף עיצב גם מצבות קבר, תפאורות לחגיגות וגובלנים. בזמנו זכה ג'וליו לתהילה רבה; שקספיר (אגדת חורף V, 2) מפליג בשבחיו כאמן החיקוי של הטבע. מן הרנסאנס ועד מחצית המאה ה-20 חלה ירידה בהערכת יצירתו, שלא זכתה להתענינות מחודשת עד לעידן הפוסט מודרני.

בשנת 1541 הוזמן ע"י פרנסוא I מלך צרפת ביחד עם סבסטיאן סרליו מבולוניה - אותו הכיר עוד ברומא - וג'אקומו ויניולה, אדריכל צעיר, גם הוא מבולוניה. אולם, ג'וליו רומאנו הרגיש, כנראה, שלא יוכל לעמוד בטלטולי המסע ובחר לשלוח את תלמידו הצעיר פרימאטיצ'יו. בשנתיים האחרונות לחייו בנה לעצמו בית מפואר ב-מאנטובה (1544-46) וכאן נפטר בהיותו כבן 54.

Bandinelli, Baccio

באנדינלי, באצ'יו

1493-1560

פסל איטלקי יליד פירנצה (שמו המקורי בארנדיני). פעל בסגנון הקרוי למיכאלאנג'לו. זכור בזכות פסל ענק "הרקולס קאקוס" בכיכר המרכזית "הסניורה" בפירנצה. באנדינלי למד צורפות מאביו, המשיך אצל פסל בחצר דוכסי פירנצה (בית מדיצ'י). יסד אקדמיה לאמנות בותיקאן (1531) ובהמשך (1550) ניהל את האקדמיה בפירנצה. נודע בזמנו, בגין יחסו הרע וקינאתו באמנים אחרים, ומכאן הכינוי השודד (באנדינלי) - כינוי שאימץ לעצמו כשם. הפסל "הרקולס-קאקוס" שהוזמן ע"י בית מדיצ'י מתאר את הרקולס המכניע את קאקוס בנה הפראי של אלת האש, ששדד ממנו עדר פרות. היצירה התפרשה בזמנו כסמל לדיכוי פירנצה הרפובליקאנית ע"י בית מדיצ'י, שביטלו את חוקת העיר (1532) ושלטו בה מכאן ואילך כדוכסים. בין עבודותיו הראויות לציון מצבת קבר "הקינה על מות ישו" (1532), שיצר יחד עם בנו ואשר הונחה, בסופו של דבר, על קברו בכנסיית ס' אנונציאטה

תלמידו של ג'וליו רומאנו ב-מאנטובה; ארוטיות זו הועברה על ידו לאמנות הצרפתית (אסכולת פונטנבלו), כמו גם לאמני הרוקוקו בצרפת במאה ה-18.

פונטורמו ג'אקופו

1494-1577

צייר איטלקי. שמו המלא ג'אקופו קארוצ'י פונטורמו. נולד בפירנצה. למד אצל הצייר אנדראה דל סארטו, אבל כבר בתמונת המזבח בכנסית ס' מיקלה ויזדומיני בפירנצה (1518) ניכרים ניצנים ראשונים של מקוריות. חסידי האיזון הקלאסי מגלים בסגנונו תכונות של עצבנות הגובלת בהיסטוריה, כולל תיאורי בנינים מהם מוכרים ומהם פנטסטיים. יש בעבודותיו אולי גם רמז להשפעה, שמקורה בהדפסיו של דירר; תופעה שזכתה לגינוי חריף בספרו של ג'ורג'יו ואסארי (גם הוא מתלמידיו של אנדראה דל סארטו) על חיי האמנים. בעבודותיו המאוחרות אפשר גם לראות זיקה גוברת למיכלאנג'לו. סגנונו משתייך לתקופת המעבר שבין הרנסאנס הקלאסי והפוסט רנסאנס (מאנייריזם). פונטורמו נפטר בפירנצה בהיותו בן 83.

רוסו "פירונטינו"

1494-1540

צייר איטלקי. שמו המלא ג'ובאני באטיסטה רוסו. תלמידו ועוזרו של אנדרה דל סארטו (ביחד עם פונטורמו). פעל בפירנצה (23-1513) ולאחר מכן ברומא (27-1523). סגנונו מצטיין בהדגשה דראמטית, האופיינית לשלב המוקדם של הפוסט רנסאנס האיטלקי (מאנייריזם). ב-1532 הוזמן לצרפת ע"י המלך פרנסוא I והיה פעיל, ביחד עם פראנצ'סקו פרימאטיצ'יו (מ-1541), בארמון פונטנבלו. למרות שלא ידועה מידת השתתפותו בשינויים שנעשו בארמון, למעט עיטור גלרית פרנסוא I, נחשב כמי שישד את סגנון הפוסט רנסאנס בצרפת - סגנון הקרוי גם "אסכולת פונטנבלו". לאמנותו וסגנונו של רוסו השפעה רבה ולו רק בזכות התחריטים הרבים שהוכנו מתמונותיו. על יכולתו כאמן מצביעה תמונת הפייטה (היום בלובר) שיש בה מידה של מקוריות אבל גם זיקה לסגנון בני עירו מיכלאנג'לו ואנדראה דל סארטו. רוסו פירונטינו נפטר בפאריז בגיל 46.

הולביין הנס "הבן"

1497-1543

צייר גרמני. נולד באוגוסברג. בנו השני של צייר בעל אותו שם (הנס הולביין האב) (1465-1524). נחשב לאחד מגדולי הציירים הגרמנים במאה ה-16 ומגדולי ציירי הדיקון שבכל הזמנים. את חינוכו האמנותי קיבל אצל אביו, באוגוסברג. השפעת הסגנון הגותי הצפון אירופאי של האב ניכרת ביצירות נעוריו, ביחוד בתמונות על נושאים דתיים. בהיותו כבן 18 (1515) עבר הולביין עם אחיו לבאזל, שם עבדו שניהם אצל צייר מקומי. לאחר מכן החל לצייר דיוקנות ולאיייר ספרים בשביל בתי דפוס שונים. בין השאר עיטר בחיתוכי עץ את אחד מספריו של הוגה הדעות הנודע ארסמוס מרוטרדם. כעבור שנתיים, ב-1517, עבר ללוצרן - מקום בו עיטר את קירות בתיים של אחדים מנכבדי

העיר בציריך אפיזודות מן ההסטוריה העתיקה, שניכרת בהם השפעתו של מאנטנה. בהיותו בן 24 (1518) ערך, כנראה, מסע של שנה בצפון איטליה וכשחזר לבאזל התקבל לגילדת הציירים המקומית. ביצירותיו משנות שהותו השניה בבאזל שילב את מורשת הציור של אביו עם השפעות ברורות של ליאונרדו דה-וינצ'י והאמנות הלומבארדית, כפי שאפשר להיוכח מהמעט ששרד מעבודותיו: תמונות דתיות גדולות, ציורי קיר באולמות העיריה בבאזל, מיתוות לחלונות צבעוניים ולחיתוכי עץ וכן דיוקנות ביניהם של אראסמוס.

ב-1524 יצר את מחזור ההדפסים המפורסם "מחול המוות", ברוח הרפורמאציה הפרוטסטנטית, כולל נושאים עממיים ורמזים למלחמת האיכרים, אשר בגלל אופיים הביקורת-חברתי הודפסו רק כעבור 14 שנה, (1538) בליאון שבצרפת. ב-1526 פרצו בבאזל מהומות דתיות בעקבות מאבק הפרוטסטנטים, שיצאו גם כנגד האמנויות. הולביין נמלט לאנגליה, דרך הולנד, כשבידיו מכתבי המלצה מאת אראסמוס אל תומאס מור, יועץ המלך הנרי VIII ומגדולי הוגי הדעות האנגלים (מחבר הספר "אוטופיה"). בלונדון זכה להזמנות לציור דיוקנות של אישים רמי מעלה. כעבור 18 חודשים חזר לבאזל, אבל התקבל בחשדנות רבה ע"י הפרוטסטנטים שהשתלטו בינתיים על העיר. בשלב זה צייר, בין השאר, את אשתו ואת שני ילדיו - דיוקן משפחתי הנחשב כאחד מהמעולים שבעבודותיו (היום במוזיאון בבאזל) - כמו כן עסק עד 1530 בעיטור קיר של ארמון העיריה. מאחר והמהומות הדתיות הלכו ותכפו, עזב שוב את העיר ב-1532, והגיע לאנגליה; הפעם, כדי להשתקע בה לכל חייו.

הולביין התמחה כצייר דיוקנות של אישים חשובים ובעלי אמצעים, ביניהם רבים מחוג הסוחרים הגרמנים בלונדון. ב-1534, בהיותו בן 37, מונה לצייר החצר של הנרי VIII. במסגרת תפקיד זה יצר כמה דיוקנות של המלך, שריו ונשותיו, כולל הציור המפורסם של הכלה ההולנדית המיועדת למלך. כמו כן עיטר את אולם מועצת הכתר בארמון וייטהול ועיצב בגדים, כלי נשק, תכשיטים וכלי שולחן. בתקופת שהותו השניה באנגליה השלים כ-150 דיוקנות (חלק ניכר מהן אבד) וכ-250 רישומים. בסוף ימיו איבדו תמונותיו משהו מחיוניותן - כנראה בגלל הביקוש הרב. הולביין מת במגפה שפרצה בלונדון, ב-1524, בהיותו בן 46.

צ'ליני, בנבנוטו

1500-1571

צורף ופסל איטלקי. נולד בפירנצה לאב פועל בניין, שקיווה שבנו יהיה מוסיקאי, אלא שצ'ליני בחר ללמוד צורפות. בהיותו בן 23 (1523) נסע לרומא לאחר, שלדבריו, נידון למות בגלל מעורבותו בקטטה. כאן מצא עצמו בחברתם של אמנים צעירים רבים, שהגיעו מכל רחבי איטליה: אנטוניו סאנגאלו "הצעיר", רוסו פירונטינו, ג'אקופו סאנסובינו - כולם מפירנצה וכן פארמיגיאנינו, בלדאסרה פרוצי, סבסטיאן סרליו ועוד; כמו אמנים אלו הועסק ע"י האפיפיור קלמנט VII (לבית מדיצ'י) והבנקאי זיגמונדו צ'יגי (Chigi). לאחר ביזת רומא (1527) עבד בשרות משפחת

מאזולה. נולד בפארמה. כבר בהיותו כבן 19 (1521) ביצע את אחת מתמונותיו הראויות לציור. כשנה לאחר מכן הוזמן להכין ציור קיר בכנסייה מקומית בסמוך לתמונה של קורגיו. מאחר וניכרת בציור זה זיקה לסגנונו של קורגיו, סוברים שהיה גם תלמידו. בהיותו בן 21 (1524), נסע לרומא, כנראה דרך פירנצה, ואיתו שלוש עבודות, ביניהן דיוקן עצמי מפורסם בו נראים פניו על גבי ראי קמור. ברומא התיידד עם חוג אמני הפוסט רנסאנס הצעירים שכלל את ג'וליו רומאנו, אנטוניו סאנגאלו "הצעיר", ג'ורג'יו ואסארי, רוסו פירנטינו, ג'אקופו סאנסובינו, הסופר פייטרו ארטינו ועוד. למרות שזכה כבר בכמה הזמנות עבודה עזב את רומא (1527), לאחר שנתעצר ברחוב בעת פלישת צבאות הקיסר קארל V ונמלט לבלוניה. כאן המשיך לפתח את סגנונו המיוחד, הנחשב לנקודת שיא של סגנון הפוסט רנסאנס (המנייריזם): יכולת טכנית, אלגנטיות ונטיה להגזמה באורך הדמות, על רקע נופים קסומים כמעט סוריאליסטים; סגנון שהיתה לו השפעה רבה, תחילה על פרימאטיצ'יו (ע"ע) וניקולו דל אבאטה, שפעלו בחצרו של פרנסוא I בארמון פונטנבלו ולאחר מכן גם על אמנים אחרים בצרפת. בו זמנית צייר את התמונה "מאדונה דלה רוזה" עבור הסופר פייטרו ארטינו (1556-1492 ע"ע). עובדה זו, המדווחת ע"י ואסארי, עשויה להסביר את אופייה החושני של היצירה.

פרימאטיצ'יו, פרנצ'סקו Primaticcio, Francesco

1504-1570

אדריכל וצייר איטלקי. למד אצל ג'וליו רומאנו וסייע לו בעיצוב ארמון "פאלאצו דל טה" ב-מאנטובה. כאשר הוזמן ג'וליו רומאנו ע"י פרנסוא I מלך צרפת, שלח במקומו את פרימאטיצ'יו (1531). כאן עסק רוב חייו בשינויים בארמון פונטנבלו בשיתוף עם רוסו פירנטינו (עד 1540) וניקולו ד'אבאטה (Dell Abbate מ-1552 ואילך).

בין עבודותיו בארמון:

גלריה פרנסוא I (1535) בשיתוף עם רוסו פירנטינו; חדר המיטות של הדוכסית וחדר אוסף הרישומים (1543); גלריה יוליסס (1570); חדר הנשפים (6-1570). לאחר מותו של המלך אנרי II (1559), החליף את האדריכל הצרפתי פיליבר דלורם (ע"ע Delorme) בתפקיד מפקח ראשי על עבודות הבניה של חצר המלך. בין עבודותיו האחרונות: עיצוב מצבת אנרי II בכנסיית ס' דני ליד פאריז, בשיתוף עם הפסל הצרפתי ג'רמן פילון (ע"ע Pilon).

פרימאטיצ'יו נפטר בפאריז בהיותו בן 66. לציור ועיצובי הפנים של פרימאטיצ'יו זיקה ברורה לסגנון הפוסט

גונזאגה ב-מאנטובה, אבל כעבור שנה חזר לרומא. בתקופה זו ברומא הואשם בין היתר: ברצח צורף (קיבל חנינה מהאפיפיור); בפציעתו של נוטריון מכובד (ברח לזמן קצר לחצר פרנסוא I מלך צרפת), ובגניבה (ברח ל-פרארה).

בהיותו בן 40 (1540) הוזמן לחזור לחצר פרנסוא I בפונטנבלו - מקום בו נשאר 5 שנים (עד 1545). משנותיו בצרפת נותרו שני תבליטי ערום גדולים, שהותקנו - האחד בשער ארמון אנה (ANET). הבנין בתכנונו של פיליבר דלורם, ע"ע) והשני בארמון פונטנבלו - מקום בו עבד בשיתוף עם האמנים רוסו פירנטינו, פרימאטיצ'יו וסבסטיאן סרליו. זאת בנוסף למלחיית זהב בציפוי אמיל (מלחיית פרנסוא I. היום בוניה) הנחשבת לדוגמה המרהיבה ביותר של עבודת צורפות מתקופת הרנסאנס.

עם שובו לפירנצה - נראה שנאלץ לעזוב את צרפת בחיפזון - נתקבל בכבוד רב ע"י קוזימו לבית מדיצי, מושל העיר. כאן הוזמנו אצלו, בנוסף לעבודות צורפות גם מספר פסלים, ביניהם, המפורסם ביותר: "פרסאוס" העשוי ברונזה (גלריה די לאנצי, פירנצה 54-1545).

בין השנים 65-1558 הכתיב ציליני את תולדות חייו ברוח רומן הרפתקאות. אוטוביוגרפיה זו זכתה לתפוצה רבה בתקופה הרומנטית בזכות תרגומו של גיתה, שראה בה את התגלמות רוח הרנסאנס; רוח של גאווה ועצמאות אמנותית בשילוב עם נטיה לרברבנות, ריב ומדון ואמונות טפלות - כל זאת בסגנון של כנות והרפתקנות, לפיה החיים נראים כמסכת אחת של הצלחה ונשפים מחד וכשלון ובית סוהר מאידך.

ציליני נפטר בפירנצה בהיותו בן 71 (1571).

למרות שהיה אמן פעיל ביותר לא נותרו כיום אלא מעט יצירות מתועדות: 2 חותמות, 3 מדליות, 7 מטבעות, מלחיית פרנסוא I, 7 פסלים ביניהם: "פרסאוס", "אפולו ויקינטון", "נרקיס" (בפירנצה), "הצליבה" (אסקוריאל, מדריד), 2 תבליטי נימפות - האחת בארמון פונטנבלו והשניה בארמון אנה (המקור בלור). בנוסף נותרו גם יציקה (שניה) של "פרסאוס" ודגם שעוה של אותה יצירה (שניהם בפירנצה).

חשיבותו של פסל "פרסאוס" נובעת מהיותו משוחרר מהמגבלה הגושנית של הציבה באבן, דבר המתאפשר מניצול התכונות הגלומות בנחושת. "מלחיית פרנסוא" לעומת זאת, כאילו מנותקת מהחומר ממנו היא עשויה, זאת משום שציליני ציפה את הזהב באמיל, בנוסף לעצם השימוש בזהב ליצירת כלי שולחן שימושי נטול "חשיבות" והפיכתו ליצירה אמנותית - מעשה שיש בו נימה ברורה של ראוותנות לשמה.

לרוע מזלו נאלץ פסלו "פרסאוס" להתמודד עם "דוד" של מיכלאנג'לו, המוצב בסמוך. אף על פי כן זכה להערכה, והשפעתו היתה אולי רבה יותר מאשר יצירותיהם של שני יריביו בני זמנו, הפסלים ברתולומאו אמאנאטי (ע"ע) ו- באצ'יו באנדינלי (ע"ע).

Parmigianino

פארמיג'אנינו

1503-1540

צייר איטלקי. שמו האמיתי: ג'ורלאמו פראנססקו מאריה

רנסאנס (מאנייריזם) אלא שהם מאופקים ומרוסנים יותר, כפי שנדרש ע"י אצילי צרפת; סגנון הידוע בשם אסכולת פונטנבלו.

* * * * *
* * *

ולמד ב-ויניולה ליד בולוניה. מגיל 29 (1534) ואילך עבד כאחד האדריכלים בבניי הותיקאן. כמו כן ערך מדידות של בניי רומא העתיקה לצורך פרסום מהדורה חדשה של ספרו של וטרוביוס. לאחר מכן (3-1541) הוזמן ע"י פרנסוא I מלך צרפת לארמון פונטנבלו. כאן פגש את הצייר פרימאטיציו ואת סבסטיאנו סרליו (גם הוא בן העיר בולוניה). עם שובו לאיטליה תכנן את ארמון פאלאציו בוציי בבולוניה 1546-50 (BOCCHI).

מ-1550 ואילך עבד בשירות האפיפיור יוליוס III כאדריכל הראשי של ה"וילה ג'וליה" בשיתוף ג'ורג'יו ואסארי וברטולומאו אמאנאטי (1551-1555). בהמשך תכנן את כנסיית ס' אנדראה (1554), שהיתה לימים לאב טיפוס כנסיית הבארוק. כעבור 20 שנה (1575) תכנן גם את כנסיית ס' אנה פאלאפרייירי. עם מותו של האפיפיור יוליוס III (1555) עבד בשירות משפחת פארנזה (האפיפיור פאול III) ויניולה התפרסם ביותר בזכות בנין ביתו של הקארדינאל אלסנדרו פארנזה ב-קאפרארולה ליד ויטרבו (תכנון מקורי ע"י אנטוניו סאנגאלו ובאלדאסרה פרוצי) וכנסיית "ישו" (GESU) כנסיית הישועים הראשונה ברומא. התחלת הבניה (1568). לאחר מותו של מיכלאנג'לו ב-1564 נתמנה לאדריכל הראשי של כנסיית ס' פטר.

בסגנונו של ויניולה ניכרת נטיה לתבניות עגולות, עגולות למחצה ואליפטיות, וכן צורות ארכיטקטוניות, שמקורן בבנייניו של אלברטי ובשערי הנצחון הרומיים. ספריו של ויניולה בתורת האדריכלות תורגמו לשפות שונות והוצאו במהדורות רבות עד למאה ה-19. החשובים שבהם: "הכללים של חמשת סדרי האדריכלות" (1562); "שני כללי הפרספקטיבה השימושית" (1583).

Palladio, Andrea

פאלאדיו, אנדראה

1508-1580

אדריכל איטלקי. נולד בפאדובה. שמו האמיתי: אנדראה די פייטרו. בילדותו שימש שולית פסל בעיר מולדתו. בגיל 16 (1524) הגיע לויצנצה שהיתה, כמו פאדובה, בתחום שליטתה של רפובליקת ונציה. כאן נתקבל כחבר באגודת הבנאים והסתתים ועבד בסדנת פיסול אדריכלי, שסגנונה קרוב לעבודתו של מיכלה סאנמיכלי מ-ורונה (Sanmicheli, 1484-1559). כעבור 6 שנים נודמן לעבוד בבניית ביתו של ההומניסט והאדריכל החובב, הדוכס ג'יאן טריסינו - בית שעוצב בסגנונו של באלדאסרה פרוצי. סמוך לאחר מכן הפך הדוכס את ביתו לאקדמיה ללימודי ההומניסטיקה: מתמטיקה, מוסיקה וכתבי הקלאסיקנים, כולל וטרוביוס. הפסל-סתת הצעיר צורף לחוג זה (38-1530) תחת השם "פאלאדיו", רמז לדמות מיתולוגית עתיקה המופיעה באחד משירי הדוכס.

בזמנו/אקדמיה של טריסינו פגש פאלאדיו את האצילים הצעירים, שמשפחותיהם הלכו והתעשרו עם יבוש הביצות ופיתוח החקלאות באזור; אצילים שלימים תכנן את בתיהם. בשלב זה התוודע גם לעבודותיהם של ג'אקופו סאנסובינו (ע"ע) - מי שהביא את סגנון הרנסאנס של רומא לונציה, וג'וליו רומאנו (ע"ע) - שפעל ב-מאנטובה הסמוכה ל-ויצנצה. סביר להניח שגם הכיר את סבאסטיאן סרליו (ע"ע), שאף הוא שהה זמן מה באזור.

ב-1540, בהיותו בן 32, זכה פאלאדיו בהזמנתו הראשונה כאדריכל: וילה ג'רולימו דה גודי ב-לונדו (וילה=ארמון

Fontainebleau **אסכולת פונטנבלו**
נוצרה בצרפת ע"י אמנים איטלקים, אך השפיעה על כל סגנון אמנות צרפת. תחילתה בימיו של פרנסוא I, כאשר סיים לערוך שינויים ושיפוצים בארמון פונטנבלו בשנת 1528. כעבור שנתיים, ב-1530 הזמין המלך את האמן האיטלקי רוסו פירנטינו אליו צורף, ב-1532, פרנצ'סקו פרימאטיציו - על-מנת לעטר את פנים הבנין. שני אלה יצרו סגנון מרהיב המשלב ציורים ופיתוחי גבס, שהיו מקור לחיקויים רבים בצרפת.

לאחר מותו של רוסו פירנטינו (1540) המשיך פרימאטיציו באותו סגנון עוד כ-30 שנה, עד למותו (1570). במרוצת שנים אלו הוזמנו ופעלו בפונטנבלו עוד איטלקים רבים כגון: הפסל והצורף בננוטו ציליני (Cellini 1540-45), האדריכל סבסטיאנו סרליו (Serlio 1540-54), וצייר נופים מיתולוגיים בשם ניקולו דל אבאטה (1552-71), **Dell'abbate**. ראוי לציין ש-אבאטה נחשב לאבי סגנון הנוף המיתולוגי הצרפתי, בגין השפעתו על הציירים קלוד לורן (ע"ע) וניקולה פוסן (ע"ע).

סגנון אסכולת פונטנבלו רווח בתקופת שלטונם של 5 מלכים (1515-89): פרנסוא I; אנרי II ואשתו קטרניה דה מדיצי; פרנסוא II; שארל IX ו-אנרי III (כולם מבית ואלואה).

מבחינה סגנונית משתלבים באסכולת פונטנבלו מרבית המרכיבים הידועים בשם רנסאנס מאוחר, מאנייריזם או פוסט-רנסאנס: דמויות אלגנטיות דקות ומאורכות אברים; חושניות ארוטית; נופים מיתולוגיים קסומים; פרספקטיבות מנקודות מבט בלתי צפויות; אשליות אופטיות (אילוזיוניזם); קומפוזיציות של דמויות סבוכות וכו'. ראוי לציין שריבויים של המרכיבים נובע מהתייחסות לעבודתם של כמה אמנים - כל אחד ומאפייניו.

הערה: אין לערבב בין אסכולת פונטנבלו וקבוצת אמנים שפעלה מאותו אזור במאה ה-19 אשר נודעו גם הם כאסכולת פונטנבלו.

ארמון פונטנבלו: ממוקם במרחק 65 ק"מ מדרום מזרח לפאריז. הבנין שימש מעון ציד מלכותי בימי הביניים והורחב ע"י לואי IX (ס' לואי 1214-70). נבנה מחדש ע"י אדריכלים צרפתים בתחילת שלטונו של פרנסוא I-ה למעט מגדל אחד שנותר מהארמון הישן. החל מ-1530 פעלו כאן כמה אדריכלים איטלקיים. גן הארמון עוצב בימיו של לואי XIV ע"י אדריכל הנוף הידוע אנדרה לה נוטר (ע"ע).

Giacomo Vignola, da

ויניולה, ג'אקומו דה

1507-1573

אדריכל איטלקי. שמו האמיתי ג'אקומו בארוצי. נולד

VILLA BOBARO, MASER	1555-59
VILLA CORNARO, PIOMBINO DESE	1560-65
VILLA VALMARANA, LISIERA	1565-66
PALAZZO VALMARANA, VINCENZA	1565-66
בית תפילה בוינצנצה:	
TEMPIETO BARBARO	1579-80
כנסיות בונציה:	
S. GOORGIO MAGGIORE	1560-1610
S. FRANCESCO DEILA VIGNA	1565-
IL REDENTORE	1576-

Vasari, Giorgio

ואסארי, ג'ורג'יו

1511-1574

צייר ואדריכל איטלקי. יליד ארצו (AREZZO). התחיל ללמוד בעיר מולדתו ואחר כך בפירנצה. כאן זכה בתמיכתם של בני בית מדיצי, היה מקורב לחוגו של הצייר אנדראה דל סארטו, וכן היה ממעריצו של מיכלאנג'לו. סגנון ציוריו אינו מצטיין במקוריות, אך ידיעותיו הטכניות וכשרונו הארגוני סייעו בידו לנהל מפעלים אמנותיים רבי היקף, שרובם בוצעו בעזרת אמנים אחרים. יצירותיו החשובות ביותר הן: ציורי קיר בביתו ב-ארצו (8/1524); ציורי קיר בארמון ה"קאנצ'לריה" ברומא (הושלמו ב-100 ימים בלבד, 1540); ציורי שמן וציורי קיר ושינויים ב-"פלאצו ווקיו" (ארמון העיר) בפירנצה, (הושלמו ב-1571); ציורי קיר ב"אולם המלכות" בותיקאן (3/1571).

עבודות אדריכליות:

ארמון ה"אופיצי" - היום מוזיאון - בפירנצה (הושלם ע"י אחרים 80-1560); מנזר וכנסיית ס' סטפאנו, פיזה; כן השתתף בבניין "וילה ג'וליה" ברומא, (1553) ביחד עם ברטולימאו אמאנאטי (ע"ע Ammanati) ו-ג'אקומו דה ויניולה (ע"ע Vignola).

היום נודע ואסארי בעיקר בזכות ספרו "חייהם של המעולים שבציירים, בפסלים ובאדריכלים" - הנחשב כמקור רב ערך לתולדות האמנות האיטלקית. המבוא כולל סקירה מפורטת של הטכניקות האמנותיות השונות, שהתפתחו באיטליה עד זמנו של המחבר. גוף הספר כולל ביוגרפיות של אמנים, המובאות בסדר כרונולוגי - ראשיתו בצימבוא וג'וטו ושיאו ביצירתו של מיכלאנג'לו - שבסיפור חייו מסתיימת ההוצאה הראשונה של הספר (1550). בהוצאה השנייה (1568) הוסיף ביוגרפיות, רובן של בני דורו ואף שלו עצמו.

שיטתו וסגנונו של הספר דומים לתפיסה המודרנית, למעט הנטיה למלא את החסר, מבחינה עובדתית, בהמצאות מפרי דמיונו של המחבר.

לאחר תקופה ארוכה של ביטול וזלזול, זכו גם עבודותיו האדריכליות להערכה ובעיקר ארמון ה"אופיצי". ואסארי נפטר בפירנצה בהיותו בן 63.

Ammanati, Bartolomeo

אמאנאטי, ברטולומאו

1511-1592

פסל ואדריכל איטלקי. נולד ליד פירנצה. למד אצל ג'אקומו סאנסובינו (ע"ע) ב-ונציה וסייע בעת ביצוע הספריה הקרויה "סאנסוביאנה". ב-1550, כשהיה כבן 39 הוזמן לרומא ע"י האפיפיור יוליוס

כפרי) ואת פאלצו ג'ובאני סיבנה ב-וינצנצה (פאלאצו = ארמון עירוני).

ב-1541 ושוב ב-1547 התלוה לדוכס טריסינו בביקורו ברומא. כאן למד וחקר את שרידי הבנינים הרומיים העתיקים ואת בניי הרנסאנס. ב-1546 קיבלו אבות העיר וינצנצה את הצעתו לשיקום בנין העיריה הידוע בשם "באזיליקה", וזאת בניגוד לדחיתם את ההצעות קודמות (1534) של ג'וליו רומאנו ואחרים. לאחר שני ביקורים נוספים ברומא, ב-1554 וב-1556, פרסם פאלאדיו את ספרו "קדמוניות רומא". כמו כן עיבד הוצאה חדשה של ויטרוביוס (1556), כולל תוכניות בחיתוכי עץ עבור פטרוננו השני, ההומניסט דניאלה בארבארו.

ב-1570 הוציא לאור את הספר שהביא לו פרסום רב: "ארבעת ספרי האדריכלות", שהוקדש ברובו לתיאור בניינו. עם מותו של האדריכל ג'אקומו סאנסובינו (1570) מונה למשרת אדריכל - יועץ לרפובליקה הונציאנית. שנתיים לאחר מכן נפטר שני בניו (1572). מכאן ואילך החל מסתגר ולא הרבה בעבודה, למעט איורים שהכין לספר הזכרונות של יוליוס קיסר.

פאלאדיו נפטר ב-וינצנצה בהיותו בן 72 (1580).

ביצירותיו נתן פאלאדיו ביטוי למערך פרופורציות הרמוני הן לגבי תכנית הקרקע של הבנין (בעיקר בוילות) והן לגבי חלוקת פני החזית. לצורך זה השתמש ביחידות מהמבנים הקלאסיים של רומא העתיקה והרנסאנס - תוך כדי פתרון בעיות אסתטיות, פרוגרמטיות ומעשיות. סגנונו שימש מקור השראה ליורשיו המידיים ולדורות של אדריכלים במאות הבאות, בעיקר באנגליה (ע"ע

PALLADIANISM), ארה"ב, רוסיה ועוד. כאשר נפטר פאלאדיו נשארו כמה מבניינו בלתי גמורים והעבודה בהם נמשכה בראשות תלמידיו של וינצנצו סקאמוצי (ע"ע) ו-ברטוטי סקאמוצי (O.Bertotti-Scamozzi 1719-1790).

בניי ציבור בוינצנצה:

ה"באזיליקה" (1548, הושלם לאחר מותו 1617).

ארמון "מפקדת העיר" (LOGGIA DEL CAPITANIO), (1571), שיש בו עיטורים מזכרת לתרומתה - וגם להתרוששותה - של וינצנצה לנצחון הימי הגדול בקרב נגד הטורקים ב-לפאנטו.

תיאטרון "אולימפיקו" (80-1579), המשך העבודה לאחר מותו.

וילות וארמונות בוינצנצה וסביבתה:

VILLA GODI, LONELO	1540-42
VILLA MARCELLO, BERTESINA	1540-44
PALAZZO CIVENA, VINCENZA	1540-46
VILLA ISANI, BAGNOLO	1540-60
VILLA POIANA, POIANA MAGGIORE	1545-50
PALAZZO THIENE, VINCENZA	1545-50
VILLA THIENE, QUINTO	1550
VILLA ROTONDO, VINCENZA	1500-51
PALAZZO CHIERICATI, VINCENZA	1550
VILLA PISANI, MONTAGNANA	1553-55
VILLA BADOER, FRATTA POLESINE	1554-63
VILLA CHIERICATI, VANCIMUGLIO	1554-57
VILLA EMO, FRANZOLO	1555

III כמסייע בביצוע ה"יולה ג'וליה" וזאת בהמלצת אדריכל הבנין, ג'ורג'יו ואסארי ו-ג'אקומו דה ויניולה. כעבור חמש שנים (1555) שוכנע לחזור לפירנצה לצורך ביצוע הזמנות עבודה עבור שלט העיר קוזימו לבית מדיצי.

עבודתו הראשונה: מדרגות הספריה ע"ש לורנצו מדיצי, ע"פ דגם חימר שנשלח לו במיוחד ע"י מיכלאנג'לו ב-1558. לאחר מכן (1560) הוזמן לתכנן את הרחבת ארמון פיטי (PALAZZO PITTI); שלפי המסורת עוצב במקורו ע"י פיליפו ברונלסקי. ידו של אמאנאטי ניכרת בעיקר בחזית האבן "הכפרית" המכסה את כל החזית הפונה לכן - בניגוד לנוהג הקודם להשתמש באבן זו רק לקומת הקרקע. עיקר עבודתו עיצוב גשר ס' טרינטה מעל נהר ה-ארנו (69-1567) ומזרקת נפטון בכרך ה"סניוריה" (SEGNORIA), שהיא דמות אישה בעירום ובידה קונכיה ודג. בהיותו בן 71 (1582) פנה - בהשפעת מסדר הישועים - לאנשי האקדמיה לאמנות בדרישה ליתר אמונה דתית וחזר בו מהמתירנות שבפסליו; מסמך זה נחשב למבשר תנועת הנגד לרפורמציה (פרוטסטנטים) וסוף התקופה ההומניסטית של הרנסאנס. אמאנאטי נפטר כעבור 9 שנים בהיותו בן 81.

דלורם, פיליבר

1510/15-1570

אדריכל צרפתי. נולד בליאון. בנו של רב אמן בנאות וסתות. לאחר תקופת לימודים ברומא (6-1533) חזר לצרפת. התיידד עם הקארדינל ז'אן דה בלאי (Du Bellay) ועיצב את הארמון ב-סנט מור-דה-פוסה, (SAINT-MAUR-DES-FOSSES 1541-7).

בשנת 1547 מונה למפקח הבניה של המלך אנרי II. במסגרת תפקיד זה תכנן את מצבת הקבר של המלך פרנסוא I (1547) ואת ארמון אנה על יד שאראנטון (-1547 ANET 56). למרות שהארמון נהרס ברובו, נשאר ממנו חלק קטן הכולל את שער הכניסה לגנים ובו תבליט מעשה ידי נבנוטו צ'ליני (קטע מחזית הארמון שובץ לימים בבנין הבו-זאר בפאריז). כמו כן תכנן חלק מהשינויים בארמון פונטנבלו (1548-58) וארמון שאנאסו (59-1556 CHENONCEAUX), וכן ארמון חדש בסנט ג'רמין אן ליי (ST. GERMAIN EN LAYE 1559).

לאחר מותו של המלך אנרי II (1559) פוטר, ואת מקומו תפס האמן האיטלקי פרימאטיציו (ע"ע Primaticcio). רק כעבור 5 שנים (1564) הוזמן ע"י המלכה קאטרינה דה מדיצ'י, על-מנת לתכנן את ארמון הטולרי (TUILLERIES) בפאריז (נהרס).

בשנים שבין הדחתו ע"י המלך להעסקתו מחדש על ידי המלכה חיבר שני ספרים על אדריכלות: "בניה איכותית במחיר נמוך" (1561), וספר תיאוריה (1567). בספרים אלו ניכר כשרונו לעבד את המקורות האיטלקיים (אלברטי, סרליו) לצרכיה ולטעמה של צרפת. מאחר ורוב בניינו נהרסו, משמש ספר התאוריה גם כעדות עיקרית לסגנונו, שהיה לאבן פינה בהמשך התפתחות הרנסאנס הצרפתי: מזיגה בין הקלאסיקה של רומא העתיקה והרנסאנס לבין הבניה הצרפתית המסורתית.

Lescot, Pierre

לסקו, פייר

1515-1578

אדריכל צרפתי. נולד, חי ופעל בפאריז. בן למשפחה אמידה

של עורכי דין. למד בצעירותו מתמטיקה, אדריכלות וציור. למרות שניתן להבחין בסגנונו ביסודות של הרנסאנס הקלאסי, לא ידוע אם ביקר באיטליה. עבודתו החשובה ביותר היא תחילת בנייתו מחדש של ארמון הלובר, לפי הזמנת פרנסוא I מלך צרפת. מעבודתו שרדה רק חזית אחת משני האגפים שסיים ב-"קור קארה" (החצר המרובעת=COUR CARREE). שוקמה במאה ה-19. חזית זו, שעיצב ביחד עם הפסל ז'אן גוז'ון (ע"ע Goujon), משלבת אלמנטים קלאסיים כמו גם צרפתיים מסורתיים; כך יצר סגנון מיוחד משלו הנחשב לאבי הקלאסיקה הצרפתית.

עבודות אחרות של לסקו: ארמון קארנאבלה בפאריז העומד עדיין חלקית על תילו (HOTEL CARNAVALET 1545); מחיצת מיסוך בכנסיית ס' ג'רמין לוקסרואה (1547-9 LAUXERROIS); "מזרקת היתומים" (9-1547 FONTAINE DES INNOCENTS); ארמון ואלרי (Vallery). לרוע המזל גם עבודות אלה שונו במשך הדורות.

Goujon, Jean

גוז'ון, ז'אן

(?)-1566-1516

אדריכל ופסל צרפתי. סבורים שנולד בנורמאנדיה; ב-1540 היה עסוק בעבודות פיסול בכנסיות ב-רואן. מ-1541 ואילך היה בפאריז ועבד יחד עם האדרי' פייר לסקו (ע"ע Lescot) בעיטור הלובר וארמונות אחרים.

ביצירותיו המוקדמות ב-רואן עדיין מורגשת התפיסה הגותית המאוחרת - בעיקר בהדגשת שפע הבדים כמרכיב מרכזי של הקומפוזיציה. בארמון הלובר, מקום בו מצויות מירב עבודותיו - כבר מורגשת השפעת סגנון הפוסט רנסאנס, שהובא לצרפת ע"י האמנים האיטלקים - יוצריה של "אסכולת פונטנבלו" (ע"ע): רוסו פירורנטינו, פרימאטיצ'יו, צ'ליני, סרליו, דליאבאטה ועוד.

גוז'ון נחשב לבולט בין אמני "הרנסאנס הצרפתי" - סגנון המקביל לפוסט רנסאנס האיטלקי. לרוע המזל הושחתו רבות מיצירותיו במאה ה-19, בעת שנערכו שיפוצים בארמון הלובר.

גוז'ון, שהיה פרוטסטנטי, נרדף ע"י הקתולים (מלחמות הדת בצרפת). בהיותו כבן 50 נעלמו עקבותיו ויש סבורים שעזב את צרפת. תאריך מותו ומקום קבורתו אינם ידועים.

Bassani Jacopo

באסאנו ג'אקופו

1514-1592

צייר איטלקי. מגדולי אמני סגנון המאניריזם בונציה ביחד עם טינטורטו (ע"ע) ופאולו רונזה (ע"ע). ידוע גם בשם ג'אקופה דה פונטה (Ponte). בנו של הצייר פראנססקו באסאנו ה"זקן" (1475-1539) שהתמחה בתיאור נושאים כפריים, לכאורה תנייכיים. כמו אביו ושאר בני המשפחה היה יליד העיירה באסאנו די גראפא (Grappa) בתחום שלטונה של ונציה - העיירה שאת שמה אימצו לעצמם. ג'אקופו החל את לימודיו אצל אביו ואף אימץ רבים מאותם נושאים. לאחר מכן, השתלם בונציה בסדנה של בונפאצ'יו פיטאטי (1419-1554). Pitati

בשנותיו האחרונות עבד בשיתוף עם ארבעת בניו-תלמידיו, מהם שניים פראנססקו (92-1549) שהתאבד במוך לאחר מות אביו ו-ליאנדרו (1557-1622) שהצליח כאמן בזכות כישורו.

שני הבנים האחרים, ג'אמבטיסטה (1553-1613) וג'ורולמו (1560-1625), זכורים בעיקר בזכות חיקוי העבודות של האב.

טינטורטו 1518-1594

צייר איטלקי. נולד ופעל בונציה. שמו האמיתי ג'אקופו רובוסטי. בנו של צבע אריגים (מכאן הכינוי טינטורטו = הצבעי הקטן). על תקופת צעירותו ולימודיו לא ידוע דבר. בביוגרפיה הראשונה על חייו, שנכתבה 55 שנה לאחר מותו, נאמר שהתקבל כשוליה לסדנה של טיציאן אבל סולק לאחר זמן קצר - יש אומרים ימים - בגלל אופיו העצמאי. מכל מקום, בגיל 21 (1539) כבר היה, כמקובל, חבר בארגון הציירים ובעל סדנה משלו.

חמש השנים הראשונות (עד 1544) נחשבות כתקופת התגבשות. לעת זו התיידד עם הצייר אנדראה מלדולה, המכונה איל סקיאבונה (Schiavone, 1522-1564) ויחד עיטרו בציורי קיר ותמונות שמן את קירותיהם של ארמונות בונציה. מאחר ו-סקיאבונה נודע לימים כאחד ממעריצי ההדפסים של פארמיגיאנינו (ע"ע), ניתן להניח שגם טינטורטו היה מודע לפועלו. כמו כן משערים שנפגש עם האמן ג'ורג'יו ואסארי (ע"ע) בעת ביקורו בונציה בשנת 1541 וזאת בגין סגנון חלוקת משטח התקרה לתמונות; חלוקה שהובאה לונציה, לדעת החוקרים, ע"י ואסארי.

השפעות נוספות שניתן לגלות מקורן ביצירתו של מיכלאנג'לו (יש הסוברים שביקר ברומא, אם כי יכול היה ללמוד על סגנונו גם מהדפסים) וכן האמנים הוונציאנים: פאריז בורדונה (Bordone, Paris 1571-1500), צייר בעל סדנה גדולה וקהל מעריצים בין לאומי, ביניהם מלך פולניה ומלכת אוסטריה - שכוחו היה בשילוב צבעוניות ואפקטים של "בהיר כהה" (CHIAROSCURO); ג'אקופו באסאנו (1517-1592) (Jacopo Bassano); שפיתח את הנושאים "הכפריים" והנוף. לעומת זאת נראה כאילו ניסה להתרחק במקצת - לפחות בתחילת דרכו - מהסגנון של הוונציאנים הותיקים כגון ג'ורג'יו, טיציאן ובני דורם (ע"ע).

תקופה זו בחייו של טינטורטו מסתיימת בשנת 1545, בהיותו בן 27, כאשר הוזמן לעטר, בציורים על נושאים דתיים ומיתולוגיים, את ביתו של הסופר המפורסם פייטרו ארטינו (Aretino, ע"ע) שהשתקע בונציה בשנת 1527. שנתיים לאחר מכן (1547) זכה טינטורטו לראשונה לפרסום ולהצלחה אמנותית, כאשר הציג את התמונה "סי' מארקו משחרר את השבויים", שהוזמנה ע"י ארגון הסעד ע"ש סי' מארקו. תמונה זו גם זיכתה את טינטורטו בדברי עידוד ותמיכה מ-ארטינו, שפורסמו בצורת "מכתב"; פרסום שהיתה לו חשיבות רבה בעיני המשכילים והפטרוניים חובבי האמנות.

אין ספק ש-ארטינו היה אחד הראשונים שהבחין בכשרונו של טינטורטו. אמנם לא המשיך לפרסם דברי שבח על טינטורטו, אבל לעומת זאת הזמין אצלו דיוקנות משפחתיים. טינטורטו עתיד לשלב את דיוקנו של ארטינו (10 שנים לאחר מותו) באחת מיצירותיו המרכזיות, "הצליבה" (1565, סקואולה סי' רוקו).

מכאן ואילך התחזק מעמדו של טינטורטו ונראה כאילו לא חשש מלנסות נושאים שעסק בהם טיציאן כגון "הצגת הבתולה במקדש" (1552). כנראה שלתקופה זו צריך לשייך

את המסורת לפיה כתב על קיר סדנתו את האימרה: "הקו של מיכלאנג'לו; הצבע של טיציאן".

בשנת 1555, בהיותו כבן 37, נישא טינטורטו וידוע שנולדו לו 8 ילדים - מהם לפחות שלושה שהיו לאמנים: מאריטה בתו (1555-90) שהיתה קרובה לו במיוחד, נפטרה לרוע המזל בהיותה בת 35 - ארבע שנים לפניו; דומניקו (-1560) (1635) לימים ראש הסדנה ו-מרקו (נפטר 1637).

בשנת 1560 כבר הצטרפו לסדנה מתלמידים צעירים מאיטליה, גרמניה והולנד. צעירים אלה עתידים לפתוח דף חדש, הידוע בשם סגנון הבארוק.

בשנת 1564 נתבקש ביחד עם אמנים אחרים - ביניהם פאולו רונזה - להגיש הצעה לתמונה "מחווה ל-סי' רוקו" ע"י חברי ארגון סעד, שניהלו הכנסיה ובית המחסה (SCUOLA) על שם אותו קדוש, (ארגון שהתעשר מתרומות נדבנים בזכות היות סי' רוקו הקדוש המגן מפני מגיפות - מגיפות שחזרו ופקדו את אירופה ללא הרף). לפי ואסארי, שביקר בונציה פעם נוספת בשנת 1566, מיהר טינטורטו והביא תמונה גמורה שנתקבלה ללא עוררין - זאת בשעה ששאר האמנים היו עדיין בשלבי הכנת הצעות מוקדמות. המסורת אומרת שנהג כך מספר פעמים; דבר שלא יפלא לאור התחרות הרבה בין אמני העיר - מה גם שבניגוד לעמיתיו כמעט ולא יצר קשרים עם פטרוניים מחוץ לונציה. בסמוך לאחר מכן קיבל הזמנות עבודה נוספות (7-1565) מהארגון ע"ש סי' רוקו, ביניהן "הצליבה"; שהיא לדעת רבים גם החשובה שבין יצירותיו. מכאן ואילך חזר ועבד במוסד זה כמעט כל חייו, עד שהמקום הפך למעין "מוזיאון של טינטורטו".

בשנת 1577 הוזמן ביחד עם פאולו רונזה לעטר מחדש את ארמון הדוגים - לאחר השריפה הגדולה בה הושמדו יצירות חשובות וביניהן אלו של משפחת בליני וטיציאן. כאן יצר את הגדולה (במימדיה) שבתמונותיו, הקרויה "גן עדן"; יצירה שהשתתפו בהכנתה גם ילדיו מריאטה ודומניקו, שהגיעו לפרקם.

בין יצירותיו האחרונות ראוייה לציון בעיקר "הסעודה האחרונה" (1592) שנוצרה עבור כנסיית סי' ג'ורג'יו מאגוריה, שתוכננה מספר שנים לפני כן ע"י אנדראה פאלאדיו (ע"ע).

טינטורטו נפטר בהיותו בן 76 ונקבר בונציה בכנסיית המדונה דל אורו, סמוך לבתו האהובה מאריטה.

תנאי התפתחותו האמנותית של טינטורטו, כמו אלו של פאולו רונזה הצעיר ממנו ב-10 שנים, היו קשים במיוחד: צילו הכבד של טיציאן מחד והפוסט רנסאנס - דהיינו המאנייריזם של תקופתו מאידך. לכן לא יפלא שכמו רוב בני דורו, נטה לעיתים לתאור דמויות הכרוכות זו בזו וכן מבטים מלמטה והקצרים חדים. גם בתחומים כגון דמויות בודדות ודיוקנות, נשאר במסגרת תקופתו, אם כי התרחק מהאלגנטיות והמתיקות בתיאור האישה בעירום או ארשת פניהם של דמויותיו - אדרבה, באלו יש נימה של אמינות ואפילו ארציות;

אמינות שתאפיין לימים אמנים כגון קאראוואג'יו, רובנס ורמברנדט. אבל יחודו העיקרי של טינטורטו הוא ביצירתה של קומפוזיציה חדשה לחלוטין המבוססת על כמה מרכיבים:

1. פרישת הדמויות בתנועה ספירלית הנעלמת בעומק התמונה.

2. הדגשת אלכסוני הפרספקטיבה הנעלמים בצל, ליצירת תחושה של חלל אין סופי.
3. פיתוח תאור הדמויות הקדמיות בדרך ריאליסטית והמרוחקות יותר מרומזות בקוים מועטים - בדרך כלל בלבן.
4. אור מהבהב במרכז התמונה - מעין "אור גנוז" בקצה המנהרה - היוצר אווירה של מסתורין ורוחניות.

משחקי "הבהיר-כהה" של טינטורטו העלו שאלות רבות לגבי שיטת עבודתו, ונאמר שפיתח טכניקה של בניית דגמי דמויות משעווה אותן היה מאיר בנר. על אפשרות כזו מעידה תחושת ה"הבהוב" החוזרת ברבות מיצירותיו כמו גם שילובה - אולי לראשונה באמנות - של מנורה כמקור האור בתמונת "הסעודה האחרונה" (1592). כל יצירותיו החשובות של טינטורטו מצויות בונציה - רובן בסקוואולה ס' רוקו.

בולאן, ז'אן
1520-1578

Bullant, Jean

אדריכל צרפתי. נולד ב-אקואן, מצפון לפריז. למד בצעירותו באיטליה וחזר ב-1540. עבודותיו המוקדמות: תוספות לארמון אקואן (ECOUEEN 1556), כולל את אחת הדוגמאות הראשונות של עמודי ענק רב קומתיים (COLOSSAL), שנהיו פופולארים ביותר בצרפת בשנים הבאות.

"פטי שאטו" (הארמון הקטן) בשנטיי, שנבנה על חצי אי באגם קטן בגן הארמון הישן (PETIT CHATEAU, 1560, CHANTILLY). כבר בשני בניינים אלו ניכרת מקוריות המציינת את השתלבות האדריכלות הצרפתית עם סגנון הפוסט-רנסאנס (מאנייריזם) האיטלקי. לאחר מותו (1570) של האדריכל פיליבר ד'לורם (ע"ע), עבד בשירותה של קטרינה דה מדיצ'י, כאחראי לתכנונם של מספר בניינים חשובים:

האגף הדרומי של ארמון טולרי, בפריז (נהרס);
ארמון דה סואסון (HOTEL DE SOISSON);

הרחבת ארמון שנאנסו (CHENONCEAUX, 1576) ע"י תוספת גלריה על מזח - חמש קשתות - מעל לנהר (המבנה היבשתי המקורי והמזח ע"י פיליבר ד'לורם 9-1556).

ראוי לציין שבנין ה-"פטי שאטו" וארמון שנאנסו הם מהיפים והפופולרים שבארמונות צרפת.

בשנת 1568 פורסם ספר על מחקר הבניינים העתיקים שערך ברומא (28 שנים קודם לכן). חיבור זה יצא במהדורות רבות (השלישית ע"י סלומון דה ברוס. ע"ע). בולאן נפטר בעיר הולדתו אקואן בהיותו כבן 58.

סרסו, ז'אק דו
1520-1585

Cerceau, Jacques Du

אדריכל צרפתי. נולד בפריז. בן למשפחה פרוטסטנטית. מיסד שושלת אדריכלים שפעלה בצרפת עד סוף המאה ה-17. למד אדריכלות, עיצוב פנים ותחרית. בגיל צעיר סייר באיטליה (בחסות של מי שהיה לימים הקארדינל ג'ורג' דיארמאניאק) ונראה שהושפע בעיקר מעתיקותיה של רומא.

תרומתו העיקרית מבוססת על פרסום מספר ספרים הכוללים תחריטי רהיטים ופרטים אדריכליים:

"הקשתות" (1549), "המקדשים" (1550), "האופטיקה" (1551), "האדריכלות" (1559); כולם מלווים בתחריטים מקוריים שהכין במו ידיו. בשנות 1560 ניצל מהרדיפות הדתיות כנגד הפרוטסטנטים בצרפת, בזכותה של הדוכסית רנה דה פראנס (Rene De France 1510-1584) - דמות מרכזית בתולדות הפרוטסטנטים בצרפת). בשנות ה-1570 פעל בשרותם של מלכי צרפת קאתרינה לבית מדיצ'י ו- שארל IX. ב-1576 וב-1579 פרסם שני כרכים של ספר הארכיטקטורה המפורסם, "הבתים היותר יפים בצרפת". חשיבותו של הספר גם בזכות שרטוטי בניינים שרבים מהם נהרסו או שונו לאחר מכן. על אף שעסק גם בעבודה מעשית לא נותר דבר מהבניינים שתכנן ובנה. את מקומו כ"אדריכל המלך" ירש בנו באפטיסט אנדוראה דו סרסו (ע"ע).

מורוני, ג'יאובני
1525-1578

Moroni, Giovanni

צייר איטלקי. נולד בעיירה אלבינו שבתחום שיפוטה של רפובליקת ונציה. היחיד מבין אמני הרנסאנס שהתמחה אך ורק בתחום הדיקון; בעיקר של האצולה הזעירה, הבורגנות ובעלי המקצועות של ברגאמו - העיר בה חי ופעל כל ימיו. תמונתו המפורסמת ביותר: "החייט" (הגלריה הלאומית לונדון).

ברויגל, פטר (האב)
1525-1569

Bruegel, Pieter

צייר פלמי. נולד כנראה בברדה שבחבל בראבאנט (בלגיה). רק מעט ידוע על צעירותו. לפי ביוגרפיה שפורסמה 35 שנה לאחר מותו, למד באנטוורפן אצל צייר בשם קואק ואן אלסט (Coecke van Aelst 1502-50) שעסק גם בפיסול, אדריכלות, עיצוב זכוכית ושטיחים ואשר למד את מלאכתו בפלנדריה ובאיטליה והגיע במסעותיו עד לטורקיה.

בהיותו בן 21 (2-1551), יצא ברויגל למסע הלימודים המסורתי לאיטליה, כנראה דרך צרפת. ב-1553 גר ברומא ועבד עם ג'וליו קלוביו (Clavio, Guilio 1498-1578) צייר מיניאטורות קרואטי, שנודע היום גם כמי שהיה המורה של היווני איש כרתים, דומניקוס תיאוטוקופוליס, (לימים הצייר אל גרקו). רשימת רכישו של קלוביו, הכוללת מספר תמונות של ברויגל וגם מיניאטורה אחת שביצעו ביחד, מעידה על היחסים בין השניים (התמונות אבדו). מתקופה זו גם תמונה אחת של ברויגל, שהיא הראשונה החתומה ומתוארכת: "ישו והשליחים ליד הכינרת", הסברה היא שברויגל הכין את הרקע ואילו הדמויות צוירו על ידי אחד בשם מארטין דה ווס (Vos, Martin, 1531-1603), אמן פלמי ששהה באיטליה באותם ימים.

חלק ניכר מרישומי מסעותיו של ברויגל - ביניהם מראות מהרי האלפים - נעשו רק כאשר חזר (1556) לאנטוורפן לצורך פרסום אלבום תחריטים, שהודפסו והופצו ע"י הירונימוס קוק (Cock). מכאן ואילך הרבו קוק וברויגל לפרסם ולמכור הדפסים על נושאים סאטיריים, מוסריים וחינוכיים, לעיתים בעלי אופי פנטאסטי המזכיר את סגנונו של הירונימוס בוש. במקביל המשיך ברויגל לצייר תמונות של נופים: הרים ויערות מחד, ושדות וכפרים פלמיים

טיפוסיים מאידך - בדרך כלל בשילוב של דמויות סיפוריות.

ב-1563, בהיותו בן 38, התחתן עם בתו של מורהו לשעבר קואק ואן אלסט ועבר לגור בבריסל, מקום מגוריהן של אשתו וחמותו. ידוע שחמותו - מאריה - היתה אמנית שהתמחתה בציורי טמפרה על נושאים כפריים עממיים, בסגנון שהיה מקובל באיזור עירת מולדתה, משלן (MECHELEN). לסגנון זה היתה כנראה השפעה מכרעת על נושאי "הכפריים" של ברויגל ב-6 שנות חייו האחרונות, כאשר צייר את מרבית תמונותיו. ראוי לציין שאלו נרכשו בעיקר ע"י אספנים - ביניהם אחד שהיו ברשותו כ-16 תמונות. כשנפטר ברויגל ב-1569, בהיותו כבן 44, נשארה אשתו עם שני בנים קטנים, פטר בן ה-5 ו-יאן בן השנה.

מכל תמונותיו שרדו היום רק 45 (מהן 14 הנמצאות במוזיאון לאמנות בוניה), וכן מספר רב של רישומים ותחריטים. ההתעניינות בו התחדשה רק במחצית המאה ה-19 בהקשר למגמות הראליזם ולאחר מכן הסורראליזם של המאה ה-20.

פטר ברויגל II. (1564-1638). בנו של פטר ברויגל. עסק בעיקר בהכנת העתקים - בעלי רמה גבוהה במיוחד - מתמונותיו של האב.

יאן ברויגל. (1568-1625). בנו השני של פטר ברויגל האב. קרוי גם "דה וולור" (הקטיפתי). בגיל 22 (1590) נסע לאיטליה ושהה בה שש שנים: חמש שנים ברומא ושנה במילאנו. ב-1596 חזר לבריסל. סגנונו - השונה מאד מזה של אביו - מצטיין בתיאורי נוף של יערות, בעלי חיים, טבע דומם ופרחים, מאחר והיה פופולארי מאד בזמנו, "זכה" לחיקויים כה רבים עד שכיום קשה להבחין במקוריותו. יאן ברויגל היה מידידו של פטר פאול רובנס והשניים אף ציירו יחד: ברויגל - את הנוף ובעלי החיים ורובנס את דמויות האנשים. כמו כן שיתף ברויגל פעולה גם עם ציירים רבים אחרים.

ל-יאן ברויגל היו שני בנים:

פטר ברויגל III. (1589-1640). בנו של פטר ברויגל II. בדומה לאביו ידוע כמי שהכין העתקים של סבו ולעיתים גם נושאים חדשים מקוריים באותו סגנון.

יאן ברויגל II. (1601-1678) **ואמברוויס ברויגל** (-1617) (1675). בנו של יאן ברויגל שהמשיכו בסגנון של אביהם - כך גם עשו בניהם (הנכדים של יאן ברויגל "דה וולור" האב והנינים של פטר ברויגל האב) שהמשיכו את המסורת המשפחתית.

האחרונות עשה ארצי מבולדו במילאנו וכאן נפטר בהיותו בן 66.

Veronese, Paolo

ורוזה, פאולו

1528-1588

צייר איטלקי, נולד ב-ורוזה. החל ללמוד סתתות אבן ופיסול אצל אביו, אבל בגיל 14 נשלח לסדנת הצייר אנטוניו באדולה (לימים חותנו).

בהיותו בן 25 (1553) קיבל את עבודתו הראשונה משלטונות הרפובליקה בונציה עצמה: עיטור 2 תקרות של ארמון הדוגים, ולאחר מכן (1556) את הקירות והתקרה של כנסיית ס' סבאסטיאנו ולשכתה. בהיותו בן 32 (1560) הוזמן לצייר בוילה של משפחת בארבארו שב-מאזר. כאן שילב בהצלחה אדריכלות מצויירת ואמיתית (אילוויניזם), כולל קטעי נוף ורקיע.

המפגש עם אדריכל הבנין אנדראה פאלאדיו ופטרוניו, ההומניסטים דאנילה ומארקאנטוניו בארבארו, הביא שינוי ממשי בעבודת פאולו ורוזה ועוזרו הראשי, אחיו בנדטו (Benedetto). מכאן ואילך היתה האדריכלות המצויירת של ורוזה "מלאה" וחגיגית יותר. בעשר השנים הבאות השתלבה החגיגות בנטיה - שהיתה קיימת קודם לכן - לעליצות הגובלת בשובבות.

יצירותיו, שמקצתן בעלות מימדים גדולים מאד, נוצרו עבור כנסיות, מנזרים וארמונות בונציה וסביבתה. נושאו בחלקם דתיים ובחלקם אלגוריות ודיוקנות. ורוזה ידוע בעיקר בזכות התמונות המתארות סעודות הנזכרות בברית החדשה ונראות כמחזות של משתאות מפוארים. אלו כוללים קהל חצרנים, נשים, חיילים, משרתים, סוסים, כלבים ואפילו קופים - וכל זה על רקע ארכיטקטוני מרהיב המושפע מסגנונו של פאלאדיו.

ב-1573, כאשר סיים את תמונת "הסעודה האחרונה" לכנסיית המנזר ס' ג'ובאני, הובא בפני האינקוויזיציה באשמת זלזול בקדושת הנושא מאחר והוסיף מרכיבים פחותי ערך כגון: כלב, ליצן עם תוכי ומשרת עם אף מדמם. כנגד האשמות אלו טען ורוזה לזכות האמן לחופש הדמיון. למזלו הסתיימה הפרשה בניזיפה בלבד וקביעת שם חדש לתמונה: "המשתה בבית לוי".

עם השנים הצטרפו לסדנה של ורוזה שני בניו, קארלו ו-גבריאל. בנוסף לאחיו בנדטו ואחיינו אלביזה דאל פיריזו. בגיל 60 לקה ורוזה בקדחת ונפטר. המשפחה המשיכה להפעיל את הסדנה עוד שנים רבות תחת השם "יורשי פאולו".

Giambolonia

ג'אמבולוניה

1529-1608

פסל פלמי איטלקי. נולד בארצות השפלה, באזור שהיה בשלטון ספרד. נקרא גם ג'ובני דה בולוניה. למד אצל פסל פלמי בעל סגנון "איטלקי". ב-1554, בהיותו בן 25, נסע לרומא, ולמרות מוצאו הפלמי הסתגל במהרה לרוח אמנותה של איטליה.

מ-1557 היה בפירנצה. כאן פעל, מ-1559 ועד מותו, בשירותם של הדוכסים לבית מדיצי, אם כי לעיתים ביצע גם הזמנות עבור נסיכים איטלקים אחרים.

לפסליו זיקה ברורה ליצירות מיכלאנג'לו וממשיכיו בפירנצה. מאידך מצויים ביצירתו גם קווים ראיסטיים,

Arcimboldo Guiseppe

ארצימבולדו ג'זפה

1527-1593

צייר איטלקי. יליד מילאנו. בנו של צייר. נודע בזכות דיוקנות, כנראה דימוניים, ה"מורכבים" מירקות, פירות, פרחים, דגים וסוכרים. עד היותו כבן 31 עוד באיטליה ולאחר מכן בחצרות המלכים הגרמנים, תחילה ב-וינה ולאחר מכן ב-פראג. עבודותיו בסגנון המקובל כמעט ונשכחו לעומת אותם דיוקנות "מורכבים" שהיו בביקוש עוד זמן רב, אלא שגם אלה נשכחו עד שנתגלו מחדש על ידי סלבדור דאלי (Dali 1904-89) בשלהי שנות ה-1920, שראה בו את אחד ממבשרי סגנון הסורראליזם. את שנותיו

1548, בהיותו בן 17 הצטרף ל-11 שנים (1547-59) לפמליית העוצר הספרדי, לעתיד פיליפ II, במסעותיו בספרד, בלגיה ואיטליה. כמו כן שרת במשמר הקיסר קארל V. נראה שבשנים אלו התעניין בעיקר במתמטיקה ובגיאומטריה.

בהיותו כבן 32 (1562) הכין רישומים הנדסיים מרשימים לספר, שהוצא ע"י האוני' של מדריד. כעבור שנה נתמנה לעוזרו של האדריכל חואן באטיסטה דה טולדו (נפטר 1567) שהיה ממונה על בניית ארמון אסקוריאל. לאחר מות טולדו מונה כאחראי לשיפוצים בארמון "הקיץ המלכותי" ב-אראנחואס (ARANJUEZ). בשנת 1571 נתמנה ל"אדריכל החצר" וכעבור שנה אדריכל אחראי להמשך בניית ארמון אסקוריאל. כאן השלים את הגגות, החזית המערבית, הכנסייה (1574-82) ואגף בית החולים. משאר תכנוניו יש להזכיר את בנין הבורסה ב-סביליה (לאחר 1582). כמו כן תכנן את הקתדרלה בוואלאדוליד (1585) הושלמה בשינויים רבים (ב-1733). הררה נפטר במדריד בהיותו בן 67.

הררה שינה במידה מרובה את התכניות המקוריות של ה-אסקוריאל, שהיא החשובה ביצירותיו. בסגנון של בנין זה, שיותר משהוא ארמון הוא מנזר, באה לידי ביטוי רוח החומרה והסגפנות של תקופת פיליפ II. אע"פ שהשתמך על יסודות שנתגבשו באדריכלות הפוסט-רנסאנס של איטליה, דחה את הקישוטים, שהיו נהוגים בה. אי לכך זכה לשם "הסגנון ללא קישוטים" (ESTILO DESORNAMENTADO). לסיגנונו של הררה - בעיקר לקתדרלת וואלאדוליד - היתה השפעה ניכרת על האדריכלות בספרד ומושבותיה, בדור שלאחריו (הקתדרלה בלימה, פרו ובעיר מקסיקו).

Pilon, Germain

פילון, ג'רמן
1535-1590

פסל צרפתי. נולד בפריז. למד אמנות אצל אביו. מגיל 20 הועסק בהכנת מצבות קבורה למלכי צרפת בכנסיית ס' דני: תחילה עבור פרנסוא I, לאחר מכן עבור אנרי II ולבסוף מצבה משותפת לאנרי II ואשתו קאטרנה לבית מדיצ'י - זו האחרונה בשיתוף עם האמן האיטלקי פרימאטיצ'ו (ע"ע).

עבודתו המוקדמת - קבר פרנסוא I - ככל מצבות הקבורה הקודמות בכנסיית ס' דני - מעוגנת עדיין בסגנון הגותיקה, אבל במצבות אנרי II ניתן להבחין בהשפעתו של סגנון הפוסט-רנסאנס האיטלקי בצרפת, הקרוי "אסכולת פונטנבלו"; סגנון שיוצרו העיקרי היה פרימאטיצ'ו (בנוסף לאמנים: רוסו פיורנטינו, ציליני, סרליו, דליאבאטה (ע"ע)). בשנת 1568, בהיותו בן 33, מונה "פסל המלך" וכתוצאה מכך זכה במספר רב של הזמנות לדיוקנות. מכאן ואילך נחשב כממשיכו של הפסל הצרפתי ז'אן גוזיון (ע"ע) - למרות השוני הרב באופי עבודתם. משנת 1572 שימש כמפקח בית היציקה המלכותי למטבעות, מדליות ותליונים - תחום שזכה בו להצלחה רבה בזכות סידרה שהכין בשנת 1575. ג'רמן פילון נפטר בפריז בהיותו בן 55.

עבודות עיקריות:

שלוש עלמות הנושאות כד עם אפר לבו של אנרי II (1561). לובר, פריז; מצבת אנרי II וקאטרנה דה מדיצ'י (1563-70. כנסיית ס' דני).

בעיקר בפסליו הזעירים - שהיו חביבים על בני תקופתו - האופייניים לאמנות הפלמית. עד מלחמת העולם I וחורבן העולם הקלאסי עמד בשורה אחת עם מיכלאנג'לו, ברניני ורוזן. היום עיקר ההתייחסות לעבודתו נובעת משלושה מרכיבים:

1. תפיסת הפסל כצורה תלת מימדית הנראית מכל צדדיה, דהיינו ללא "חזית" עיקרית. מרכיב זה שמקורו בתנוחת "הסחיטה" של מיכלאנג'לו מהווה את המשך פיתוח התפיסה של קודמיו בפירנצה: באצ'ו באנדולי ו-אמאנאטי.

2. ניצול מירבי של תכונת הברונזה ליצירת תחושת "ריחוף" - בעיקר בפסל "מרקורי". מרכיב זה הוא הביטוי הקיצוני לרעיון שתחילתו בפסל "פרסאוס" של בנבוטו צ'ליני.

3. הפיכתו של סלע טבעי לפסל ("האפנינים"). בדרך כלל נוטים לראות את הנסיון הראשון בכיוון זה לפסל ראש המיוחס לאמאנאטי והנמצא בגני ארמון פיטי בפירנצה.

ב-1588, בהיותו בן 59, הוענק לו מעמד אציל ע"י הקיסר רודולף ה-4. מכאן ואילך נעזר רבות בתלמידיו, בעיקר ביציקות הברונזה שנעשו כמעט תמיד על ידיהם. גיאמבולוניה נפטר בפירנצה בהיותו בן 74.

עבודות עיקריות: "בכחוס"; "ונוס" (ברונזה, שניהם בפירנצה); "מזרקת נפטון" (1563-66, ברונזה, בולוניה. גירסה, משיש, בפירנצה); "שמשון והפלישתים" (1567, מוזיאון ויקטוריה ואלברט, לונדון); "ונוס של המערות" ומזרקת "אוקיינוס" (1571-76, גני בובולי, פירנצה); "אוונס הסאבינות" (1579-83, לוגייה די לאנציה, פירנצה); "מרקורי" (1580, פירנצה); "האפנינים", פסל ענק חצוב מסלע מקומי (1581, גני וילה מדיצ'י ב-פראטלינו).

Juan Toledo, De

טולדו, חואן
?-1567

אדריכל ספרדי. אחד האחראים לבניית ארמון האסקוריאל, ליד מדריד (1563-7). על חייו לא ידוע אלא מעט מאד. המסורת אומרת שהיה מעוזריו של מיכלאנג'לו בעת בניית כנסיית ס' פטר ברומא, דהיינו מ-1546 ואילך. לאחר מכן מונה "אדריכל מישנה" למלך ספרד פיליפ II בנאפולי. בשנת 1559 נקרא למדריד וכעבור 4 שנים (1563) נתבקש לעצב את ארמון המלוכה והמנזר הגדול ב-אסקוריאל, המצוי כ-42 ק"מ מצפון מערב למדריד (161x204 מטר - כולל החצרות הפנימיות). לאחר מותו של טולדו (1567) נמשכה העבודה ע"י מספר אדריכלים איטלקיים ביניהם אחד בשם ג'אמבאטיסטה קאסטלו (נפטר 1569), שתכנן את המדרגות המלכותיות ו-אנטוניו דה וילה -קאסטין, שהגביה את הבנין בקומה נוספת. בשנת 1572, חמש שנים לאחר מותו של טולדו, מונה אחד מעוזריו, חואן דה הררה, כאדריכל הבנין.

Herrera, Juan de

הררה, חואן דה
1530-1597

אדריכל ספרדי. בן למשפחת אצילים. למד בנעוריו פילוסופיה וספרות לאטינית באוני' וואלאדוליד - מקום בו יסד לימים את הפקולטה למתמטיקה וגיאומטריה. ב-

אדריכל איטלקי. נולד ברומא. לאחר מות מיכלאנג'לו (1565) המשיך בבניית ארמון "קונסרבאטוריו" בכיכר הקפיטול ברומא (CONSERVATORI; CAMPIDOGLIO). ב-1573/4 נתמנה לאדריכל קתדרלת ס' פטר. כאן השלים את חלקה האחורי, בנה את כיפותיה הקטנות (1578-85) ואת הכיפה המרכזית (1586-90) בשיתוף עם המהנדס-אדריכל דומניקו פונטאנה (ע"ע).

בשני המקרים השכיל לשמור על התכנון המקורי, אם כי כפי ש' פטר גבוהה מזו שהציע מיכלאנג'לו (לאחר הארכת הכנסייה התברר שהגבהה זו היתה חשובה ביותר, שאלמלא כן היתה נעלמת מהעין).

כמו כן עיצב את חזית כנסיית "ישו" (Gesù 1573-84) - הכנסייה הראשית של מסדר הישועים ברומא, (הבנין ע"י ג'אקומו דה וינולה) שהיתה לאב-טיפוס של כנסיות המסדר הישועי באירופה.

עם יצירותיו האחרות של ג'אקומו דלה פורטה נמנים ארמונות, כנסיות ומזרקות ברומא, והגדולה והמפוארת שבחווילות עיר הגנים פראסקאטי - ויילה אלדובראנדיני.

אל גרקו (היווני)

1541-1614

El Greco

צייר, פסל ואדריכל ספרדי ממוצא יווני. שמו האמיתי דומניקוס תיאוטוקופוליס. סוברים שנולד בקאנדיה (הראקליון) שבכרתים, שהיתה אז מושבה וונציאנית. על נעוריו אין יודעים דבר. השם אל גרקו מקורו בנהוג האיטלקי לכנות אנשים על פי עיר או ארץ מוצאם. בהיותו בן 19 (יש אומרים 25) הגיע לונציה ונעשה תלמידו של טיצ'אן, ולכן אפשר שהכיר את הציירים טינטורטו, ורונה, בני משפחת באסאנו (ע"ע) וכן - ישירות או באמצעות הדפסים - את יצירותיהם של קורג'יו ופארמאגיאנינו.

ב-1570, בהיותו בן 29, הגיע לרומא שם עבד כ-6 שנים בשירותם של אבות הכנסייה. בתקופה זו הירבה להתעניין ביצירות רפאל ומיכלאנג'לו, אך גם מתח עליהן ביקורת חריפה. בשנת 1577, בהיותו בן 36, עבר לספרד, תחילה למדריד ואח"כ השתקע בטולדו. את סיבת המעבר לספרד קושרים בהכרות שיצר ברומא עם אישים חשובים מארץ זו ובעיקר התקווה שיתקבל לעבודה במסגרת בנין המנזר-ארמון אסקוריאל. שנה לאחר בואו לספרד נולד בנו של גרקו: חורחה מנואל (1578-1631), שנהיה אף הוא צייר ואדריכל ושערך את הרשימה הראשונה של יצירות אביו. אל גרקו לא נישא לאם בנו - דונה חרונימה דה לאס קואוואס - עובדה תמוהה מאחר והכיר באבהותו והאשה מוזכרת במסמכים, כולל צוואתו. מכאן מניחים שאולי התחתן בצעירותו ועזב את אשתו בכרתים.

מלך ספרד, פיליפ II, הזמין אצלו שתי תמונות - "חלום פיליפ II" (1579-80) - "יסורי ס' מוריס" (1580-82) - שלא זכו להערכה והיחסים בינו ובין חצר המלוכה נותקו. לעומת זאת קיבל הזמנות מרובות מטעם הכנסיות ומאנשים פרטיים.

בהיותו בן 44 רכש בית משלו בטולדו, שנחשב לאחד היפים בעיר (סמוך למוזיאון אל גרקו, אבל לא אותו בנין). כמו כן התיידד עם רבים מהמשכילים בעיר ויצאו לו מוניטין בשל למדנותו. לאחר מותו נמצאו בספרייתו יצירות מופת

קלאסיות עתיקות, מן הספרות היוונית והלאטינית, חיבורי אבות הכנסייה, וספרים רבים באיטלקית וספרדית מכתבי בני דורו. ביניהם גם כאלו העוסקים באדריכלות: אלברטי, סרלי, פאלאדיו, וניולה וכן ספרו של טרוביוס שאויר ע"י גרקו עצמו - אלא שספר זה אבד.

את יצירתו של גרקו ניתן לחלק לשלוש תקופות עיקריות: הלימודים באיטליה (1465-75); השנים בטולדו (-1575); היצירות המאוחרות (14-1602). כבר בסוף התקופה הראשונה ניתן להבחין, כמו אצל אמנים אחרים מתקופת הפוסט-רנסאנס, בדמויות מאורכות, תנועה של "סחיטה", הבעת פנים מלאת פאתוס וכן ניגודים חריפים בין גווני קרים וחמים.

בתקופה השנייה, בטולדו, מתחילה לבלוט תחושה דתית-מיסטית שמקורה אולי באוירה התרבותית של ספרד. דוגמא מתקופה זו: "קבורתו של הרוזן אורגאס" (-1586). (88)

בתקופה האחרונה, ב-11 השנים האחרונות של חייו, נעשו הצבעים לוחטים, הדמויות מאורכות עוד יותר עם תנועות גוף והבעת פנים של אקסטזה. בשלב זה נעלמה הקומפוזיציה הקלאסית הסימטרית והגופים מפוזרים על פני השטח כולו.

אל גרקו נפטר בטולדו בהיותו בן 73.

יתכן שקלסטר פניו של גרקו נשתמר לנו ב"דיוקנו של זקן" (מוזיאון מטרופוליטן בניו-יורק), אך יש החולקים על כך. למרות שעסק בעיקר בציור נמצאו בעזבונו גם 20 תבניות גבס של פסלים ובנוסף 30 תבניות חומר ושעווה; יש להניח שיצר פסלים גם מבהט. כמו כן הניח אחריו תכניות לבנינים.

אל גרקו נשאר יחיד במינו ואינו ניתן להשתלב בשום סגנון מן וקשה לשלב אותו באחד מהסגנונות הכלליים - מכאן שלא יצר אסכולה ואף לא היו לא תלמידים, למעט בנו ועוד כמה ציירים ספרדים חסרי חשיבות. אולי זו הסיבה שנשכח עד למאה ה-19, כאשר הובאו כמה מיצירותיו לצרפת. אלה עוררו את תשומת ליבו של דלאקרוואה ולאחר מכן שבו ו"נתגלו" ע"י אמנים כגון סזאן, על אף שלא הכיר אלא רפרודוקציות לקויות. מכאן ואילך נמנה גרקו עם האמנים ששימשו דוגמא ומופת לציירים רבים כגון מאטיס וה"פוביס", האקספרסיוניסטים הגרמנים, ציירי אסכולת פריז ואפילו אמנים אמריקאים כגון ג'אקסון פולוק בצעירותו.

פונטאנה, דומניקו

1543-1607

Fontana, Domenico

מהנדס-אדריכל איטלקי (אין לבלבל עם האדריכל קארלו פונטאנה 1654-1714). נולד ב-מליצה ליד מילאנו. עבר לרומא בגיל 20. כאן תכנן ובנה קאפלה בכנסיית ס' מאריה מאג'ורה עבור הקארדינל שנבחר באותה שנה כאפיפיור - סיקסטוס V (1585-90). בהמשך מונה לאדריכל ראשי של האפיפיורות. משנת 1588 נסתייע באחייו הצעיר (32), לימים האדריכל המפורסם קארלו מאדרנה (ע"ע). דומניקו פונטאנה היה אחראי על ביצוע אחת מהתוכניות האורבניות החשובות באירופה; תכנית שקבעה את דמותה של רומא לדורות (תוכנית סיקסטוס V): בניית אמת-מים חדשה; פריצת עורקי תחבורה ארוכים וישרים דרך רבעיה הישנים של העיר על-מנת ליצור קשר בין הכנסיות

וסוברים שהיה אחראי לתכנון הוטל ד'אנגולם (D'ANGOULEME) והוטל דה לה מואניון (MOIGNON,) LA 1584. את תוארו "אדריכל המלך" ירש בנו ז'אן I, אנדריאה דו סרסו (ע"ע).

Scamozzi, Vincenzo

סקאמוצי, וינצנצו

1552-1616

אדריכל איטלקי. נולד ב-וינצנצה (בתחום שלטונה של ונציה). בנו ותלמידו של אדריכל בשם ג'יאן דומניקו סקאמוצי (1562-1585) שדגל בגישה ההומניסטית ברוח ה"אקדמיה אולימפיקו" של עיר מולדתו. סקאמוצי עסק בתכנון בתי מגורים (וילות), כנסיות ובתי תיאטראות באזור ונציה- וינצנצה - כולם מבוססים על סגנונו של פאלאדיו. כמו כן השלים כמה מבניו של פאלאדיו כגון: ה"תיאטרו אולימפיקו" (בעיקר תפאורת רקע הבמה); וילה "רוטונדה", כנסיית ס' מאריה דלה סאלוטה ועוד (ע"ע פאלאדיו).

בין עבודותיו היותר ידועות:

תכנית לקתדרלת זאלצבורג באוסטריה (ביצוע ע"י אחרים); תכנית העיר פאלמאנובה שליד ונציה (בוצעה חלקית) וכן בנין הפרוקוראטי נואובה (PROCURATIE) NUOVO, 1583 בכיכר ס' מארקו בונציה; בנין המשלב מרכיבים מסגנונו של פאלאדיו כמו גם מאלו של סאנסובינו, שתכנן את בנין הספריה הסמוכה. סקאמוצי נפטר בונציה בהיותו בן 64.

לסקאמוצי היתה השפעה רבה על התפתחותה של האדריכלות הקלאסית באנגליה, הן כתוצאה מפגישה שהתקיימה בינו לבין איניגו ג'ונס (ע"ע) בשנת 1614 והן באמצעות ספרו על האדריכלות (פורסם 1615), ששימש כמקור השראה חשוב לחסידי סגנון הפאלא דיאניזם באנגליה.

הראשיות; הצבת אובליסקים ומזרקות מים במוקדי רחובות, כגון האובליסק לפני חזית כנסיית ס' פטר (1586); בניית ארמונות גדולי מימדים, כגון ספריית הותיקאן וארמון לאטראנו (1587-90); כ"כ סייע לג'אקומו דלה פורטה, בבניית הכיפה של כנסיית ס' פטר לפי הדגם של מיכלאנג'לו.

ב-1592, שנתיים לאחר מותו של סיקטוס V, פוטר מתפקידו ברומא באשמת מעילה בכספים. באותה שנה הוזמן לנאפולי לשמש בתפקיד "מהנדס המלך". כאן השתתף בתכנון ובניית ארמון המלוכה (PALAZZO REALE, 1600-02) פונטאנה נפטר בנאפולי בהיותו בן 64.

לדעת רבים יש לראות את דומניקו פונטאנה כאדריכל ביוני אבל מעצב אורבני, איש בניה ומנהל מעולה שלא קם כדוגמתו עד ימי של האוסמן - מתכננה של פריז במאה ה-19. אבל מאידך הוא זכור גם בגלל הריסת כמה מעתיקותיה של רומא, כולל נסיון להפוך את הקולוסאום למפעל צמר (לא בוצע) וכן מיקום ארמון לאטראנו וספריית הותיקאן בצורה שהשחיתה את חצר הבלוודר (BELVEDERE), שתוכננה ע"י בראמאנטה.

הודות לחסותו של דומניקו פונטאנה נתאפשר קידום של כמה אדריכלים לומבארדים ברומא, ביניהם: קארלו מאדרנה (אחינו של פונטאנה) וג'ורלמו ריינאלדי.

Cerceau, Baptiste, Du

סרסו, באפטיסט דו

1545-1590

אדריכל צרפתי. בנו של ז'אק אנדרואה דו סרסו. בגיל 27 (1572) ירש את מקומו של אביו כ"אדריכל על עבודות בניי המלך" עבור שארל IX. במסגרת זו היה אחראי לתכנון ארמון שארלוואל (1572-77, CHARLEVAL). לאחר מכן בנה את גשר הפונט נף (PONT NEUF) בפריז, הדוגמא המתועדת היחידה שנותרה מעבודותיו. בתקופת שלטונו של המלך אנרי III, היה ממונה על עבודות הבניה של הממלכה

* * * *

המאה השבע עשרה

1600 עד 1699

אמנות:

התפשטות סגנון הבארוק, עד 1700.

עיו: אמריקה הצפונית - יסוד גיימסטאון, **ורגיניה**. הישוב האנגלי הראשון באמריקה.

מוסיקה: איטליה - מונטוורדי: "אורפיאו". מהאופרות הראשונות (Monteverdi).

1608 עיו: אמריקה הצפונית - יסוד קוויבק. מושבה צרפתית עיקרית בקנדה.

1609 ארצות השפלה - שביתת נשק בין הולנד וספרד.

1600 דת: שוודיה - תחילת רדיפת הקאתולים. **מסחר:** יסוד "החברה האנגלית להודו המזרחית".

1602 דת: רדיפת הפרוטסטנטים ב-בוהמיה (צ'כיה).

1603 אנגליה - מות המלכה אליזבת. תחילת איחוד בריטניה: הכתרת גיימס I מלך אנגליה (גיימס IV בסקוטלנד).

1606 מסעות: גילוי יבשת אוסטרליה.

1607 כלכלה: ספרד - פשיטת רגל של אוצר הממלכה.

- הולנד עצמאית.
 יפן - תחילת שלטון ה-שוגונים לבית טוקוגאבה
 ביפן.
חידושים: הולנד - המצאת הטלסקופ.
- 1610** צרפת - רצח המלך אנרי IV. אשתו, מארי לבית מדיצ'י, עוצרת הממלכה עד לבגרותו של בנה, לואי XIII.
ארועים: ספרד - גרוש שארית האוכלוסיה המוסלמית בדרום גורמת להתמוטטות החקלאות.
זת: התרגום הרשמי של התנ"ך לאנגלית (גירסת המלך גיימס).
- 1616** צרפת - הקארדינל רישלייה ראש הממשלה עד 1642.
 רוסיה - הכתרת מיכאל מיסד שושלת רומאנוב.
 צאצאיו ישלטו עד 1917.
ספרות:
 אנגליה - נפטר **וויליאם שייקספיר** (62). מגדולי המחזאים בכל הדורות.
 ספרד - נפטר מיגואל דה **סרוואנטס** (69). מחבר "דון קיחוט איש לה מאנשה" (Cervantes).
- 1618** **זת:**
 מלחמת 30 השנים בין הפרוטסטנטים והקתולים בצפון ארופה, עד 1648.
1620 אמריקה הצפונית - הפוריטאנים ("האבות המיסדים") מפליגים מאנגליה לאמריקה: יסוד המושבות בניו-אינגלנד.
1622 ספרד - הדוכס אוליבארס (עד 1643) ראש הממשלה. מגדולי המצביאים במלחמת 30 השנה. צאצא למשפחה יהודית.
ספרות: צרפת -
 נולד **מולייר** מגדולי מחברי הקומדיות בכל הדורות (נפטר 1673).
- 1623** **ציור:** ספרד -
ולאסקז עובר מסביליה למדריד.
- 1624** **עיו:** אמריקה הצפונית -
 ההולנדים מיסדים את "אמסטרדאם החדשה" (היום **ניו-יורק**).
- 1625** **זת:** מלחמת 30 השנים: הספרדים כובשים את ברדה (BREDA) מידי ההולנדים.
- 1626** **ציור:** הולנד -
ברואר "המעשן". (Brouwer 1605-38).
מוסיקה: נפטר ג'ון **דאולאנד** (64). מלחין אנגלי ממוצא אירי (Dowland).
- 1628** **זת:**
 צרפת - כיבוש עיר הנמל לה רושל ע"י רישלייה, וחסול כחם הצבאי של ההוגנטים בצרפת
- ובעקבותיו הגירה המונית של פרוטסטנטים צרפתים לאנגליה, הולנד, גרמניה, שויץ ושבדיה.
1630 מלחמת 30 השנים: גוסטאב אדולף מלך שבדיה - יוצא לעזרת הפרוטסטנטים בצפון גרמניה (נהרג בקרב 1632).
- 1631** **אדריכלות:**
 נוציה - **לונגנה**: ס' מריה דה לה סאלוטה עד 1687.
 הודו - "**טאג' מאהאל**". מוזוליאום לזכר אשת שאה ג'אהאן, ב-אגרה. הדוגמא המפורסמת ביותר של סגנון הודו המוגולית (מונגולית).
- 1632** **מדע:** **גלילאו גליליי** (1564-1643) מפרסם את חיבורו על מערכת השמש לפי התיאוריה של קופרניקוס. נידון (1633) למאסר בית עד יום מותו, כעבור 10 שנים.
ציור:
 הולנד - **רמברנדט**: "השעור באנטומיה".
 ספרד - **ולאסקז**: "כניעתה של העיר ברדה" (BREDA), בפני כוחות הצבא הספרדי.
- אדריכלות:**
 צרפת - פרנסוא **מאנסאר**: ארמון בלוא (BLOIS).
 הולנד - ואן **קאמפן**: מוזיאון מאוריציוס בהאג. הביצוע ע"י פיטר פוסט (1608-1669) - לימים נציג רב השפעה של סגנון פאלאדיו בהולנד.
- 1635** **מדע:** צרפת - יסוד האקדמיה למדע.
ציור: אנגליה -
רובנס: עיטור קירות "וייטהול" בלונדון.
ספרות:
 ספרד - נפטר **לופה דה ווגה** (74). מגדולי הסופרים בכל הדורות. חיבר מאות מחזות מהם הוצג בארץ "מעין הכבשים".
 צרפת - יסוד האקדמיה לספרות.
- 1636** **חינוך:** צפון אמריקה - יסוד אוני' הארווארד (ע"י בוסטון).
- 1637** **ספרות:** צרפת - קורניי: "לה סיד". תחילת הטרגדיה הניאו קלאסית (Corneille). "טרגדיה קלאסית" = איפוק הרגשי ואחידות הזמן והמקום.
אדריכלות:
 רומא - **בורומיני**: כנסיית ס' קארלו "אלה קוואטרו פונטאנה" עד 1641.
 פאריז - **למרסייה**: חזית כנסיית הסורבון.
ציור: בלגיה -
רובנס: "שלוש העלמות".
- 1641** **הגות:** צרפת - **ד'קארט** (1596-1650): "הר הורים על המתפיסיקה". כאן מופיע המשפט המפורסם

1642

"אני חושב משמע אני קיים", כבסיס או נקודת המוצא הודאית היחידה לפיה ניתן לבחון את המציאות (Descartes).
אנגליה - תחילת מלחמת האזרחים בין המלוכנים והפוריטאנים בראשות אוליבר קרומוול (עד 1649).
צרפת - הקארדינל מאזארן יורש את מקומו של רישלייה, כראש הממשלה.

כלכלה: יסוד "החברה הצרפתית למסחר בהודו".

ציור: הולנד -

רמברנדט: "משמר הלילה".

אדריכלות: צרפת -

פרנסוא מאנסאר: ארמון מזון-לאפיט.

1643 צרפת - תחילת שלטון לואי XIV בצרפת (יגיע לבגרות 1651, ימשול עד 1715).

ציור: ספרד -

ולסקז: "ונוס וקופידון". מציורי העירום הראשונים בספרד.

1645 **אדריכלות:** פאריז -

פרנסוא מאנסאר: כנסיית ואל דה גראס.

פיסול: רומא -

ברניני: "האקסטזה של ס. תרזה".

1647 **אמנות:** גרמניה -

יסוד האקדמיה לאמנות ב-דרזדן.

1648

סוף "מלחמת 30 השנה": "חוזה וסטפאליה".

בין גדולי המצביאים במלחמה:

אלברכט פון ואלנשטיין (1583-1634) בן למשפחת אצילים מפראג שהפך קאתולי ושירת, כעצמאי בראש חיל שכירים, את הקיסר האוסטרי לבית האבסבורג.

גוסטאב אדולפוס (1594-1632) מלך שבדיה. זכה לנצחונות גדולים כנגד הקאתולים בזכות שימוש נבון בחיל התותחנים ומשמעת הצבא שבפיקודו. בטרם החל להתערב במלחמת 30 השנה זכה לנצחון כנגד הפולנים כאשר כבש מידם את לאטביה (1621-29) והפך בכך את הים הבאלטי ל"אגם שבדי". גוסטאב אדולף זכור כיום כמי שהצליח לעצור את התקדמותם של הקאתולים אל שטחי הנסיכים הפרוטסטנטים בצפון גרמניה.

בין התוצאות ארוכות הטווח של המלחמה:

1. בגרמניה נהרגו כ-8 מיליון איש. האוכלוסיה פחתה מ-21 ל-13 מיליון. הממלכה נשארה מפוצלת בין מאות משפחות של מלכים דוכסים, נסיכים והגמונים (עד למחצית המאה ה-19).

2. הולנד זכתה לעצמאות.

3. בוהמיה (צ'כיה) יושבה ע"י 15,000 גרמנים קאתולים - ארוע שגרם לשנאה תהומית בין העמים.

- 4. ספרד איבדה את מעמדה בארופה.
- 5. צרפת (18 מיליון) הפכה למעצמה החשובה ביותר במערב הן מבחינה צבאית (עד למחצית המאה ה-19) והן מבחינה תרבותית (עד למחצית המאה ה-20).

עם ישראל: "גזרות ת"ח-ת"ט". מעשי הרג והרס בקהילות ישראל במזרח פולין, ע"י האוקראינים ובראשם בוגדאן חמילניצקי, אשר כרתו ברית עם שכניהם הקוזאקים והטטארים ומרדו באדוניהם הפולנים. קהילות יהודי האימפריה העותמאנית נחלצו לפדות אלפי שבויים מבני ישראל.

אמנות: פאריז -

יסוד האקדמיה לציור ופיסול.

פיסול: רומא -

ברניני: - מזרקת "קוואטרו פונטאנה" (ארבעת הנהרות) בכיכר נאבונה.

1649 בריטניה - המלך צ'ארלס I נשפט באשמת בגידה ע"י הפרלמנט ומוצא להורג.

1650 צרפת - כשלוך מרד האצילים (FRONDE) נגד לואי XIV, שנה לפני שיגיע לבגרות (1651) ויתפוס את רסן השלטון.

הגות: אנגליה -

1651 **הובס** תומאס (1588-1679): "לויתן". המדינה היא מפלצת ענקית - ("הלויתן") שבה לכולם מטרה יסודית אחת - לחיות וליהנות מנכסים, פרסום, גדולה ושלטון. ע"מ להשיג מטרת אלו הם הופכים לאויבים-מתחרים המנסים לשלוט בזולת ע"י כח, תחבולות או בעזרת אחרים. כדי לרסן אלימות קיצונית בסיסית זו חייב כל אחד לוותר על חלק משאיפותיו ולכרות ברית עם אחרים; ברית המעבירה את השלטון לגוף מסויים או אדם מסוים למען שישמור על הענין המשותף: המשך החיים (Hobbes).

כיוון שכרתו ברית זו אין יכולים הבריות לחזור בהם מפני שאצל כל אחד מתעוררת ברגע מסוים תלונה נגד הממשל. לכן הברית יכולה להתקיים בתנאי שהויתור הוא מוחלט ורק אז הממשלה היא ממשלה והמלך הוא מלך. בעיני הובס שלטון היחיד (מלך) עדיף על שלטון הרבים מפני שהוא מתיחס למדינה כאילו היא הנכס שלו בנוסף לעניין שיש לו, שנתנינו יהיו פחות או יותר שבעי רצון משלטונו.

1652 **כלכלה:** המלחמה בין אנגליה להולנד (עד 1654) גורמת למשבר בארצות השפלה.

1653 בריטניה - אוליבר קרומוול נבחר כמושל הקהילה הבריטית (LORD PROTECTOR). מזכירו האישי ג'ון מילטון עתיד להתפרסם כאחד מגדולי המשוררים הבריטים.

אדריכלות: רומא -**בורמיני:** חזית ס' אגנזה, בכיכר נאבונה.**1654 דת:** שבדיה - המלכה כריסטינה עוברת לדת הקאתולית ומוותרת על כיסא המלוכה. מעתיקה מושבה לרומא.**ציור: הולנד -****רמברנדט:** "בת שבע" (למעשה דיוקן של בת זוגתו הנדריקה סטופלס).**1655 עם ישראל:** יסוד הקהילה היהודית בלונדון ע"י מנשה בן ישראל.

יסוד הקהילה היהודית בניו אמסטרדם באמריקה (לימים ניו-יורק).

הגות: נפטר בלו פאסקאל (63). פיסיקאי -

פילוסוף צרפתי. (Pascal). ניסח את תגובת הנוזלים לחץ ("חוק פאסקאל") המציא את המזרק והמכבש ההידרולי. חיבר קטעי פילוסופיה- "מחשבות" (פורסם 1661) - ביניהם המשפט המפורסם "יש ללב תבונה שאין לתבונה" - שהשפיעו על ז'אן-ז'אק רוסו, הנרי ברגסון והאקזיסטנציאליזם.

1656 ציור: ספרד -**ולאסקז:** "LAS MENINAS". דיוקן קבוצתי של יורשת העצר ופמלייתה כולל האמן עצמו.**אדריכלות: רומא -****ברניני:** כיכר ס' פטר.**1657 אדריכלות: צרפת -****לה וואו:** ארמון וואו לה ויקומט (סיום 1661) בשיתוף עם הצייר לה ברן ומעצב הנוף לה נוטר.**1660 בריטניה -** צ'ארלס II (בנו של צ'ארלס I מוזמן לחזור לכס המלוכה.**אדריכלות: צרפת -****לה וואו:** "המכון הצרפתי" בפאריז (לשעבר COLLEGE DES QUATRE NATIONS).**1661 מדע: אנגליה -** יסוד "החברה המלכותית" (האקדמיה למדעים).**אמנות: פאריז -**

יסוד האקדמיה הצרפתית למחול.

יסוד מפעל השטיחים המלכותי "גובלן" (GOBLINS) בפיקוחו הצייר של לה ברן.

ציור: צרפת -

פיליפ דה שאמפיין: "EX VOTO".

אדריכלות: צרפת -

לואי XIV מתחיל לבנות את ארמון וורסאי בפיקוחם של יועציו: הצייר לה ברן, האדריכל לה וואו ומעצב הגנים לה נוטר.

מדע: וינה - יסוד האקדמיה למדעים.**1663 אמנות:**צרפת - **לה ברן** מונה למנהל האקדמיה לאמנות בפאריז; נושא סידרת הרצאות המבססות את מטרותיה התיאורטיות על רעיונותיו של הצייר ניקולא פוסן. מכאן ואילך הופכת האקדמיה הצרפתית לנושאת הדגל של "הטעם הטוב" באירופה; המושג "אמנות אקדמאית" מקבל משמעות של מונופול על הוראה, תערוכות והזמנות עבודה ומכאן גם השפעה כלכלית על מקצוע האמנות. כתוצאה מכך תת חוללנה בעתיד רוב ההתפתחויות האמנותיות בצורת מאבקים של חלוצים מהפכניים (אוואנגארד) מוחץ ונגד מסגרת זו.

ספרד - הציירים ולאדס ליאל (Vlades Leal) ופרנסיסקו הררה (הבן) מייסדים אקדמיה לציור ולפיסול ב-סביליה.

1664 אמריקה - האנגלים תופסים את המושבה ההולנדית "ניו אמסטרדם" ומשנים את שמה לניו-יורק.**אמנות: צרפת -****ברניני** בפאריז. הוזמן להסביר את הצעתו לתכנון ארמון הלובר (לא בוצעה). פוגש את האדריכלים פרנסוא **מאנסר**, קלוד **פרו**, לואי **לה-וואו**, שארל **לה-ברן** ו**בלונדל**. כריסטופר רן המגיע (במיוחד) מאנגליה.**ציור: ספרד -****ולאסקז:** דיוקן "האפיפיור אינוצנטוס X".**ספרות: צרפת -**מולייר: "טרטוף" (קומדיה. הופקה ע"י "האהלי").
ראסין - "התבאים" (THEBAIDE : Racine) הטרגדיה הקלאסית הראשונה של ראסין. הוזמנה ע"י מולייר במסגרת תפקידו כמנהל תיאטרון.**1665 ציור: הולנד -****ורמיר:** "רוקמת התחרה".**אדריכלות: רומא -****ברניני** מסיים את אפיריון המזבח המרכזי בכנסיית ס' פטר, בעזרת **בורמיני**.**1666 עיור: לונדון -**

השריפה הגדולה. בשלב זה מתחיל הפרק העיקרי בעבודתו של האדריכל כריסטופר רן.

אמנות: צרפת -

יסוד אקדמיה צרפתית לאמנות ברומא ע"י הצייר לה-ברן - במטרה לאפשר לסטודנטים נבחרים (פרס רומא) ללמוד, במשך כ-4 שנים, ממקור ראשון את סגנונות העיר העתיקה והרנסאנס.

אדריכלות: איטליה -**גוארינו גואריני** מתישב בטורינו.**ספרות: צרפת -** מולייר: "המיזאנטרופ"

(קומדיה).

- 1667** **אדריכלות:** איטליה - **גואריני:** כיפת סנטה סינדונה בטורינו.
ספרות: אנגליה - ג'ון מילטון (1608-1674): "גן עדן האבוד" (שירה).
- 1668** **ספרות:** צרפת - מולייר: "הקמצן" (קומדיה הופקה ע"י "האהלי").
לה פונטיין: "משלים" (חלק א').
- 1669** הטורקים כובשים את כרתים מידי הונציאנים.
- ספרות:** צרפת - ראסין: "בריטאניקוס" (טרגדיה קלאסית).
- 1670** **עם ישראל:** גרוש יהודי וינה. עוברים לנסיכות בראנדנבורג (פרוסיה).
- אדריכלות:**
לונדון - כריסטופר רן "הדגם ראשון" של כנסיית ס' פאול (סיום 1711). תחילת בנייתו מחדש של 51 כנסיות בלונדון (לאחר השריפה הגדולה של 1666).
פאריז - ליבראל **ברואן:** ביה"ח הצבאי "אינוואליד" עד 1677, (הכנסייה ע"י הרדואן-מאנסאר).
- ספרות:** צרפת - ראסין: "בריניקי" (טרגדיה קלאסית).
מוסיקה: צרפת - יסוד האקדמיה הצרפתית לתחום האופרה.
- 1673** **ספרות:** נפטר הבמאי, המחזאי והשחקן הצרפתי ז'אן באטיסט פוקלן הקרוי **מולייר** (51). מגדולי המחברי הקומדיות בכל הדורות.
- 1674** צבאות צרפת פולשים למערב גרמניה. הגבול הצרפתי, המתייצב לאורך הריינוס (1781), כולל את מץ (METZ), שטראסבורג קולמאר והסביבה (חבל אלזאס לורן).
- 1675** גרמניה - נסיך בראנדנבורג-פרוסיה מגרש את השבדים מ-שטטין (היום פולניה) וריגה (היום לאטביה).
מדע: אנגליה - ניוטון: "האופטיקה".
ציור: ספרד - **מורילו:** "ילדי רחוב משחקים בקוביות".
- ספרות:** צרפת - ראסין: "איפיגניה" (טרגדיה קלאסית).
- 1676** **עם ישראל:** נפטר "משיח השקר" הרב **שבתאי צבי** (50). נולד באיזמור, טורקיה. הקים את התנועה המשיחית הגדולה ביותר בתולדות היהדות. רבים המשיכו להאמין בשליחותו גם לאחר שהתאסלם למראית עין (1666), כפי שעשו גם חלק ממאמיניו. התנועה המשיכה להתקיים עוד שנים רבות, למרות שנרדפה בקנאות ע"י הרבנים.
- 1677** **ספרות:** צרפת - ראסין: "פדרה" (טרגדיה קלאסית). הופקה ע"י "הבימה").
אדריכלות: פאריז - **הרדואן-מאנסאר:** כנסיית ה"אינוואליד", (עד 1706) הושלמה ע"י דה קוט.
- הגות:** נפטר הפילוסוף היהודי **ברוך בנדיקט שפינוזה** (45). נולד באמסטרדם (Spinoza). בן למשפחת אנוסי ספרד שחזרו ליהדות. קיבל חינוך יהודי מסורתי וכן השכלה רחבה בתחומי הלאטינית, המתמטיקה, מדעי הטבע. הושפע מהפלוסופיה של ד'קארט. הוחרם ע"י הרבנים (1656) ועבר לגור בהאג מקום בו התקיים מליטוש עדשות אופטיות וכאן נפטר משחפת בהיותו בן 44.
החשוב בספריו "האתיקה", פורסם ע"י ידידיו, מיד לאחר מותו. בחיבור זה טען נגד הנטיה להאמין שבעולם קיימים ניגודים כגון החומר והמחשבה, גן העדן וגיהנום, אלוהים ושטן. לדעתו העולם - הטבע - הוא אחד והאחדות היא האלוהים. (שפינוזה, ראוי לציון, השתמש בכוונת תחילה בשתי המילים טבע ואלוהים כבמילים נרדפות). תפיסת אחדות הטבע והאלוהים נוגדת את האמונה היהודית (על כן הוחרם), אבל שפינוזה נזהר ושמר מרחק גם מהנצרות.
- 1678** **דת:** צרפת - חידוש רדיפת ההוגנוטים.
- אדריכלות:** צרפת - קלוד פרו (Perrault): השלמת החזית המזרחית של הלובר. חזית זו של עמודים קלסיים נבחרה ע"י לואי XIV לאחר שדחה את תכניתו של ברניני. שלב זה נחשב למכריע בהתפתחותה של האדריכלות הצרפתית הקלאסית.
- ספרות:** צרפת - לה פונטיין: "משלים" (חלק ב').
- אדריכלות:** טורינו - **גוארינו:** ארמון קאריניאנו, עד 1685 (CARRIGNANO).
- 1680** **אמנות:** איטליה - נפטר ג'יאולורנצו **ברניני**. מגדולי האמנים בכל הדורות. נולד 1598 (Bernini).
- ספרות:** צרפת - יסוד התיאטרון הלאומי "לה קומדי פראנסז".
- מוסיקה:** אנגליה - המלחין האנגלי הנרי פורסל מתמנה לאורגאניסט של קתדראלת וסטמינסטר (Purcell 1659-1695).
- 1681** **מדע:** מוסקבה - יסוד האקדמיה למדעים.
- ספרות:** ספרד - נפטר פדרו **קאלדרון** דה לה בארקה (81). מגדולי המחזאים בכל הדורות.

- 1682** צרפת - לואי XIV וחצר המלוכה עוברים מפאריז ל-ורסאי: 20,000 איש מהם 5,000 שגרו בבנין עצמו (1000 אנשי חצר+ 4000 משרתים) ועוד כ-15,000 איש, כולל אנשי צבא שגרו בבנינים ניליים לארמון או בעיר, שהלכה והוקמה מאז 1671.
- עיו: צרפת -**
 המהנדס הצבאי סבסטיאן לה פרסטר דה **וואובאן** בנין ערי מבצר לחסימת הגבול הצפוני של צרפת - מהן הנחשבות ליפות שבאירופה (1633-1707). (Vauban)
- 1683** אוסטריה - הטורקים צרים פעם שניה על וינה ונוחלים מפלה ניצחת. תחילת פריחתה של הממלכה האוסטרית.
- 1684** **ספרות: צרפת -** נפטר **פייר קורניי** (78). נחשב ביחד עם ראסין ומולייר, לאבי הסגנון הניאו קלאסי בתיאטרון (Corneille).
- 1685** **זת: צרפת -** ביטול "צווי נאנט" (1598): 500,000 הוגנוטים נמלטים לאנגליה, הולנד ופרוסיה (סה"כ אוכלוסית צרפת 18 מליון). בין הנמלטים מספר רב של קציני צבא, אדריכלים, סוחרים, ימאים ועוד.
- 1687** **אדריכלות:**
הצי הוונציאני מפציץ את אתונה. פגז פוגע במחסן אבק שריפה השמור ב-פארטנון והבנין, בן ה-2000 שנה, נהרס.
 וורסאי - **הרדואן-מאנסאר**: ארמון "גראנד טריאנון".
 טורינו - **גואריני**: הקאפלה ע"ש ס' לורנצו.
- 1689** **זת: בריטניה -** "חוק הסובלנות".
מוסיקה: פאריז -יסוד האקדמיה למוסיקה.
- 1690** רוסיה - פטר "הגדול" מוכתר כצאר (עד 1725) - תחילת התפתחותה של רוסיה כממלכה מערבית.
אדריכלות: אוסטריה -
פון ארלאך "ראשון אדריכלי המלך" פראנץ יוזף I (קיסר אוסטריה, בוהמיה והונגריה), מקבל הזמנות לתכנון 14 ארמונות.
- 1695** **ספרות: צרפת -**
 פרסום המילון הגדול של השפה הצרפתית ע"י האקדמיה.
 נפטר ז'אן דה **לה פונטיין** (75). זכור בזכות המשלים: "הצרצר והנמלה", "הזאב והכבשה", "העורב הלקחן" ועוד. (La Fontaine).
 נפטר ז'אן-באטיסט **ראסין** (56). מגדולי המחזאים הקלאסיים, ביחד עם שני בני דורו, קורניי ומולייר (Racine).
- 1697** **עיו: פאריז -**
הארדואן-מאנסאר: חזיתות ככר "ואנדום" וככר "ויקטואר" (בשיתוף דה קוט).
- אדריכלות:**
 וורסאי - **הרדואן-מאנסאר**: הקאפלה המלכותית. הושלמה ע"י דה קוט ואחרים.
 אנגליה -
ואנברו ו-הוקסמור: מצודת האווארד, עד 1726.
 כריסטופר רן: התחלת בניית ביה"ח בגריניץ.

* * * *